

ОЛЬГА НІКОЛЕНКО
МАРИНА ЗУЄНКО
БОГДАН СТОРОХА

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА 8

Частина 2

Ольга Ніколенко,
Марина Зуєнко, Богдан Стороха

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 54.1–Н 54.2)

8 клас

(у 2-х частинах)

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ГРАМОТА»
2021

УДК 821(1-87).09(075.3)
Н63

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 22. 02. 2021 № 243)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Керівниця проєкту — О. М. Ніколенко, професорка, завідувачка кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, докторка філологічних наук, заслужена діячка науки і техніки України, лауреатка Державної премії ім. Івана Франка

Умовні позначення:

— у просторі читання;

— словник термінів;

— ключі до твору;

— Україна і світ;

— культура різних народів.

Ніколенко О.

Н63 Зарубіжна література : підруч. для осіб з особл. освітн. потребами (Н 54.1–Н 54.2) 8 клас (у 2-х частинах) : Частина 2 / Ольга Ніколенко, Марина Зуєнко, Богдан Стороха. — Київ : Грамота, 2021. — 208 с.

ISBN 978-966-349-896-6

ISBN 978-966-349-898-0 (частина 2)

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту та програмі із зарубіжної літератури (зі змінами 2017 р.). У ньому вміщено інформацію про письменників, художні тексти в класичних і сучасних перекладах, відомості про зв'язок літератури та культури різних країн. Запропоновано інтерактивні технології вивчення літературних творів, різноманітні рубрики, що розкривають красу художнього слова. Підручник сприятиме залученню учнів до здобутків художньої літератури, підвищенню мотивації вивчення української та іноземних мов.

Для учнів, учителів, методистів і батьків.

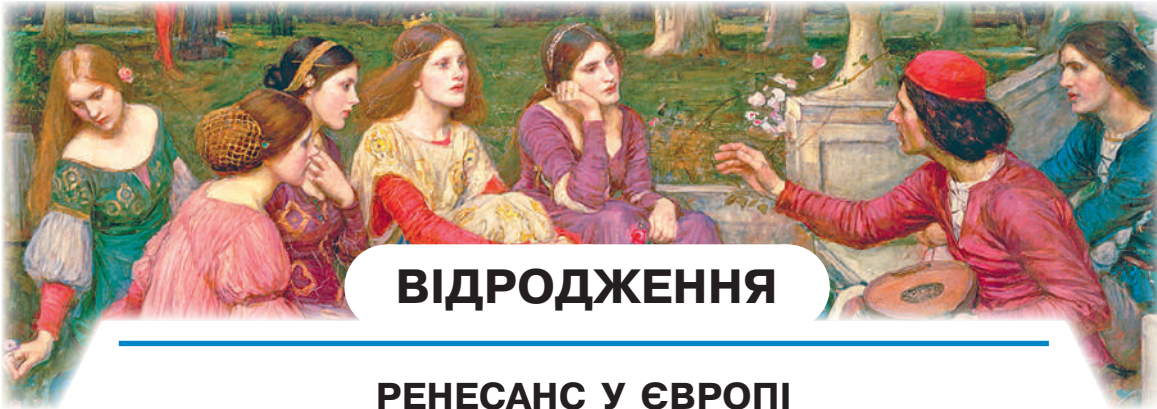
УДК 821(1-87).09(075.3)

ISBN 978-966-349-896-6

ISBN 978-966-349-898-0 (частина 2)

© Ніколенко О. М., Зуєнко М. О.,
Стороха Б. В., 2021

© Видавництво «Грамота», 2021

ВІДРОДЖЕННЯ

РЕНЕСАНС У ЄВРОПІ

Хронологічні межі. Однією з важливих епох в історії культури, яка змінила добу Середньовіччя, була **епоха Відродження**, або **Ренесанс** (з іт. *Rinascimento*, з фр. *Renaissance* — відродження). Це широкий ідеологічний і культурний рух, що виник у країнах Західної Європи в процесі їхнього переходу від середніх віків до Нового часу (приблизно з XIV–XV ст. до середини XVII ст.).

Термін «відродження» пов'язаний з ідеєю відновлення античної спадщини в Нову добу. Але разом з античною традицією велику роль у розвитку епохи Ренесансу відігравали й інші культурні чинники, зокрема мистецтво доби Середньовіччя та народно-поетичні традиції. Зміна епох — Середньовіччя і Відродження — не була різкою. Нова епоха ввібрала в себе найкращі здобутки попереднього історичного періоду. Проте все ж таки це була принципово інша доба в історії людства, що принесла нове світосприйняття і нове розуміння людини, велике духовне піднесення в різних галузях життя та культури.

Коментарі

Хронологічні межі Відродження в країнах Європи різні. Це було обумовлено специфікою їхнього розвитку. Відродження розпочинається на межі XIII–XIV ст. в Італії, а в другій поло-

вині XV–XVI ст. охоплює Іспанію, Німеччину, Францію, Англію, західні та почасти південнослов'янські країни (Польща, Чехія, Хорватія). У Німеччині розвиток Відродження припадає на кінець XV — початок XVI ст. У Франції Відродження бурхливо розвивається на межі XV–XVI ст. Іспанія, Англія та Польща переживають розквіт ренесансної культури в другій половині XVI ст.

Історичний і культурний контекст. Формування засад Відродження супроводжувалося розпадом феодалізму й пошуком нових шляхів соціального розвитку. У цей час відбулися великі наукові відкриття. Особливо помітними вони були в астрономії. Так, польський астроном *Міколай Коперник* (1473–1543) пояснював рух небесних світил обертанням Землі навколо Сонця. Ідеї М. Коперника розвинув у своїх працях німецький астроном *Йоганн Кеплер* (1571–1630), який відкрив закони руху планет. Італійський учений *Джордано Бруно* (1548–1600) обстоював думку про безкінечність Усесвіту й незліченність світил. *Галілео Галілей* (1564–1642) винайшов телескоп і за його допомогою виявив безмежність небесного світу, а також зробив багато інших великих відкриттів. Подорожі *Христофора Колумба*, *Васко да Гами*, *Фернана Магеллана* розширили уявлення про Землю, про рухливість і безкінечність простору. У ті часи виникає особливий стан, що породжує відчуття свободи, відкритого простору й безмежних можливостей.

Зауважте! Уперше поняття «відродження» використав у XVI ст. художник Джорджо Вазарі в трактаті «Життєписи знаменитих живописців, скульпторів та архітекторів» (1550).

Гуманізм. Основою Відродження став *гуманізм* (з латин. *Ното* — людина). Цей термін за часів Ренесансу мав специфічне значення, яке відрізняється від сучасного. Так, в Італії гуманістами спочатку називали викладачів гуманітарних дисциплін — поетики, граматики й риторики. Пізніше цей термін почали вживати стосовно всіх діячів Відродження, тому що всіх їх єднала любов до людини, віра в безмежність людських можливостей.

Людину проголошують найвищою цінністю. Вона стає метою буття та його духовним виміром. У людині втілено божественну сутність, задум Господа. Такі уявлення формувалися в добу Ренесансу.

Особливості ренесансного мистецтва. У зв'язку з формуванням гуманістичного світосприйняття саме людина, її внутрішні можливості, здатність до розвитку, духовні проблеми стають предметом мистецтва. Митці Відродження поетизували людину, оспівували її як вінець творіння, утілення Божого образу, утверджували її право на щастя.

Разом із зміною ставлення до людини змінювалося і ставлення до людського, реального світу. У Нову добу виникає інтерес до пізнання — як у науковому, так і в художньому аспектах. Мистецтво зображувало прекрасну людину в гармонійному світі, утверджувало позитивні ідеали й цінності буття. Провідні діячі доби оспівували красу світу, створеного Господом, красу людського тіла й природи. Усе це визначає життєствердний пафос культури Відродження.

Культ античності. Античність відіграла виняткову роль у мистецтві й літературі Відродження. Гуманісти відкривають нові античні рукописи й по-новому

прочитують старі. Вони розшукують античні статуї, які вражають представників Нової доби своєю довершеністю та красою. Античність сприймають як «золоту добу» людства, орієнтуючись на яку можна побудувати ідеальне суспільство, створити якісно нове мистецтво. Гуманісти переносять античну поетику в сучасні твори.

Гуманісти звернулися не тільки до античної спадщини, а й відмовилися від посередництва релігійно-церковних догм у її сприйнятті й інтерпретації. Вони знаходили в античних рукописах земні й людські істини. Отже, класична давність допомагала їм відкривати реальний земний світ і реальну земну людину. Античність ставала своєрідною релігією. Гуманісти прагнули відродити античну людину з відповідними думками й почуттями, але насправді вони створили новий ідеал людини, визначальними ознаками якої стали вже не лицарські чи аскетичні чесноти, а інтелектуальна культура, свобода думки й багатство почуттів. Це був той тип людини, якого потребувала епоха. Цей образ був ідеалізований, певною мірою героїзований, але саме він став сутністю ренесансної культури.

Люди на полотнах майстрів Відродження виглядають живими, реальними й водночас надзвичайними. У величких образах утілено рух думки й глибоке почуття. Вони належать одночасно й до земного, і до вищого світу. Завдяки цьому сучасне переводили на рівень вічного, утверджували богоподібність реальної людини. Це відображено в шедеврах Л. да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело Буонарроті, Джорджоне, Тиціана, Тінторетто, П. Веронезе, П. Брейгеля Старшого, А. Дюрера й багатьох інших.

*С. Боттічеллі.
Благовіщення.
1489–1490 рр.*

Сутність духовного перевороту. Отже, епоха Відродження — це великий переворот у культурі, що виявився в таких її ознаках:

- антропоцентризм (інтерес до особистості, визнання її цінності);
- віра в духовне самовдосконалення людини;
- поетизація активної, діяльної, інтелектуально розвиненої, вільної людини;
- утвердження високого призначення людини в процесі перетворення світу;
- орієнтація на античну спадщину, упровадження античних ідеалів у Нову добу;
- світський характер культури, її звільнення від середньовічних догм і теоцентричності;
- історизм (осмислення людини та її життя у зв'язку з історичними обставинами).

Перехід від середніх віків до Відродження в літературі засвідчила творчість Д. Аліг'єрі (*Італія*). Видатними представниками ренесансної доби в ху-

дожній літературі були Ф. Петрарка, Дж. Боккаччо (Італія); В. Шекспір (Англія); Ф. Війон, Ф. Рабле (Франція); М. де Сервантес Сааведра (Іспанія) та ін.

У країнах православно-слов'янського світу духовна культура в цей час мала ще середньовічний характер. Але духовну роль Відродження в східних слов'ян відіграла культура бароко, яка обумовила помітні зрушення в змісті й поетиці творів.

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Назвіть хронологічні межі доби Відродження. **2.** Поясніть сутність духовного перевороту того часу. **3.** Розкрийте історичний і культурний контекст доби. **4.** Яку роль відіграла античність у той час? **5.** Які ще чинники впливали на розвиток мистецтва?

Творче завдання. Прокоментуйте поняття «гуманізм», «ренесансна людина», «ідеали Відродження».

Дискусія. Які чинники вплинули на виникнення Відродження?

Робота в групах. Підготуйте стислі повідомлення про митців (художників, скульпторів, архітекторів) доби Відродження різних періодів (*1–2 за вибором*): проторенесанс (XI–I–XIII ст.), раннє Відродження (XIV–XV ст.), Високе Відродження (кінець XV — перша третина XVI ст.), пізнє Відродження (друга половина XVI — початок XVII ст.).

Життєві ситуації. У яких життєвих ситуаціях можна використати слова *гуманіст, гуманний, гуманістичний*? Складіть із ними речення.

Проект. Підготуйте виступ на тему «Людина в культурі Відродження».

Франческо Петрарка

1304–1374 рр.

Співати по-новому про Любов я прагну!
Франческо Петрарка

Одним із перших гуманістів в Італії був Франческо Петрарка. Він писав латиною і живою італійською мовою, створював прозові та ліричні твори. Серед його великого набутку найбільшу славу митцю принесли любовні сонети на честь Лаури, тому не випадково Ф. Петрарку вважають засновником європейської любовної лірики доби Відродження.

Франческо Петрарка народився 20 липня 1304 р. в родині нотаріуса в м. Ареццо (Італія). Його справжнє прізвище звучить італійською як Петроккіо, а вигадане ним прізвище Петрарка перекладають як «кам'яна брила».

У його рідному містечку було дуже мало освічених людей. Тому одним з основних завдань свого життя він вважав поширення освіти в Європі, формування в людей бажання вчитися, читати, пізнавати світ.

Через політичні міжусобиці, що тривали тоді в Італії, його батьки мусили втекти з Флоренції (як і Данте) до Ареццо, а потім — далі, на південь.

Пізніше разом із братом Франческо вивчав право в Болонському університеті.

У 22 роки юнак повернувся до Авіньйона, який на той час стало одним із культурних центрів Італії. Згодом подорожував Францією та Німеччиною, що здійснили на нього великий вплив.

Значну частину свого життя Ф. Петрарка присвятив церкві й водночас виконував важливі дипломатичні доручення в різних країнах світу.

У 1340 р. митець отримав одночасно два запрошення з Рима й Парижа для отримання високої нагороди — лаврового вінця. 8 квітня 1341 р. Ф. Петрарка прийняв цю нагороду в Римі. Він свідомо обрав Рим як місце для пошанування, адже понад усе цінував римську літературу, вважаючи її взірцевою.

У світовій літературі ім'я поета нерозривно пов'язане з його ліричною героїнею — Лаурою, якій поет присвятив багато любовних сонетів. За його спогадами, він уперше побачив її 1327 р. в церкві Святої Кларі в Авіньйоні, коли всі мешканці міста готувалися до Великодня. Йому тоді було 23 роки, їй 20. Вона була заміжною, він — молодим ученим і поетом. Кожного року Ф. Петрарка відзначав річницю їхньої зустрічі. Незадовго до смерті поет написав: «Уже ні про що я не мрію, крім неї». Лаура померла в 40 років. У ті часи жінки рано старіли, однак Ф. Петрарка не помічав її зморшок на обличчі, сивини у волоссі. Вона для нього так і залишилася вічно прекрасною і недосяжною — ідеалом. Смерть коханої була великою втратою для митця, однак і після смерті Лаура

*Джорджоне. Лаура.
1506 р.*

була в його уяві живою, бо справжнє кохання ніколи не вмирає.

Ф. Петрарка помер 18 липня 1374 р. в с. Аркуа, біля м. Падуї (Італія).

Коментарі

Хто ж така Лаура, героїня сонетів Ф. Петрарки? Перший його біограф, італійський письменник Дж. Боккаччо, вважав, що Лаура — це узагальнений образ жінки, а не якась конкретна особа. Разом із тим існують й інші версії щодо прототипу Лаури. Серед можливих імен дами серця митця називають його сучасницю Лауру де Сад та ін. Деякі дослідники вважають, що ім'я Лаура (або Лавра) є поетичним знаком, символом поетичного покликання — лаврового вінця, яким ще із часів античності віншували митців. Крім того, ім'я ліричної героїні співзвучне італійським словам, що означають «легіт», «світанок», «лавр», а це відкриває широкі поетичні обрії. Отже, поетичний образ Лаури виявився багатозначним.

Уже в давній українській літературі є згадки про творчість письменника-гуманіста Ф. Петрарку. Так, на початку XVII ст. М. Смотрицький надрукував у своїй книжці «Тренос» 138 сонетів Ф. Петрарки, які згодом у прозовій формі відтворив М. Грушевський в «Історії української літератури».

До перекладу творчої спадщини поета в різні роки зверталися М. Зеров, М. Орест, М. Лукаш, Г. Кочур, Борис Тен, І. Качуровський, Д. Паламарчук, Д. Павличко.

Італійський сонет — один із різновидів жанру сонету, що складається із двох катренів і двох терцетів. Його схема римування така: *абаб абаб* (або *абба абба*) *вгв вгв* (або *вгд вгд*).

Сонети. Історія створення. Свою любов до Лаури Ф. Петрарка втілює у збірці «Канцоньєре» («Книга пісень»), що стала гімном високому кохання. Поет розпочав працювати над збіркою ще в 1330-х роках, а завершив незадовго до смерті.

Книга поділяється на дві частини: «На життя мадонни Лаури» (вірші, написані з 1327 по 1348 р.) і «На смерть мадонни Лаури» (вірші, написані після 1348 р.). У книзі вміщено 366 творів, з них — 317 сонетів. Це своєрідний поетичний щоденник, що засвідчує про відхід від аскетизму доби Середньовіччя та формування нового гуманістичного бачення.

У сонетах Ф. Петрарки кохання зображено як благотворну силу, що відкриває людині широкий світ, його природну красу й любов до Бога. Через кохання до жінки ліричний герой відчуває внутрішнє пробудження, піднесення, жагу до життя. Це було справді ренесансне сприйняття цього великого почуття.

Митець порівнює любов до Лаури з подібними міфологічними сюжетами — Орфей та Еврідіка, Дафна й Аполлон. У віршах митця згадано й інших міфологічних персонажів.

Великого значення в сонетах Ф. Петрарки набуває образ Бога, до якого постійно звертається ліричний герой. Творець, на думку автора, освячує велике кохання. Узагалі, образ Лаури тісно пов'язаний із християнськими ідеями любові й вічного життя.

СОНЕТИ

СОНЕТ 61

Благословенні будьте, день і рік,
І мить, і місяць, і місця урочі,

Де спостеріг я ті сяйливі очі,
Що зав'язали світ мені навік!

Благословен вогонь, що серце пік,
Солодкий біль спечаленої ночі
І лук Амура, що в безоболочці
Пускав у мене стріл ясний потік!

Благословенні будьте, серця рани
І вимовлене пошепки ім'я
Моєї донни — ніжне і кохане,

І ці сторінки, де про неї я
Писав, творивши славу, що не в'яне, —
Й ти, неподільна радосте моя!

(Переклад з італійської Дмитра Павличка)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Як ви думаєте, про яку подію ідеться у вірші? **2.** Які почуття переживає ліричний герой? **3.** Що означає кохання для ліричного героя? Наведіть відповідні цитати. **4.** Який міфологічний персонаж згадано у творі? Визначте його роль у тексті. **5.** За допомогою яких художніх засобів автор зображує образ коханої жінки?

Творче завдання. Поясніть повтори слів *благословенні*, *благословен*. Якого змісту їм надає автор?

Дискусія. Яким є кохання для ліричного героя — скороминущим чи вічним почуттям? Аргументуйте цитатами з тексту.

СОНЕТ 132

Як не любов, то що це бути може?
А як любов, то що таке вона?

Добро? — Та ж в ній скорбота нищівна.
Зло? — Але ж муки ці солодкі, Боже!

Горіти хочу? Бідкатись негоже.
Не хочу? То даремна скарг луна.
Живлюща смерте, втіхо навісна!
Хто твій тягар здолати допоможе?

Чужій чи власній долі я служу?
Неначе в просторінь морську безкраю,
В човні хисткому рушив без керма;

Про мудрість тут і думати дарма —
Чого я хочу — й сам уже не знаю:
Палаю в стужу, в спеку весь дрижу.

*(Переклад з італійської
Дмитра Паламарчука)*

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. 1. Охарактеризуйте внутрішній стан ліричного героя. **2.** Випишіть іменники, що асоціюються в ліричного героя з коханням. Поясніть їхнє переносне (метафоричне) значення. **3.** Знайдіть у сонеті антитези, визначте їхню роль у тексті.

Творче завдання. Прокоментуйте рядок із поезії: «*Чужій чи власній долі я служу?*»

Дискусія. Чому страждає ліричний герой?

Життєві ситуації. Дайте власну відповідь на запитання поета: «*А як любов, то що таке вона?*»

Вільям Шекспір

1564–1616 рр.

Шекспір — і краю йому нема...

Й. В. Гете

23 квітня в Англії — подвійне свято: День святого Георгія, покровителя Англії, і день народження англійського драматурга Вільяма Шекспіра. Цього дня в самому серці Лондона, на Трафальгарській площі, панує урочиста атмосфера: актори з театру «Глобус» пропонують глядачам найкращі вистави, а все місто майорить червоно-білими прапорцями (символічні кольори святого Георгія).

Вільям Шекспір народився 23 квітня 1564 р. в м. Стретфорд-на-Ейвоні (Англія). У церковній книзі міста зберігся запис латиною (офіційною мовою того часу) про народження хлопчика: “Gulielmus, filius Johannes Shakspere” — «Вільям, син Джона Шекспіра». Він був третьою дитиною в сім'ї Джона й Мері Шекспірів. Його батько зробив стрімку кар'єру від ремісника до заступника шерифа, а згодом і мера міста. Мати була із заможної фермерської родини. Шекспіри жили в ошатному будиночку на вулиці Генлі.

З п'яти років Вільям навчався в початковій школі, потім — у Новій королівській школі, де діти вивчали античну літературу й історію. Після закінчення навчання деякий час працював шкільним учителем. Він не

вступав до університету, бо на той час батько мав великі борги й не міг оплатити синові вищу освіту. У вісімнадцять років Вільям узяв шлюб з Енн Хетевей, яка народила йому трьох дітей.

Згодом В. Шекспір залишив родину в Стретфорді й вирушив до Лондона. На початку 1590-х років став відомим у Лондоні як актор і драматург. Працював у театрі Бербеджа. Робота в театральній трупі була дуже напруженою: крім виконання ролей на сцені, він писав п'єси — дві-три на рік, що потребувало значного часу.

За правління короля Якова I трупа, у якій грав В. Шекспір, здобула статус королівської. А в 1599 р. розпочалося будівництво театру «Глобус». Митець став його співзасновником. Фінансове становище Вільяма покращилося. Він купив великий будинок у Стретфорді.

За свою блискучу творчу кар'єру В. Шекспір написав 37 п'єс, 2 поеми й 154 сонети.

Традиційно творчість письменника поділяють на три періоди. У перший період (1590–1600) написано комедії (*«Комедія помилок»*, *«Два веронці»*, *«Сон літньої ночі»*, *«Багато галасу даремно»*); історичні драми-хроніки (*«Річард III»*, *«Генріх IV»*); трагедію *«Ромео і Джульєтта»*. У другий період (1601–1608) створено трагедії (*«Гамлет»*, *«Отелло»*, *«Король Лір»*, *«Макбет»*, *«Антоній і Клеопатра»*). У третій період (1609–1612) написано твори з елементами фантастики (*«Перикл»*, *«Зимова казка»*, *«Буря»*).

В. Шекспір помер у 1616 р. Його відспівували в церкві Святої Трійці в м. Стретфорді, що збереглася і нині.

Першим українським перекладачем творів В. Шекспіра став *М. Костомаров* (у 1848–1849 рр. він переклав уривок із трагедії «Отелло»). Над перекладами творів митця в різні роки працювали *І. Франко, Ю. Федькович, М. Старицький, Панас Мирний, Леся Українка, М. Рильський, І. Стешенко, В. Мисик, Борис Тен, Д. Павличко, М. Лукаш, Г. Кочур* та ін. У середині 1980-х років вийшло друком повне зібрання творів В. Шекспіра в 6-ти томах українською мовою. Перше ж повне видання «Сонетів» митця українською мовою було надруковано в еміграції в перекладі *І. Костецького* (1958) і в Києві в перекладі *Д. Паламарчука* (1966).

Робота з текстом

Творче завдання. За допомогою інтернету здійсніть екскурсію по музею В. Шекспіра, що знаходиться в м. Стретфорд-на-Ейвоні (*Англія*). Опишіть один з експонатів, який привернув вашу увагу (*усно*).

«Шекспірівське питання». У біографії В. Шекспіра дуже багато невідомого й навіть загадкового. У його житті та творчості залишилися «білі плями», що обумовили так зване «шекспірівське питання», яке давно обговорюють у літературознавстві. А чи існував такий письменник узагалі, чи писав під його іменем хтось інший? Як відомо, В. Шекспір здобув лише початкову освіту, то чи ж міг він створити такі вишукані за формою і глибокі за змістом твори, які свідчать про те, що їхній автор був високоерудованою, надзвичайно освіченою і непересічною людиною свого часу?..

Першим під сумнів авторство творів англійського драматурга поставив Дж. Грін, який у 1747 р.

знайшов заповіт В. Шекспіра. У заповіті поет скрупульозно описав свої матеріальні статки й жодним словом не згадав про свою творчу спадщину. З того часу з'явилося майже пів сотні теорій щодо ймовірних претендентів на авторство творів, під якими стояло прізвище В. Шекспіра.

Однією з популярних теорій була «беконівська». Філософу Ф. Бекону приписують авторство творів В. Шекспіра, оскільки деякі висловлені ним думки збігаються із задекларованими ідеями в художніх творах В. Шекспіра. В іншій теорії, яка була поширена в 90-ті роки XIX ст., авторство творів В. Шекспіра приписують Р. Меннерсу, п'ятому графу з роду Ретленда.

У США виникла теорія, згідно з якою автором творів В. Шекспіра нібито є високоосвічений аристократ Е. де Вере, сімнадцятий граф Оксфордський.

Дехто навіть приписує авторство творів В. Шекспіра освіченим жінкам того часу, а хтось узагалі заперечує існування людини з таким іменем, а авторство приписує цілому колективу митців. Отже, кожна теорія має свої аргументи й право на існування.

Англійський (шекспірівський) сонет — у ньому три катрени та двовірш із парним римуванням: *абаб вгвг деде жж*.

Сонети. Історія створення. В. Шекспір писав сонети в 1592–1598 рр. Вони не призначалися для широкого загалу, їх читали в колі друзів і знайомих. Збірка «Сонети» В. Шекспіра була вперше видана 1609 р. (без відома автора), друге видання з'явилося після смерті письменника 1640 р.

І досі вчені сперечаються, кому ж присвячені сонети митця, ким були прототипи шекспірівських віршів. Присвяту “W. H.” дослідники трактують по-різному. За однією з версій, W. H. — це той, на честь кого написані сонети, за іншою — це особа, завдяки якій вони були надруковані. Серед можливих кандидатур на роль незнайомця називають графа Саутгемптона, графа Пемброка й навіть самого В. Шекспіра (William himself). Отже, це ще одна загадка поета...

У сонетах митця три головні персонажі — ліричний герой, його друг і кохана поета. За темами сонети поділяють на групи: 1) сонети, присвячені другові (1–126); 2) сонети, присвячені коханій, «смаглявій леді» (127–152); 3) сонети, у яких оспівано радість і красу кохання (153–154).

Хто ж така «смаглява леді» (англ. *the Dark Lady*)? Це головна героїня сонетів В. Шекспіра, яка наділена рисами земної жінки: вона лагідна й примхлива, надзвичайно красива та водночас реальна. Автор не ідеалізує свою кохану, а змальовує такою, якою вона є насправді, — зі своїми чеснотами й недоліками. Любов до «смаглявої леді» принесла розчарування ліричному героєві, оскільки вона віддала перевагу іншому юнакові, якого ліричний герой вважав другом. У сонетах В. Шекспіра відображено внутрішній світ ренесансної людини — глибоке переживання почуття кохання і відкриття через нього краси буття, схильність до роздумів, осмислення духовного стану суспільства й пошуки смислу існування.

Г. Гольбейн.
Портрет леді,
яку раніше вважали
Анною Болейн.
Приблизно
1532–1543 рр.

СОНЕТИ

СОНЕТ 66

Коментарі

Сонет має незвичну синтаксичну будову, він складається лише з двох речень. Мова ведеться від першої особи однини. У монологі ліричного героя висловлено протест проти несправедливого життя в соціумі, де все йде шкереберть. Соціальні, етичні, естетичні та філософські проблеми розкрито через антитезу (*зло — добро, істина — дурниця, честь — бруд, розкіш — злидні*). Світ зображено жахливим, тут немає місця мистецтву, красі й істині. Від такого хаосу в суспільстві ліричний герой бажає знайти порятунк у смерті. Він самотній, дуже страждає, але не перестає мислити й відчувати серцем. Автор протиставляє мислячу особистість (англ. займенник “I” — «я») світові, що потерпає від зла.

* * *

Стомившись, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,

І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесі не тим, хто гідний шани,
І досконалості — ганебний суд,

Зауважте! Довкола англійського драматурга В. Шекспіра й досі панує атмосфера таємничості, однак він зробив великий внесок у світове мистецтво.

І злу — добро поставлене в служниці,
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума в руці.

Стомившись тим, спокою прагну я,
Та вмерти не дає любов твоя.

*(Переклад з англійської
Дмитра Паламарчука)*

* * *

Я кличу смерть — дивитися набридло
На жебри і приниження чеснот,
На безтурботне і вельможне бидло,
На правоту, що їй затисли рот,

На честь фальшиву, на дівочу вроду
Поганьблену, на зраду в пишноті,
На правду, що підлоті навдогоду
В бруд обертає почуття святі,

І на мистецтво під п'ятою влади,
І на талант під наглядом шпика,
І на порядність, що безбожно краде,
І на добро, що в зла за служника!

Я від всього цього помер би нині,
Та як тебе лишити в самотині?

*(Переклад з англійської
Дмитра Павличка)*

Краса слова

Анафора (повтор початку) у десятих рядках сонету 66 посилює безкінечну трагедію і журливий настрій. Сонет має певне обрамлення, перше та друге речення розпочинаються зі слова *стомившись* (англ. *tired*). Композиційно сонет складається із зав'язки, яка є тезою про життєві прикрощі, що унеможливають бажання жити, і розв'язки, яка є антитезою, бо всупереч негараздам зажди є вихід із будь-якої ситуації. Ліричний герой доходить позитивного висновку: якщо він кохає, то мусить мати сили жити.

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. **1.** Опишіть душевний стан, який переживає ліричний герой. **2.** Поясніть, чому він почувається нещасним. **3.** Охарактеризуйте образ ліричного героя. Доведіть, що він є ренесансною людиною.

Творче завдання. Поясніть, від чого втомився ліричний герой вірша.

Дискусія. Що дає силу ліричному героєві?

Робота в групах. Підготуйте повідомлення про одного з українських перекладачів сонетів В. Шекспіра (Д. Павличко, Д. Паламарчук та ін.).

Життєві ситуації. Які соціальні вади крають серце ліричного героя сонету? Як ви вважаєте, чи існують вони нині та як можна з ними боротися?

СОНЕТ 116

Коментарі

Основною темою сонету є визначення справжнього кохання. *Провідними мотивами* цього вірша є незмінність справжнього кохання з плином часу й те, що саме справжнє кохання є духовним орієнтиром у просторі. Це сонет-клятва, ліричний герой присягається у вірності коханню, усвідомлює

всі життєві випробування, які можуть затьмарити почуття. Художній світ сонету надзвичайно широкий — до меж Усесвіту, сягаючи висоти зірки, за якою пливе мандрівний човник кохання (“...*the star to every wand’ring bark...*”), і водночас концентрується на особі однієї людини — на трояндових вустах і щоках (“...*rosy lips and cheeks...*”).

* * *

Не буду я чинити перешкоди
Єднанню двох сердець. То не любов,
Що розцвіта залежно від нагоди
І на віддаленні згасає знов.

Любов — над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії.
Це — зірка провідна, яку моряк
Благословляє в навісній стихії.

Любов — не блазень у руках часу,
Що тне серпом своїм троянди свіжі, —
І щік, і уст незайману красу
Той серп любові справжньої не ріже.

Як це брехня — я віршів не писав,
І ще ніхто на світі не кохав.

(Переклад з англійської
Дмитра Паламарчука)

Краса слова

Сутність кохання розкрито в оригіналі сонету 116 метафорично. У першому катрені проголошено глибинність і непохитність цього почуття. Так, любов є зорею (*the star*), на яку орієнтуються мореплавці, це може бути Полярна зоря, яку завжди можна відшукати в безхмарному небі, і, прямуючи

за нею, мореплавець ніколи не схибить. Любов є *ever-fixed mark* — морськими координатами, за якими веде свій корабель мореплавець. Морська стихія є домінантою в цьому катрені. Тож любов — як бурхливе море, і треба бути обізнаним і терплячим, щоб уміло вести свій корабель. У другому катрені задано як вертикаль цього почуття — висота зірки, так і горизонталь — терпіння, віра та християнська надія.

У третьому катрені любов автор порівнює з вічністю. Любов протиставлено часу. Звертаючись знову до компаса (“...*Within his bending sickle’s compass come...*”), поет утверджує думку про обережність у плаванні на човні кохання серед буремних вод часу. Хоча слово *compass* у цьому контексті використано в іншому значенні — *sickle’s compass* (дослівно *окружність серпа*), але тематично належить до попереднього катрену.

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Назвіть провідні образи-символи твору, розкрийте їхнє значення в тексті. **2.** Як ви вважаєте, за своєю композицією сонет є монологом чи діалогом? Поясніть свою версію тлумачення твору. **3.** Які ренесансні цінності утверджено в сонеті?

Творче завдання. Назвіть критерії справжнього кохання, використовуючи сонет В. Шекспіра.

Дискусія. Чи погоджуєтеся ви зі словами: «*То не любов, / Що розцвіта залежно від нагоди / І на віддаленні згасає знов*»? Поясніть власну позицію.

Життєві ситуації. Як відрізнити справжнє і несправжнє кохання?

СОNET 130

Коментарі

Ліричною героїнею вірша є «смаглява леді», а її поетичний портрет — *центральною темою*. Серед можливих прото-

типів «смаглявої леді» сонетів В. Шекспіра називають доньку придворного музиканта Б. Бассано Емілію, придворну даму королеви Єлизавети I Мері Фіттон та інших жінок. Утім, пошуки імені коханої В. Шекспіра — марна справа, оскільки митець писав не про якусь реальну жінку, а створював образ кохання, що пережив століття. Не так уже й важливо, кому насправді поет присвячував свої сонети, головне, що він розкрив багатство й розмаїття проявів кохання, невмирущість цього почуття в часі.

* * *

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.
Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишать люди, —
А не конвалії між диких трав.
І голосу її рівнять не треба
До музики, милішої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.
І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

*(Переклад з англійської
Дмитра Паламарчука)*

Краса слова

У сонеті 130 оспівано природну красу земної жінки, вона не ідеалізована, як у сонетах Ф. Петрарки. Автор майстерно добирає слова на честь жінки, зокрема вдається до порів-

няння для увиразнення її рідкісної, виняткової краси (*rare*), в українському перекладі — «*найкраща* поміж тими».

В українському перекладі виникають нові образи, близькі українському фольклору. Так, лірична героїня в перекладі твору «*І дише так вона, як дишуть люди, — / А не конвалії між диких трав*». В оригіналі твору подих порівняно з витонченими парфумами: “*And in some perfumes is there more delight / Than in the breath that from my mistress reeks*”.

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. 1. Яким постає образ коханої поета? 2. За допомогою яких засобів створено цей образ? 3. Доведіть, що ідеал поета пов’язаний із природою. 4. Що надає образу жінки піднесеності? 5. Які думки й почуття виражає в цьому сонеті автор?

Порівнюємо. Порівняйте оригінал і переклад сонету, знайдіть розбіжності в перекладі. Чи вдалося перекладачеві відтворити настрій сонету?

Дискусія. Чи можна вважати сонет 130 В. Шекспіра пародією на сонети Ф. Петрарки? Наведіть аргументи на захист своєї позиції.

Життєві ситуації. Який образ дівчини (або жінки) можна вважати ідеалом нашої сучасності? А юнака (або чоловіка)? Які їхні якості ви вважаєте чеснотами?

Трагедія «Ромео і Джульєтта». Історія створення. Історія про Ромео та Джульєтту була надзвичайно популярною за часів правління королеви Єлизавети I, особливо в інтерпретації А. Брука, що називалася «Трагічна історія Ромео і Джульєтти». Коли два актори розпочинали виставу, весело проголошуючи пролог, глядачі вже знали, що на сцені буде багато сварок і бійок, які

призведуть до загибелі головних героїв. Узявши за основу відомий сюжет, В. Шекспір надав йому широкого філософського звучання.

Кохання і світ. У центрі трагедії зображено історію кохання Ромео та Джульєтти, але разом із тим перед читачами розгортається життя суспільства в різних його проявах. Події відбуваються в Італії, у Вероні, наприкінці XV ст. У цьому місті за часів драматурга велися міжусобні війни й відбувалися жорстокі вбивства.

У п'єсі йдеться про ворожнечу між двома заможними родинами Верони — Монтеккі та Капулетті, яка передається від покоління до покоління. Головні герої — Ромео Монтеккі та Джульєтта Капулетті. Пристрасні почуття, що спалахнули між ними, суперечили сімейним традиціям, адже між їхніми родинами панувала кровна ненависть.

Світ у зображенні В. Шекспіра наскрізь просякнутий злом і ненавистю. Водночас у ньому є місце красі, коханню і радості життя, хоча їх супроводжують важкі випробування та трагічні події.

Оскільки події відбуваються на межі доби Середньовіччя та доби Відродження, важливу роль у п'єсі відіграють мотиви долі й приречення, що в ті часи сприймалися як визначені Богом.

Художній конфлікт. У творі є зовнішні й внутрішні конфлікти. У п'єсі стикаються дві родини. З боку Монтеккі — Ромео, його батьки, друзі (Меркуціо, Бенволіо), слуги й ін. А з боку Капулетті — Джульєтта, її батьки, Тібальт, слуги й ін. Утім, у творі є персонажі, що постають понад міжусобною ворожнечею, — князь Верони, Ескал, брат Лоренцо й брат Джованні

(францисканські монахи), няня Джульєтти, хор. Князь Верони неодноразово пропонував родинам Монтеккі й Капулетті припинити давню війну. Погоджуючись із князем, ніхто із членів родин і наближених до них людей насправді не хотіли жити по-іншому — у мирі й злагоді. Тож В. Шекспір показує, що зовнішні сутички є наслідком прихованих (внутрішніх) конфліктів, які розгортаються передусім у людській душі: кохання і ненависть, справжнє почуття та суспільні забобони, світло і темрява, добро і зло.

Композиція та сюжет. Шекспірівська п'єса складається з п'яти дій, які поділені на сцени. Перша й друга дії — це зав'язка та розвиток дії. У третій дії відбувається кульмінація твору, у четвертій і п'ятій діях настає розв'язка.

Образи Ромео та Джульєтти. На початку трагедії Ромео постає сумним і невпевненим у собі. Його думки затьмарені нерозділеним коханням до Розаліни. Але зустріч із Джульєттою внутрішньо змінила героя та все довкола нього. Серце Ромео заповонила нова, уже взаємна любов. Тому юнак стає впевненим у собі, у нього з'явився новий сенс життя, що полягає в щасті з Джульєттою.

Ромео тепер по-іншому дивиться на себе, і на людей, які його оточують. Кохання змінило Ромео, і він тепер не хоче продовжувати воювати або когось убивати. Навіть Тібальтові він пропонує мир і згоду. Проте у світі всі залежать одне від одного. Тому Ромео не

Зауважте! Провідною в трагедії є тема кохання, однак у творі розкрито й інші теми: суспільна ворожнеча, родова помста, стосунки батьків і дітей, життя і смерть та ін.

в змозі припинити давню ворожнечу між родинами. Убивши Тібальта з родини Капулетті, помстившись за смерть Меркуціо, Ромео мусить виїхати з міста, що розлучає його з Джульєттою.

У зображенні Джульєтти В. Шекспір теж підкреслює вплив кохання. На початку твору біля юної героїні перебувають лише батьки й няня. Джульєтта жила, не знаючи ані себе саму, ані світ. І тільки кохання до Ромео змусило прокинутися її серце. Хоча зустрічі героїв відбуваються вночі, довкола них розливається світло (зірок, місяця, ліхтарів), що підкреслює радість і повноту взаємного почуття.

В. Шекспір своєрідно подає біблійний сюжет про Адама та Єву. Ромео й Джульєтту зображено як перших людей на Землі, створених Господом. Через кохання вони відкрили Його великий задум — красу світу, радість життя, сенс існування та щастя. Проте насильство суперечить прекрасному Божому задуму. Ромео та Джульєтта гинуть в обіймах одне одного.

Проблема фіналу. Чому померли Ромео та Джульєтта? Чи була їхня смерть випадковою, чи закономір-

Фрагмент із кінофільму «Ромео і Джульєтта»
(реж. К. Карлей, Велика Британія, 2013)

ною? Чи могло бути інакше? Відповіді на ці запитання шукає вже не одне покоління... Здається, провина за їхню смерть покладена не тільки на випадок чи на самих персонажів твору, а передовсім на суспільство, у якому панують розбрат і жорстокість. Ромео та Джульєтта за своє життя не змогли припинити ворожнечу між двома родинами, але їхня смерть стала останньою крапкою в цій війні й важливим уроком для наступних поколінь. А як ви вважаєте?..

Краса слова

Жанрова своєрідність твору. Оскільки в п'єсі розкрито нездоланність обставин, які визначають трагічну долю героїв, «Ромео і Джульєтта» є трагедією. Разом із тим у творі органічно поєднано елементи трагедії і комедії. До трагічних елементів належать мотиви трагічного кохання, смерті, зіткнення пристрасного почуття зі світом зла й соціальними забобонами. Але світ у зображенні В. Шекспіра постає також цілком реальним, земним і не позбавленим радості. Гумор (няні Джульєтти), веселощі балу, щастя закоханих і гра, яку вони для себе вигадують, — усе це прояви життя, які переконливо передав автор.

У кожній дії п'єси можна простежити перехід комедії в трагедію і навпаки. Так, на початку твору Меркуціо розпочинає гру, щоб розважити Ромео й вивести його зі стану нещасливого закоханого. Вони одягають маски й опиняються у ворога на балу. Тут він зустрічає нову любов. Далі події розгортаються щасливо для Ромео. Але трагічні елементи з'являються вже в сцені біля балкона Джульєтти. Ромео та Джульєтта таємно одружуються. Отець Лоренцо робить припущення: *«Щоб через шлюб ваш та родинна злоба / У дружбу обернулася до гроба»*.

З третьої дії весела комедія «гра в шлюб» перетворюється на трагедію: на дуелі гине Меркуціо, за ним Тібальт, а Ромео стає вигнанцем.

Іншу «гру», яка теж базується на обмані й хитрощах, пропонує святий отець Лоренцо, коли радить Джульєтті випити трунок і ввести в оману рідних і нелюбого Паріса. Проте не всі правила «гри» були дотримані: посильний до Ромео не мав змоги попередити його про вдавану смерть Джульєтті. Мотив неминучості й приреченості стає провідним в останній дії. Події починають стрімко розгортатися, і втрати стають неминучими. Історія закінчується трагічно.

- Які події в трагедії викликали у вас сміх, а коли вам було тривожно, сумно? Які епізоди твору можна вважати комічними й трагічними водночас? Наведіть приклади з тексту.

Перший український переклад трагедії «Ромео і Джульєтта» здійснив *П. Куліш* (опубл.1901). Відомі також переклади *М. Вороного* (1928) і *В. Мисика* (1932 р., опубл. 1988 р.), *І. Стешенко* (1952).

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА (1594)

Трагедія
(Скорочено)

ПРОЛОГ

Коментарі

Трагедія «Ромео і Джульєтта» розпочинається прологом, який написаний у формі сонету, кожний рядок — це повідомлення про особливості розвитку сюжету п'єси. Ключовими образами прологу в оригіналі є *a pair of star-crossed lovers* (дослівно — *пара закоханих, яких поєднали зорі*), тобто їхнє кохання було доленосне, заплановане на небі, так само як і смерть, *their death mark'd love* (дослівно — *любов, позначена смертю*).

Входить Хор.

Хор

Однаково шляхетні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Збували в ворожнечі дні свої.
Аж враз кривава скоїлась подія.

Коханців двоє щирих, запальних
Ворожі ті утроби породили;
Нещастя сталося у сім'ях тих —
Вони одвічні звади припинили.

Життя коротке і сумну любов,
Трагічну смерть, що потрясла родини,
Як змила ту ненависть чиста кров,
Ми вам покажемо за дві години.
Даруйте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.

(Виходить.)

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Верона. Міський майдан. (...)

Синьйора Монтеккі

Хто бачив сина? Де ж Ромео мій?
Як рада я, що він не встряв у бій.

Бенволіо

Ще до пори, коли ранкове сонце
У сходу золоте вікно зорить,
Пройтись я вийшов, щоб розвіять тугу;
І раптом бачу в гаї сикоморів,

Що розрослись за мурами на захід,
Ваш син гуляє у годину ранню.
Його догнать хотів я. Він помітив
Мене і зник в гущавині лісній.
Я по собі це почуття вже знаю,
Коли буваєш зайвим сам собі
І прагнеш від усіх десь захватись...
Тож через те за ним я й не пішов,
А обминути вирішив того,
Хто сам людей минає в самотині.

Монтеккі

Не раз його там бачать рано-вранці.
Росу блискучу множить він сльозами,
До хмар небесних хмари додає
Зітхань глибоких. А коли на сході
Встає над обрієм веселе сонце
І починає піднімать заслону
Аврориного ложа, раз у раз
Мій син сумний тікає від проміння
І замикається в своїх покоях;
Фіранками вигонить денне світло
І штучно створює цим темну ніч.
Похмурий, чорний сум біду віщує,
Як щось його завчасно не врятує.

Бенволіо

Скажіть, в чім річ, мій благородний дядьку.

Монтеккі

Не знаю: я цього не чув від нього.

Бенволіо

Чи Ви хоч намагались розпитати?

Монтеккі

Не тільки я, але й найкращі друзі.
Та в почуттях він сам собі порадник,
А чи хороший, не скажу цього.
Він мовчазний і потайний безмірно,
Так неохоче розкриває серце,
Як брунька, що робак її гризе,
Коли вона іще не розгорнула
В повітрі ніжних пелюстків своїх,
Не віддала краси своєї сонцю.
Якби знайти причину тій печалі,
То швидко ми б і ліки підшукали.

Входить Ромео.

Бенволіо

Ось він іде. Прошу вас, відійдіть.
Я розпитаю, все з'ясую вмить.

Монтеккі

Так, розпитай! Ти зробиш добре діло...
Ходім, синьоро. Ти ж розпитуй сміло.
Монтеккі й синьора Монтеккі виходять.

Бенволіо

Що ж, доброго Вам ранку!

Ромео

Рано ще?

Бенволіо

На вежі вибило всього лиш дев'ять.

Ромео

Як довго тягнуться години смутку!
Чи то не батько мій пішов звідсіль?

Бенволіо

Так, він. Але скажи мені, що саме
Розтягує години для Ромео?

Ромео

Те, що спроможне вкоротити їх.

Бенволіо

Кохання?

Ромео

Ні. Його відсутність.

Бенволіо

Що?

Невже любов?

Ромео

Любов. Лиш безнадійна.

Бенволіо

На жаль, кохання чарівне на вигляд,
Насправді ж — деспотичне і жорстоке. (...)

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. **1.** Яка функція прологу в композиції твору? **2.** Розкрийте світ почуттів і переживань Ромео. Чому він почувався нещасним і шукав самотності? **3.** Назвіть людей, які страждали через пригнічений стан Ромео. **4.** Дайте свою оцінку такої поведінки Ромео та ставлення героя до людей, які його оточують.

Дискусія. Чи погоджуєтеся ви зі словами Бенволіо?

*На жаль, кохання чарівне на вигляд,
Насправді ж — деспотичне і жорстоке...*

Життєві ситуації. Як кохання змінює людину? Чи помітили ви ці зміни в Ромео? Які?

Робота в групах. Знайдіть в інтернеті й представте ілюстрації за трагедією «Ромео і Джульєтта». Доберіть до них цитати.

СЦЕНА 5

Коментарі

У будинку Капулетті влаштовано бал. Ромео в масці прийшов на бал, щоб побачити Розаліну. Натомість він зустрів нове кохання — Джульєтту. Проблему родової ворожнечі по-новому розкрито в цій сцені. Молоде покоління, якому тривалий час нав'язували ненависть, удвічі більше демонструє свою нетерпимість до ворогів родини. Тібальт, племінник Капулетті, був проти присутності Ромео, а батько Джульєтти уможлиблює перебування ворога у своєму домі.

- Як ви думаєте чому?

Зала в домі Капулетті. (...)

Ромео

(до свого слуги)

Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?

Слуга

Не знаю я, синьйоре.

Ромео

Померкли смолоскипи перед нею!
І світить вродою вона своєю.
На щоках ночі — діамант ясний
У вусі мавра; скарб цей дорогий
І для землі, і для життя сія.

Вона — омріяна любов моя!
Її оточують прекрасні дами,
Вона ж між них — голубка між галками!
Коли танок закінчать вже, саму
За ніжну ручку я її візьму,
І щастя неземне тоді відчую...
Чи ж я коли любив? Чи ще люблю я?
О ні! Зрікайтеся, брехливі очі!
Не знали ви краси до цієї ночі!

Тібальт

По голосу це мусить бути Монтеккі.
Мою рапіру, хлопче! Як! Цей раб
Наважився прийти в блазенській масці,
Щоб глузувати з нашого бенкету?
Ні, честю роду я клянусь, за сміх
Убить його, вважаю я, не гріх!

Капулетті

Чого це ти бушуєш так, небоже?

Тібальт

Таж, дядьку, тут Монтеккі. Тут наш ворог.
Негідник цей зумів сюди пробратись —
Над нашим святом хоче насміятись!

Капулетті

Ромео тут?

Тібальт

Так, він, негідник, тут.

Капулетті

Спокійно, друже. Не чіпай його.
Поводиться він ввічливо й шляхетно.

Сказати правду, вся Верона славить
Його за честь, за виховання добре.
За всі скарби Верони я не дам
Його в моїй господі зневажати.
Тому вгамуйся й не звертай уваги —
Так хочу я. Коли мене шануєш,
Розвеселись, кинь хмурити чоло,
Бо хмуритись на святі непристойно.

Тібальт

Пристойно, бо на святі в нас негідник.
Його я не стерплю.

Капулетті

Терпіть примушу!
Ти чув, хлопчиську? Стерпиш! Я сказав!
Хто тут господар? Я чи ти? Іди!
Не стерпить він! О боже мій! Ну й ну!
Він хоче всіх моїх гостей збентежить!
Він козиритися надумав! Гляньте! (...)

Ромео

(до Джульєтти)

Коли торкнувсь рукою недостойно
І осквернив я цей олтар святий,
Уста — два пілігрими — хай пристойно
Цілунок ніжним змиють гріх тяжкий.

Джульєтта

О пілігриме, в тім гріха немає —
З молитвою торкатись рук святих:
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук — то поцілунок їх.

Ромео

Але, крім рук, ще дано й губи їм...

Джульєтта

Так, для молитви, любий пілігрим...

Ромео

О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!

Джульєтта

Нас незворушно слухають святі.

Ромео

Не рухайся ж, дай відповідь мольбам!
(Цілує її.)

Твої уста очистили мій гріх...

Джульєтта

Взяли твій гріх мої уста з твоїх.

Фрагмент із кінофільму
«Ромео і Джульєтта
(реж. К. Карлей, Велика
Британія, 2013)

Ромео

Мій гріх?.. В твоїх словах я докір чую!
Верни ж мій гріх.

(Знову цілує її.)

Джульєтта

Мов з книги ти цілуєш...

Мамка

Вас просить Ваша мати, синьйорино.

Ромео

А хто у неї мати?

Мамка

Що, юначе?

Таж господиня в домі цім вона.

Така вже добра пані, мудра й чесна,

Я викохала донечку її,

З якою щойно розмовляли Ви.

Скажу Вам чесно: хто її здобуде —

Здобуде той повнісінький гаман. (...)

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. **1.** Охарактеризуйте образ Тібальта. **2.** Якою постає Джульєтта в очах Ромео? **3.** Які засоби художньої виразності використано для створення образу Джульєтти? Наведіть приклади з тексту.

Творче завдання. Створіть портрети Ромео та Джульєтти (усно).

ДІЯ ДРУГА

Коментарі

Трагедію «Ромео і Джульєтта» у колі літературознавців називають *ліричною трагедією*, оскільки твір багатий на символічні образи, на поетичні вислови в репліках Ромео, особливо коли він освідчується в коханні Джульєтті.

- Знайдіть ці художні засоби.

СЦЕНА 1 (...)

Верона. Фруктовий сад Капулетті. (...)

Джульєтта

О лишенько!

Ромео

Вона заговорила...

Мій світлий ангеле, мов ясні далі,
Ти сяєш наді мною серед ночі,
Як легкокрилий посланець небес
Перед очима вражених людей,
Що, голови закинувши, слідкують,
Як серед хмар лінивих він ширяє
І по ефіру грудях чистих плава.

Джульєтта

Ромео! О, навіщо ти Ромео?
Зміни своє ім'я, зречися батька;
Як ні, то присягни мені в коханні,
І більше я не буду Капулетті.

Ромео

(убік)

Послухатъ — чи відповісти відразу?

Джульєтта

Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
Лице і плечі, ноги, груди й руки
Або якусь частину тіла іншу?
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
Не зміниться в ній аромат солодкий!
Хоч як назви Ромео — він Ромео.
Найвища досконалість все ж при ньому.
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Воно ж не є тобою, і взамін
Візьми мене усю!..

Ромео

Ловлю на слові!

Назви мене коханим, і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео. (...)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Верона. Келія брата Лоренцо.
Входять брат Лоренцо й Паріс.

Брат Лоренцо

В четвер, синьйоре? Надто строк короткий.

Паріс

Бажає так мій батько, Капулетті;
І не мені спинять його поспішність.

Брат Лоренцо

Сказали Ви, що думки синьйорини
Ви ще не знаєте. Цей шлях кривий
Мені не до вподоби.

Паріс

За Тібальтом

Вона без міри плаче, я й не міг
Поговорити з нею про кохання:
В оселі сліз Венера не сміється.
Але синьйор, її отець, вбачає
Велику небезпеку в цій журбі
І мудро хоче поспішити з шлюбом,
Щоб зупинить бурхливу повідь сліз.
Самотність тільки збільшує нудьгу;
Їй стане легше в товаристві мужа.
Тож знаєте, чого він поспіша.

Брат Лоренцо

(убік)

Хотів би я не знать отих причин,
Що зараз вам велять цей шлюб загаять!
Синьйоре, гляньте! Ось і синьйорина.

Входить Джульєтта.

Паріс

Щасливий я вітать мою дружину!

Джульєтта

Так буде, якщо стану за дружину.

Паріс

Так мусить бути, коли нас повінчають.

Джульєтта

Що мусить бути, то буде.

Брат Лоренцо

Бог те знає!

Паріс

Прийшли Ви сповідатись до отця?

Джульєтта

Я б, відповівши, сповідалась Вам.

Паріс

Не крийте перед ним любов до мене.

Джульєтта

Признаюсь Вам, що я люблю його.

Паріс

Признайтеся, що любите й мене...

Джульєтта

Якби призналась я, було б цінніше
Сказати це без Вас, ніж Вам в лице.

Паріс

О бідна, як же ти від сліз змарніла!

Джульєтта

В тім невелика перемога сліз:
Моє лице й до сліз було негарне.

Паріс

Сильніше сліз йому словами шкодиш.

Джульєтта

Таж істина — не наклеп, мій синьйоре,
І говорю я про моє лице. (...)

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

Осмислюємо прочитане. Порівняйте освідчення в коханні Ромео й Паріса Джульєтті. Як доводять свої почуття герої? Чи справжньою є їхня любов? Аргументуйте свою думку.

ДІЯ П'ЯТА (...)

СЦЕНА 3

Кладовище. Склеп родини Капулетті. (...)

Князь

Розповідай нам все, що знаєш ти.

Брат Лоренцо

Я коротко, бо дихання моє
Коротше, аніж розповідь широка.
Ромео, що лежить тут мертвий, був
Небіжчиці Джульєтті чоловіком;
І вірною дружиною йому
Була Джульєтта, що лежить тут мертва.
Я повинчав таємно їх. В той день
Убитий був Тібальт, і смерть його
Ромео засудила на вигнання.
То плакала за ним, не за Тібальтом,
Дружина молода, Джульєтта. Ви ж,
Бажаючи розвіяти їй тугу,
Хотіли повинчати силоміць
З Парісом. І тоді прийшла вона
У розпачі і з поглядом безумним
До мене та благи почала,
Щоб засіб я знайшов і допоміг
Від другого їй шлюбу врятуватись.
А ні — то в мене в келії уб'є

Сама себе. І я їй випить дав
Снодійний трунок. Він подіяв так,
Як я того бажав: вона заснула,
А виглядала зовсім наче мертва,
Тим часом я Ромео написав,
Щоб він сюди прибув цієї ночі
Й звільнив її з дочасної могили
В ту мить, коли минути мав той сон.
Та посланця мого, ченця Джованні,
Затримав прикрий випадок нежданий,
І вчора він вернув мені листа.
Тоді я сам сюди подавсь, до склепу,
Щоб вивести її, коли вона
Прокинеться зі сну. Хотів я в себе,
У келії своїй, їй дати притулок,
Аж доки зможу сповістити Ромео.
Проте коли до неї я зайшов
За декілька хвилин до того часу,
Як мала підвестися, то побачив,
Що тут дочасно разом полягли
Паріс достойний і Ромео вірний.
Вона прокинулась. Її благав я
Піти зі мною і скоритись небу;
Але нараз почувся гам зокола,
І я був змушений покинути склеп.
Вона ж упала в розпач і не хтіла
Зі мною йти. І, як гадаю я,
Умить сама зняла на себе руки.
Це все, що знаю я. А щодо шлюбу —
То мамка теж про нього добре знає.
Якщо хоч трохи винен я в нещасті,
То заберіть моє старе життя

За декілька годин раніш до строку
І правосуддю в жертву принесіть.

Князь

Твоє ми здавна знаєм благочестя.
А де слуга Ромео? Що він скаже?

Балтазар

Я сповістив господаря свого
Про смерть Джульєтти. З Мантуї умиць
Він верхи прискакав на кладовище
І кинувся сюди, до цього склепу.
Листа ж звелів віддати вранці батьку
І наказав мені, під страхом смерті,
Щоб я його самого тут лишив.

Князь

Подай листа. Я гляну, що він пише.
Де графів паж, що викликав сторожу?
Скажи, що́ тут господар твій робив.

Паж

Прийшов сюди він, щоб покласти квіти
На свіжу домовину нареченій;
Мені ж звелів він далі відійти.
Я виконав наказ. Коли це раптом
Ступив до склепу хтось із смолоскипом
І двері став ламати. Мій синьйор
Враз шпагу вихопив і вмиць — на нього,
А я побіг, щоб викликать сторожу.

Князь

Цей лист підтверджує слова ченця,
Шляхи кохання й новину про смерть.
Ромео додає, що він купив

В убогого аптекаря отруту
Й прийшов сюди, щоб отруїтись тут
І поруч із Джульєттою лежати.
О, де ж вони, ці вороги запеклі?
Монтеккі! Капулетті! Подивіться,
Який вас бич карає за ненависть:
Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!
А я за те, що зносив ваші чвари,
Двох кривних нагло втратив. Кара всім!

Капулетті

О брате мій, Монтеккі, дай же руку!
Вдовиний спадок це дочки моєї,
А більшого не можу я просити.

Монтеккі

Але я можу дати більше. Я
Їй статую із золота поставлю.
Покіль Вероною звемо Верону,
Любішого не буде силуета,
Аніж в коханні вірної Джульєтти.

Капулетті

Ромео статуя не менш багата
Із нею поруч буде тут стояти.
О, бідні юні жертви наших чвар!.. (...)

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

За мотивами трагедії «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра було знято майже 250 кінофільмів у різних країнах світу. Серед них є відзначена премією «Оскар» кінострічка «Ромео і Джульєтта» режисера Ф. Дзеффіреллі (*Італія, Велика Британія, 1968*). Один із найкращих творів кіномистецтва останніх років — кінофільм «Ромео і Джульєтта» режисера К. Карлея (*Велика Британія, 2013*).

- Перегляньте в інтернеті один із кінофільмів (за вибором) за трагедією В. Шекспіра. Висловте свою думку щодо особливостей відтворення духу епохи й провідних тем, проблем та образів трагедії.

Фрагмент із кінофільму
«Ромео і Джульєтта»
(реж. Ф. Дзеффіреллі, Італія,
Велика Британія, 1968)

Фрагмент із кінофільму
«Ромео і Джульєтта» (реж.
К. Карлей, Велика Британія,
2013)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. 1. Порівняйте образ Ромео на початку й наприкінці твору. Як внутрішньо змінився герой?
2. Порівняйте образи Паріса й Ромео. Який образ вам більше подобається? Чому?

Творче завдання. У трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» 20 дійових осіб. Оберіть для себе одного з персонажів (другорядного) і складіть щоденник подій від його імені із суботи до п'ятниці (6 днів).

Дискусія. 1. Чи було кохання Ромео до Розаліни справжнім? А до Джульєтти? Доведіть свою думку цитатами з тексту.
2. Що, на ваш погляд, є критерієм вірного й взаємного кохання?

Робота в групах. Підготуйте інсценізацію улюбленого уривка з трагедії В. Шекспіра.

Життєві ситуації. Чому, на вашу думку, історія Ромео та Джульєтти залишається популярною і в наш час? Чого вона навчає молодь і дорослих людей?

Мігель де Сервантес Сааведра

1547–1616 рр.

Для обох, сновидця та його сну, уся суть сюжету полягала в протиставленні двох світів: вигаданого світу лицарських романів і повсякденного світу.

Хорхе Луїс Борхес

22 квітня в Іспанії відзначають свято Сан-Хорхе (святого Георгія) — День книжки, що припадає на день смерті видатного письменника М. де Сервантеса Сааведри, роман якого про Дон Кіхота є однією з найпопулярніших книжок у світі. У цей день іспанці збираються в людних місцях і по черзі протягом двох-трьох днів читають «Дон Кіхота», а також дарують одне одному книжки й троянди.

Мігел ь де Сервантес Сааведра, імовірно, народився 29 вересня 1547 р. в День святого Михайла в м. Алькалі-де-Енаресі (Іспанія) і там же був хрещений у церкві Святої Марії. Ім'я Сааведра взяв для того, щоб відрізнитися від Мігеля де Сервантеса де Кортінаса, вигнаного з королівського двору. Хлопчик був одним із семи дітей хірурга Родріго де Сервантеса та його дружини Елеонор. Спочатку родина жила в м. Вальядоліді, а потім у м. Кордові. Своє навчання Мігель, припускають, розпочав в одній з єзуїтських шкіл.

У 1575 р., знаходячись на кораблі «Сонце», він (а з ним і його брат Родріго) потрапляє в полон та опи-

няється в Алжирі. За п'ять років полону Мігель чотири рази намагався втекти. І лише восени 1580 р. був визволений за 500 ескудо¹, що тоді було дуже значною сумою, адже його вважали важливим полоненим. Повернувся до Іспанії, де наприкінці того ж року дістався Мадрида.

Потрапивши на службу до іспанського короля Філіппа II, М. де Сервантес навіть виконував шпигунські завдання на заході Алжиру, де був раніше полоненим. За успішне завершення цієї місії отримав удесятеро менше, ніж був заплачений за нього викуп. І потім ще багато років поспіль він повертатиме ті гроші, що колись були позичені на його порятунок із полону. Наприкінці XVI ст. король Філіпп II, готуючись до майбутньої війни (з 1587 до 1604 р.), збирав свою іспанську армаду (відому як «Непереможна») — флот із 130-ти кораблів. Повернувшись на батьківщину, М. де Сервантес здійснює закупівлі провіанту для «Непереможної армади». Проте торгівцем він був не дуже вправним, його весь час переслідували невдачі. Завершилося це тим, що М. де Сервантес навіть потрапив до в'язниці.

Розпочавши свою літературну кар'єру досить пізно, майже в 40 років, письменник не став популярним. Ані його новела «Галатея», ані численні драматичні твори не викликали особливого інтересу в публіки. Тому М. де Сервантес прагне заробляти іншими способами. Проте його підприємницька діяльність так само не мала успіху. 1603 р. митець перебрався до м. Ва-

¹ *Ескúдо* — за часів М. де Сервантеса грошова одиниця Португалії, Іспанії, країн Латинської Америки.

Пам'ятник
М. де Сервантесу
та його героям.
м. Мадрид (Іспанія).
Сучасне фото

льядоліда, де завершив розпочату раніше першу частину роману «Премудрий гідальго¹ Дон Кіхот із Ламанчі».

Опублікована 1605 р. перша частина роману відразу стала дуже популярною: протягом одного року було видано п'ять накладів книжки — і всі вони розійшлися. Твір перекладали й за кордоном, проте того успіху, що став би підставою для фінансової упевненості, автор так і не отримав. Він став відомим, його романом зачитувалися, проте книжка викликала глузливі насмішки й заздрощі.

З того часу М. де Сервантес не припиняв писати. Драми, новели, поеми, ще один роман «Мандри Персілеса і Сигізмунди»... А в 1616 р. вийшла друком друга частина роману про Дон Кіхота.

У 1616 р., уже на смертному ложі, митець прийняв постриг у ченці. Він помер 22 квітня 1616 р. в м. Мадриді (Іспанія).

Про що письменник думав в останні миті свого життя? Чому земний світ видався йому марнотою? Ми про це ніколи не дізнаємося. М. де Сервантес та його Дон Кіхот залишилися вічною загадкою літератури, яку ми й досі розгадуємо.

¹ Гідальго (ідальго) — дрібний дворянин.

Знайдіть в інтернеті пам'ятники та музеї М. де Сервантеса в різних країнах. Підготуйте презентацію.

Перекладений багатьма мовами світу, роман М. де Сервантеса прийшов до українського читача наприкінці XIX ст. *І. Франко* здійснив скорочений віршований переспів роману, опублікований 1891 р. Працював над ним також і письменник *В. Самійленко*. На початку XX ст. роман переклав *М. Іванов*. Значною подією стало видання українського перекладу «Дон Кіхота» 1995 р. — переклад розпочатий, але не завершений *М. Лукашем*. Його закінчив *А. Перепадя*. Книжка, що так довго йшла до нас, варта того, щоб поставитися до неї максимально уважно.

Роман «Дон Кіхот». Історія створення.

М. де Сервантес створював «Дон Кіхота» впродовж багатьох років. За словами самого автора, він почав писати твір у в'язниці, куди потрапив 1597 р. (банк, у якому М. де Сервантес зберігав зібрані податки, збанкрутував, тому письменника засудили за розтрату коштів). Під час ув'язнення в його уяві постав образ людини, яка під впливом лицарських романів вирушила здійснювати подвиги, наслідуючи героїв улюблених книжок. Можливо, тодішня Іспанія видавалася йому духовною «в'язницею» і через образ Дон Кіхота він утверджував ідею внутрішньої свободи. А можливо, задум роману був пов'язаний з особливостями соціально-економічного розвитку й культури того часу.

Королівство Іспанія було надзвичайно могутнім, але наприкінці XVI — на початку XVII ст. воно поступово почало втрачати свою міць. Утім, героїчне минуле багатьом видавалося привабливішим за сучасність. Цим пояснюється надзвичайний успіх в Іспанії лицарського роману — жанру, який на той час в інших країнах утратив популярність. М. де Сервантес відтворив у своєму романі небажання людей позбавитися облудних ідеалів. Претензії та амбіції його сучасників виглядали так само кумедно, як лицар в іржавих латах на старезній шкапі.

У романі багато автобіографічного матеріалу. Дружина письменника була родом із Ламанчі. Від її родичів митець уперше почув історію про Алонсо Кіхано — палкого шанувальника лицарських романів. У творі згадано імена багатьох сучасників митця, перетворених його уявою на художні образи.

Роман складається з двох частин, які вийшли друком з інтервалом у понад десять років: перша частина — 1605 р., друга — 1615 р.

Зв'язок твору з лицарськими романами й синтез різних жанрових ознак у ньому. Слово *роман* походить від назви романських мов (*romanus*). За часів середньовіччя романом називали будь-які твори, написані народною — романською (французькою, італійською, іспанською, португальською та ін.) мовою, а не латиною. Згодом романом почали називати епічні твори значного обсягу й різноманітної тематики та побудови.

Коментарі

Нині англомовне літературознавство фіксує два значення цього терміна: 1) *romance* (з фр. *roman*) — ідеться про ан-

тичний і середньовічний роман; стилізований під давнину твір;
2) *novel* — тобто новочасний, або сучасний, роман. Також у сучасному літературознавстві розрізняють власне *story* — правдиву чи вірогідну історію та *novel* — історію вигадану.

Мудра думка

«“Дон Кіхот” — це не тільки пародія на лицарський роман, не тільки перший і найвизначніший гумористичний роман, у ньому було щось значно більше. Це був перший рішучий крок до реалістичного зображення справжнього життя народу, а разом із тим і перший роман, у якому автор спробував більше заглибитися в характер свого героя, разом із смішними сторонами показати і його симпатичні, навіть благородні риси, висловити устами цього героя або інших дійових осіб ряд критичних і позитивних думок про стан тодішнього суспільства, його потреби й прагнення. Одним словом, у “Дон Кіхоті” ми бачимо перший роман новішого крою; це суспільно-психологічний і філософський твір, хоча на його тлі автор виводить ще веселі, іноді карикатурні замальовки в старому лицарському дусі» (Іван Франко).

У середньовічній Європі були дуже популярними лицарські романи. Вони мали велике значення для свого часу, оскільки привернули увагу до особистого життя людини, її індивідуальності й почуттів. На відміну від античних романів, які мали здебільшого міфологічно-казковий характер, у лицарських романах доби Середньовіччя герой-лицар вирушає в широкий світ та утверджується в ньому. Хоча цей світ чудесний і герой у ньому часто стикається з фантастичними силами, здійснює подвиги (заради високої мети, Прекрасної Дами, перемоги життя над силами зла), та все ж таки в лицарських романах з'явилися окремі історичні прикмети доби. Оскільки за змістом ці

романи описували загалом випробування та пригоди героїв, то їх називають *авантюрними* (з фр. *aventure* — пригода). Велику роль у них відігравало почуття шляхетного кохання, яке було рушійною силою сюжету. Образи героя та його дами серця ідеалізували, прославляли за їхні моральні якості й почуття, хоча нерідко герої переживали трагедію.

Паралельно із цими великими формами літератури в середні віки розвивалися дрібні фольклорні форми сатиричного й пародійного характеру, у яких на перший план виходили образи крутія, блазня та дурня. Вони теж були частиною тогочасної дійсності й розкривали світ уже не в ідеалізованому (чудесному), а в більш реальному забарвленні. Поступово формувалися передумови для створення «крутійського» роману, де герой був поєднаний із реальним світом, завдяки своїй вдачі та життєвій енергії. Це вже був не ідеальний герой: він мав різні риси, зумовлені дійсністю.

Лицарський роман у Європі був популярним до XVI ст., поки М. де Сервантес не написав «Дон Кіхота», використовуючи традиції європейського роману й водночас ідучи далі.

Сміх (який у творі виявляється через гумор, іронію, пародію та сатиру) є одним із важливих складників роману М. де Сервантеса. Він дає змогу побачити образи й ситуації в різних аспектах, виявляє в них приховані грані й зумовлює широкий філософський зміст

Зауважте! У творі органічно поєднано різні традиції європейського пригодницького роману: авантюру та «крутійську». Велике значення у творі має народний сміх.

роману, який вийшов за межі ідеалізації дійсності та став засобом її пізнання. Письменник використав також досягнення героїчного епосу античності та доби Середньовіччя, вибудовуючи твір як розповідь про мандри героя, його пригоди й пошуки незнаного. Але разом із тим ця традиція теж була творчо переосмислена митцем, який прагнув показати реальний світ.

Доля роману М. де Сервантеса в його епоху була трагічною. Публіка сміялася з пригод Дон Кіхота, не звернувши уваги на високі гуманістичні ідеї, закладені автором у творі. І досі цей роман викликає дискусії серед дослідників і читачів.

Отже, у романі «Дон Кіхот» виявилися **характерні ознаки культури доби Відродження:**

- посилення інтересу до дійсності як об'єкта зображення (дійсність уже не абстрактно-символічна, а набуває конкретних ознак, вона показана в постійному русі й змінах);
- конкретизація моментів реальної дійсності та людського життя (перевага конкретики над абстракціями й умовними формами);
- дійсність набуває суспільних ознак, хоча їх ще не узагальнено, не проаналізовано;
- увага до різноманітних типів і людських характерів, які взаємодіють між собою;
- прагнення мотивувати події та вчинки;
- активне авторське начало, креативна сила, автор — не сторонній споглядач, а частина реального світу, учасник життя;
- людина в романі Відродження — не лише людина конкретна (хоча вона має й конкретні риси), а ще, за Д. Затонським, «притча на тему про її можливості».

Особливості сюжету та композиції твору. З перших сторінок роману читач потрапляє в типові ситуації лицарського роману, тільки перенесені з ідеального чудесного часу в реальну Іспанію наприкінці XVI — на початку XVII ст. Окрасою лицарського роману був молодий вродливий лицар — утілення шляхетності й інших чеснот, закоханий у свою обраницю та здатний перемагати чаклунів, велетнів і багатьох ворогів. Але в романі М. де Сервантеса на його місці опинилася звичайна людина, яка потрапила у звичайний, а не казковий світ.

На початку роману автор говорить, що твір «позбавлений коштовних оздоб витворення та вченості, якими красуються звичайно твори, скомпоновані в домах людей освічених». Він наполягає на простоті та щирості свого «літературного подарунка». У душі простоти та «правдивості» розпочинає історію Алонсо Кіхано з Ламанчі — гідальго, захоплений читанням лицарських романів. Він мав, крім сили-силенної книжок, лише старий щит, спис, шапу й пса-бігуна. Ще в нього були ключниця та небога, однак вони тільки підкреслюють убогість побуту героя, що не відповідає висоті польоту його героїчних мрій. Адже Кіхано уявляв себе самотнім мандрівним лицарем, закоханим у Прекрасну Даму й тому зобов'язаним здійснювати численні подвиги, щоб здобути довічну славу та прославити красуню своїх найзаповітніших мрій. Через відсутність такої красуні поруч він пригадав селянку Альдонсу Лоренсо, перейменовану на Дульсінею з міста Тобоса. Так само, як і герої численних лицарських героїчних фантазій, Кіхано хоч і не дає імені своєму мечу, але називає старезну шапу Росінан-

том. Знайшовши собі зброєносця зі звичайних селян (Санчо Пансу), герой вирушає в тривалі мандри... Так ця пара героїв, дивакуватих і смішних, ось уже більше чотирьох століть мандрує в просторі літератури й мистецтва.

Композиція роману розгортається в ситуації «*великої дороги*». *Мандрівка* — головний композиційний прийом твору, що дає можливість авторові відтворити широку дійсність, вільно поєднувати різні образи та події. Основою сюжету середньовічних лицарських романів було випробування: героя випробовували різними силами, передовсім чарівними, на духовну та фізичну міцність, а також дійсністю, з якою постійно стикаються його високі прагнення.

Перші п'ять розділів роману називають *протокіхотом*, який закінчується новелою про безглуздий, позбавлений будь-яких ілюзій світ. Основне завдання цих розділів — висміяти популярні, але позбавлені літературної вартості лицарські романи. Починаючи із VII розділу й до кінця роману, образ головного героя поступово ускладнюється. З фантастичними видіннями та безглуздими витівками Дон Кіхота з'являються мудрість і шляхетність.

У романі є численні згадки про міста, містечка та місцевості Іспанії. У цьому сенсі книжку можна назвати *своєрідною енциклопедією іспанського життя*. Мандруючи з Лицарем Сумного Образу та його зброєносцем, читач ніби сам рухається країною і бачить усі її принади, але разом із тим і потворність життя.

Образ Дон Кіхота. Цей образ не можна оцінювати однозначно. Він завжди різний, адже зображений автором у різних ракурсах. З одного боку, це натура

творча, піднесена й натхненна, бо тільки уява справжнього романтика могла перетворити просту селянську дівчину на Прекрасну Даму, заради якої варто здійснювати подвиги. Дон Кіхот вірить у торжество справедливості, за яку треба боротися. Усі свої сили він ладен віддати людям, які, як йому здається, потребують безкорисливої допомоги. Серед видатних героїв доби Відродження Дон Кіхота вирізняє саме ця здатність до дії, ентузіазм, з яким він обстоює справедливість, хоча його зусилля часто бувають марними.

З іншого боку, на відміну від шляхетних героїв лицарських романів, Дон Кіхот комічний у своєму намаганні змінити світ. Його світла мрія і добра воля постійно стикаються з буденною дійсністю та неможливістю реалізувати високі наміри. Тому образ героя постає не тільки комічним, а й трагічним.

Дон Кіхот є пародією на лицарство, але водночас і справжнім лицарем, тому що не боїться захищати

О. Окампо. Видіння Дон Кіхота. 1989 р.

знедолених та йти вперед до своєї мети. Проте він вирушив у далеку путь не в той час. Його оточувала ница, похмура й приземлена реальність. Довкола нього були люди, які жили простим життям, тому вони сміялися над ним і не розуміли його прагнень. Створивши собі світ примарних ідеалів, Дон Кіхот поступово вживається в них і живе вигаданими цінностями й у вигаданому ним самим сві-

ті. Але реальний світ постійно та владно втручається в ті лицарські сюжети, які придумав для себе герой. І поступово перед читачами замість лицарських історій розгортаються сюжети реального життя — широкого, розмаїтого, не ідеального, та все ж таки напрочуд цікавого.

- Сучасний художник О. Окампо намалював картину-загадку «Видіння Дон Кіхота». Яким ви побачили Дон Кіхота?

Коментарі

Донкіхотство — особливість свідомості й поведінки людини, яка має наміри втілити ідеал у життя, але через відірваність від реальності такі наміри спричиняють конфлікт людини з дійсністю та середовищем. Поняття «донкіхотство» виходить за межі роману М. де Сервантеса. Його можна використовувати стосовно різних соціально-історичних епох і різних життєвих ситуацій.

Санчо Панса. У мистецтві відомо чимало образів, які є *парними*, тобто які не існують окремо один від одного й визначають сюжет твору. Ми пам'ятаємо Орфея та Еврідіку, Дедала й Ікара, Ромео та Джульєтту й багатьох інших. Дон Кіхот і Санчо Панса теж навіки пов'язані творчим задумом автора. Вони мандрують дорогами тодішньої Іспанії, і кожний із них по-різному сприймає те, що відбувається довкола. На перший погляд, Дон Кіхот і Санчо Панса пов'язані між собою за принципом контрасту, бо один — надто піднесений, мрійливий, а другий, навпаки, — приземлений, прагматичний, подеколи навіть брутальний. Та насправді Дон Кіхот і Санчо Панса доповнюють один одного, утілюючи різні аспекти людини в її широко-

му філософському смислі. Людина буває різною: у ній є і прекрасна мрія, і водночас прагматизм, і здоровий глузд. Крім того, Санчо Панса та Дон Кіхот мають ще й два погляди на життя, яке може бути сприйняте по-різному. Санчо Пансі найбільше дістається стусанів за свого господаря, а це яскраво свідчить про ту реальність, яка існує і має свої закони. Він утілює народне розуміння правди життя. Його оцінки вчинків Дон Кіхота супроводжуються народним гумором, а народ, який сміється, має майбутнє.

Історія тлумачення та переосмислення в літературі й мистецтві образів Дон Кіхота й Санчо Панси досить тривала. Уже в XVII ст. іспанські письменники Л. де Вега, П. Кальдерон, Л. де Гонгора-і-Арготе зверталися до образу Дон Кіхота у своїх творах.

У XVIII ст. роман М. де Сервантеса дав поштовх для розвитку пригодницького роману в Англії, Франції та інших країнах Європи. Його герої були переосмислені в XIX–XX ст. І нині вони дають привід для роздумів.

Іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет у праці «Роздуми про Дон Кіхота» (1914) визначив широкі обрії тлумачення роману, у якому за цікавими пригодами героїв розгортається одвічна боротьба добра і зла, справедливості і несправедливості, свободи та насильства.

Ромán — один із жанрів художньої літератури, прозовий твір, місткий за обсягом, складний за будовою, у якому широко охоплено важливі проблеми, життєві події, розкрито історії багатьох персонажів протягом значного проміжку часу.

Пародія (з давньогрецьк. *пісня навиворіт, переробка на смішний лад*) — один із жанрів фольклору й літератури, гумористичний чи сатиричний твір, у якому імітується творча манера письменника для осміяння її як не відповідної новим мистецьким запитам.

ДОН КІХОТ (1605–1615)

Роман
(Уривки)

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ I,

*де оповідається, хто такий був преславний гідальго
Дон Кіхот із Ламанчі та як він жив*

Коментарі

Незважаючи на свою простоту нібито історичного переказу, початок роману є досить складно організованим текстом. Мова твору відображає архаїзований стиль лицарських романів, але за допомогою засобів гумору, іронії та пародії подано переосмислення образів і подій, а також підкреслено чудасію і «божевілля» лицарських фантазій. Адже роман М. де Сервантеса відтворював «сучасність» тієї доби, події та попередня культура були осмислені як минуле.

В українському перекладі роману М. Лукаша та А. Перепаді здійснено спробу імітувати стиль твору за допомогою частково застарілих, частково діалектних слів та їхніх уживаних форм, а також «народної мови»: просторічних висловів, побутової лексики, прислів'їв і приказок.

- Читаючи твір, знайдіть слова й вислови, що пародіюють стиль лицарських романів.

В однім селі в Ламанчі — а в якому саме, не скажу — жив собі не так давно гідальго, з тих, що мають лише списа на ратищі, старосвітського щита, худу шкапину та хорта-бігуна. (...) Була в нього в домі ключниця років за сорок і небога, що й двадцяти ще не мала, і ще хлопець-челядинець для польової та надвірної роботи — чи коня сідлати, чи ножицями садівницькими орудувати. Літ нашому гідальго до п'ятдесятка добиралося, статури був міцної, із себе худий, з лица сухорлявий, зорі не засипляв і дуже кохався в полюванні. На прізвище йому було, кажуть, Кіготь чи Віхоть (про це, бачите, одні автори пишуть так, а другі інак), хоча в нас є певні підстави думати, що насправді він звався Кикоть. Проте для нашої повісті воно байдуже — аби ми тільки, оповідаючи, од правди ані руш не відбігали. (...)

Так от, щоб ви знали, гідальго той гулящого часу — тобто замалим не цілий рік — читав лицарські романи з таким запалом і захватом, що майже зовсім занедбав не лише своє полювання, а й усяке господарювання.

І так він до того діла прилюбився та присмоктався, що не один морг орної землі продав, аби книжок лицарських для читання собі закупити: де, було, яку стріне, так зразу й тягне додому. (...)

І так наш гідальго в те читання вкинувся, що знай читав, як день, так ніч, од рання до смеркання, а од смеркання знову до рання, і з того недосипу та з того перечиту мозок його до решти висох — ізсунувся бідаха з глузду. Його уява переповнилася різними химерами, вичитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями

й коханнями, розлуками та муками й усякими такими штуками. Усі ті несосвітенні вигадки так убились йому в тямку, що він мав їх за щирісіньку правду. Казав, що Сід Руй Діас завзятий був лицар, але не вийшов проти лицаря Полум'яного Меча, бо той одним махом двох страшних і потворних велетнів міг навпіл розчахнути. Великого стояв у нього й Бернардо дель Карпію, що вбив у Ронсевалі замороженого Роланда робом Геркулеса, котрий задушив у своїх обіймах Антея, сина землі. Похваляв наш гідальго й велетня Морганта¹, що з усього пихатого й нечемного великанського кодла єдиний був люб'язний і ґречний. Та над усіх поважав він Рінальда Монтальбанського; любо йому було бачити, як той левень, виїхавши зі свого замку, грабував на шляху кого попададя або, перелинувши через море, викрадав Магометового боввана, що був, як славить історія, геть увесь щирозлотий. А за те, щоб надавати носаків зрадникові Ганелону, наш кавальєро віддав би радо свою ключницю — та вже й небогу заодно.

Збожеволів він отак до послідку, і вроїлася йому в голову дивочна думка, яка жодному шаленцеві доти на ум не спливала: що йому випадає, мовляв, і подобає, собі на славу, а рідному краєві на пожиток, стати мандрованим лицарем, блукати світами кінно й оружно, шукати пригод і робити все те, що робили,

Зауважте! Дон Кіхот і Санчо Панса — «вічні» образи в літературі й мистецтві.

¹ *Моргáнт* — герой жартівливої поеми «Великий Моргант» італійського поета періоду Високого Відродження Луїджі Пульчі (1432–1484).

як він читав, мандровані лицарі, — тобто поборювати всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки, щоб, перебувши їх і подолавши, окрити ймення своє несмертельною славою. Неборака бачив уже в думці, як за правицю його потужну вінчають його, щонайменше, на трапезонтського цісаря; розкошуючи без міри цими принадними мріями, заходився він мерщій заміри свої до діла доводити.

Поперед усього вичистив прапрадідну зброю, що вже бозна-відколи занедбана в кутку валялася та добре іржею і цвілізною взялася. Вичистив, вилагодив, як міг, аж бачить — щерб у ній великий: заборола бракує, є самий-но шишак. (...)

Тоді огледів свою шкапу й, хоча вона в нього була куксовата та мала більше всякої ґанджі, ніж горезвісна Гонеллина коняка, (...) визнав, що ні Александрів Буцефал¹, ані Сідів Баб'єка² його коневі не рівня. Чотири дні над тим думав, як його назвати, — бо де ж видано, щоб кінь такого знаного лицаря, та ще такий сам собою добрий, не мав якогось голосного імені? (...) Крутив мізком туди й сюди, перебирав сотні ймень, вигадував і відкладавав, подовжував і скорочував, перевертав на всі боки — і назвав нарешті Росінантом, себто Перешкапою. (...)

Кінець кінцем він нарік себе Дон Кіхотом; звідси ж то й висновують автори сієї правдивої історії, що в дійсності його прізвище було Кикоть, а не Віхоть, як твердили деякі інші. Проте, згадавши, що одважний Амадіс не задовольнявся своїм голим іменням, а до-

¹ *Буцефал* — славетний кінь Александра Македонського.

² *Баб'єка* — ім'я коня Сіда.

лучив до нього назву рідного королівства, щоб його прославити, і йменувався Амадісом Гальським, наш завзятий лицар поклав теж додати до свого імені назву отчизни своєї і величатися Дон Кіхотом із Ламанчі: так усякому буде зрозуміло, звідки він родом і ходом, так, гадалося йому, уславить він свою батьківщину. Підрихтувавши отак зброю, спорудивши як слід шолом, прибравши ймення коневі своєму й нарешті собі самому, вважав наш лицар, що тепер лише за одним ділом стало — знайти собі даму для закохання, бо мандрований лицар без любові — то все одно, що дерево без листу й овочу або тіло без душі. (...)

О, як же радів наш добрий кавальєро, (...) знайшовши нарешті ту, кого мав назвати своєю дамою! То була, як гадають, проста собі дівчина із сусіднього села, хороша на вроду, що він у неї був деякий час закоханий, хоча вона, здається, про те не знала й не дбала. Звали її Альдонса Лоренсо. Вона ж то й видалася йому гідною носити титул володарки його думок. Вишукуючи таке ім'я, щоб і на її власне було схоже й личило принцесі чи якійсь панії високого коліна, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо родом була з Тобоса). (...)

*(Переклад з іспанської Миколи Лукаша
й Анатолія Перепаді)*

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Як у романі зображено побут простого гідальго? **2.** Як вплинула лицарська література на героя М. де Сервантеса? Проілюструйте свою думку фрагментами з тексту. **3.** Що в уяві героя М. де Сервантеса створює «велич» лицарського життя? **4.** Як виглядає «ідеальний лицар»? З яких предметів складається його обладунок? Як вони

пасують до постаті «комічного лицаря»? **5.** Яких ознак лицарства надає собі герой? Чи для цього достатньо тільки певних предметів та об'єктів або певних назв? Як Дон Кіхот створює навколо себе «світ назв»?

Творче завдання. 1. Постать Дон Кіхота охарактеризовано іронічно. Створіть його опис, використовуючи текст так, щоб він звучав серйозно та драматично — так, як бачив себе сам мандрівний лицар. **2.** Герой роману обирає собі Прекрасну Даму — у дусі героїчних фантазій доби Середньовіччя. Опишіть, як для Дон Кіхота виглядає Дульсінея Тобоська, а не Альдонса Лоренсо.

Дискусія. Чому Дон Кіхот прагнув стати лицарем?

Життєві ситуації. Як ви вважаєте, творча уява — це корисно для життя чи ні? Обґрунтуйте власну позицію.

Розділ III,

*де оповідається, яким потішним способом висвятився
Дон Кіхот на лицаря*

Коментарі

Однією з важливих фігур героїко-романтичної літератури про реальне чи фантастичне середньовіччя є посвята головного персонажа в лицарі. Для піднесених історій це момент найвищого напруження, коли лицар стає на коліно, проте велич його душі та подвигу піднімається над землею; коли король своєю наче божественною владою переносить людину в ранг героя, а сам лицар — символічно «помирає» під покладеним на нього мечем, стаючи «безсмертним».

- Читаючи розділ III, з'ясуйте, які засоби комічного використано в сцені посвяти Дон Кіхота в лицарі.

Мучений тією думкою, Дон Кіхот одбув швиденько вечерю свою вбогу корчемну, гукнув господаря, пішов із ним до стайні, а там упав перед ним навколішки та сказав:

— Зацний лицарю, я не встану з місця, поки добродійство Ваше не вчинить мені однієї ласки; учинивши ж її, вашець і себе славою великою окриє, і роду людському непомалу прислужиться.

Корчмар, побачивши гостя в стіп своїх і такії речі його почувши, витріщив очі з великого дива й не знав, що почати; він намагався підняти Дон Кіхота, але той аж тоді встав, коли корчмар пообіцяв уволити його волю.

— Меншого я і не сподівався від Вашої, мій пане, незрівнянної великодушності, — промовив тоді Дон Кіхот, — бо ласка, о яку Вас присивієм і яку Ваша гойність прирекла мені зробити, полягає в тому, щоб завтра рано вашець мене на лицаря висвятив. (...)

Корчмар був (...) битий жак; він і зразу подумав, що його гість несповна розуму, а тепер то й зовсім у тому пересвідчився. Хотівши добре побавитися тієї ночі, він надумав потурати всім його примхам, тож і сказав Дон Кіхотові, що схвалює його намір, цілком притаманний і властивий таким знакомим лицарям, на якого він подобою своєю бадьористою виглядає; що й сам він замолоду теж таким хвальним промислом трудився — віявся світами, шукаючи пригод. (...)

Потім корчмар спитав у Дон Кіхота, чи має він гроші; той одказав, що не має ні шага, бо ніде в книгах не читав, аби мандровані лицарі носили при собі побрязкачі. На те заперечив корчмар, що він помиляється: хоч у романах про те й не пишеться, бо автори не вважають за конечне згадувати про такі прості й потрібні в дорозі речі, як гроші або чисті сорочки, однак це зовсім не значить, що в лицарів їх не було; навпаки, йому достеменно відомо, що всі мандровані лицарі, про яких понаписувано цілі стоси книг, мали про всяк случай добре

натоптані гаманці; брали вони із собою і сорочки білі, і слоїки з мастю — рани гоїти: не завше-бо, у чистому полі або серед степу десь воюючи й на рани здобуваючись, є спромога знайти собі цілителя (...).

Дон Кіхот пообіцяв так усе достоту вчинити, як радив йому кастелян, а сам заходився лаштуватися до цілонічної варти коло зброї на просторому подвір'ї, що до корчми тієї збоку притикало. Позбирав увесь свій риштунок, склав на жолоб напувальний коло колодязя, сам же, нахопивши на одну руку щита, а в другу списа взявши, почав перед жолобом поважно й ніби спогорда туди-сюди походжати. Як заступив він на варту, то й ніч якраз запала.

Корчмар же тим часом розповів усім, хто в його корчмі був, про божевілля свого нового нічліжника, про теє вартування над зброєю та про обряд висвяти на лицаря, що мав потому відбутися. Усі дуже тим химородам дивувалися та вийшли, щоб на Дон Кіхота іздалеку поглянути, а він ходив собі велично взад і вперед або спинявся раптом і, спершись на списа, пильно дивився на свій бойовий обладунок. Ніч була вже пізня, але місяць так розсвітився, ніби в сонця все проміння забрав, і всі добре бачили, що витворяв новонасталий лицар.

Одному погоничеві, що в корчмі стояв, прийшла саме охота напоїти своїх мулів, а для цього треба було зняти із жолоба Дон Кіхотову зброю. Як забачив наш лицар того напасника, заволав одразу дужим голосом:

— Хто б ти не був, о зухвалий лицарю, що важишся доторкнутися до зброї найславетнішого з усіх мандрованих лицарів, які будь-коли приперезувалися мечем, — подумай, що робиш, не руш її, бо головою за своє зухвальство поплатишся!

Погонич не зважав на її погрози аніжé (а краще б йому було зважити, ніж здоров'ям своїм так необачно важити), схопив зброю за реміняччя і кинув її якомога далі. Як побачив те Дон Кіхот, звів очі до неба, а мислі зніс, видима річ, до володарки своєї Дульсінеї і промовив:

— Дай мені помочі, сеньйоро моя, у цій першій притузі¹, хай я помщуся за зневагу, учинену серцю мойму, що голдує тобі по всі віки вічні, не забудь мене ласкою і заслоною своєю в цій першій потребі!

Проказавши таку орацію та ще багато дечого, відкинув геть щита, підняв обіруч списа й так ним у голову погоничеві торохнув, що той зразу як мертвий простягся; іще б один такий удар, то вже ніякий лікар його не одволав би. (...) По малій часині встав другий погонич, не знаючи, що сталося з його товаришем (бо той іще лежав і чмелів слухав), і теж хотів своїх в'ючаків напоїти. Підійшов до жолоба й давай зброю скидати, щоб місце звільнити, аж тут Дон Кіхот, не кажучи ні слова й не кличучи більше нікого на поміч, ізнов кинув щита, знову махнув списом і так нахабу по голові луснув, що спис хоч і цілий зостався, так у того ж череп не на-трое, а мабуть, начетверо розсівся. (...)

Гостеві витівки остобісіли корчмареві, і він вирішив покласти їм край — дай, думає, одбуду вже зразу той триклятий обряд, висвячу його на лицаря, поки іншої якоїсь халепи не сталося. Підійшовши до Дон Кіхота, він перепросив його за тих гультяїв, котрі так нечемно супроти гостя повелися, за що вже слушної здобулися кари. Потім нагадав йому знову, що при замкові немає каплиці, але для довершення обряду воно

¹ *Приту́га* — скрутне становище; горе, біда.

не конче й потрібно: для висвяти, згідно із заведеним церемоніалом (це вже він напевне знає), найголовніше — по шиї дати та голим мечем по плечах ударити, а се хоч і в чистому полі зробити можна. (...)

Мудрий по шкоді господар метнувся боржій¹ по книгу, де записував сіно та ячмінь, що на мулів видавав, і знову повернувся до Дон Кіхота в супроводі тих двох молодниць і хлопчика, який тримав недогарок свічки; велівши нашому гідальго стати навколішки, захарамаркав щось, мов читав із видаткової книги якусь урочисту молитву, і серед того молитвування вліпив лицареві доброго потилишника, а потім узяв у нього меча та плазом по спині вдарив і все мимрив щось собі під ніс. Сеє зробивши, велів одній молодиці приперезати йому меча; вона вчинила те з великою спритністю та делікатністю: хоч і регітно їй було з усієї тої церемонії, та, бачивши допіру подвиги новонареченого лицаря, душила в собі сміх (...).

Друга молодичка прип'яла йому остроги (...).

Відбувши на галай-балай сі нечувані й невидані церемонії, Дон Кіхот сів мерщій на коня і рушив у світ пригод шукати. Не гаючись, окульбачив він Росінанта, скочив на нього, обійняв господаря і красно подякував йому за ласку, наплівши силу-силенну високохмарних слів, що годі й переказати. Корчмар, аби такого гостя швидше здихатися, відповів йому так само закрутисто, хоча й коротшими словами, і, не спитавши навіть плати за нічлігування, відпустив його з миром.

*(Переклад з іспанської Миколи Лукаша
й Анатоля Перепаді)*

¹ *Боржій* — швидше.

Осмислюємо прочитане. 1. Як автор описав ритуал посвяти в лицарі? Які компоненти повинні бути в ньому обов'язково? **2.** Порівняйте дві посвяти: ту, яку задумав Дон Кіхот, і ту, яку бачили присутні.

Творче завдання. Як ви розумієте вислови *мандровані лицарі, побрязкачі, натоптані гаманці, проказавши таку орацію, на галай-балай, високохмарні слова, окульбачив Росінанта?* Доберіть до них синоніми.

Дискусія. Чим є лицарство: а) «героїчною бідністю», як його бачить Дон Кіхот; б) багатством, як переконує героя корчмар; в) ваша версія? Поясніть.

Розділ VIII

*Про велику перемогу, здобуту
премудрим Дон Кіхотом у страшенному
й неувявленному бою з вітряками,
і про інші вікопомні події*

Коментарі

Родина й друзі гідальго намагаються боротися з його манією: спалюють книжки Дон Кіхота, а двері до бібліотеки замурують. Дон Кіхот потайки підмовляє свого сусіда Санчо Пансу приєднатися до нього й вирушити на пошуки пригод, обіцяючи посаду губернатора на якомусь острові. Мандрівники виходять у поле, де стояли тридцять чи сорок вітряків, які видалися Дон Кіхоту велетнями. Він сміливо стає на бій із ними...

- Читаючи розділ VIII, з'ясуйте, чим завершилася «битва» Дон Кіхота з вітряками. Висловіть ваше ставлення до цього «подвигу».

Тут перед ними заманячило тридцять чи сорок вітряків, що серед поля стояли; як побачив їх Дон Кіхот, то сказав своєму зброєноші:

— Фортуна сприяє нашим замірам понад усяке сподівання. Поглянь, друже мій Санчо, що там попереду бовваніє: то тридцять, якщо не більше, потворних велетнів, що з ними я наважився воювати й усіх до ноги перебити. Трофеї, що нам дістануться, зложать початки нашому багатству. А війна така справедлива, бо змітати з лиця землі лихе насіння — то річ спасенна й богові мила.

— Та де ж ті велетні? — спитав Санчо Панса.

— Он там, хіба не бачиш? — одказав Дон Кіхот. — Глянь, які в них довжелезні руки: у деяких будуть, мабуть, на дві милі завдовжки.

— Що Ви, пане, кажете? — заперечив Санчо. — То ж зовсім не велетні, то вітряки, і не руки то в них, а крила: вони від вітру крутяться і жорна млиновії вочають. (...)

Тут саме звіявся легкий вітрець, і здоровенні крила вітрякові почали обертатися; як побачив те Дон Кіхот, закричав:

— Махайте, махайте руками! Хай їх у вас буде більше, ніж у гіганта Бріарея¹, і тоді не втечете від кари!

Сеє сказавши, припоручив душу свою володарці Дульсінеї, просячи її допомогти йому в такій прирузі, затулився добре щитом і, пустивши Росінанта

¹ *Бріарей* — прізвисько одного з античних велетнів, так званого гекатонхейра Егеона. В античній грецькій міфології це сто-рукі велетні, сини землі, символи могутніх природних сил.

вчвал, угородив списа крайньому вітрякові в крило. Тут вітер шарпонував крило так рвучко, що спис миттю на друзки розлетівся, а крило підняло коня і вершника, а потім скинуло їх із розгону додолу. Санчо Панса прибіг на всю ослячу рись рятувати свого пана; наблизившись, він побачив, що той і поворухнутися не може — так тяжко грюпнувся з Росінанта. (...)

Він допоміг Дон Кіхотові встати й посадив його на Росінанта, що теж був ледве живий та теплий. (...) Одне тільки смутило нашого лицаря, що не було вже в нього списа; розповівши про те горе джурі своєму, він сказав:

— Раз якось читав я, що один іспанський лицар, на ймення Дієго Перес де Варгас, поламавши в бою меча, одчохнувши од дуба здоровенну гілляку й того дня стільки подвигів здійснив, стільки маврів нею перетовк, що йому дали прізвище Гілляка, а нащадки його й досі пишуться Варгас-і-Гілляка. Я до того річ веду, що й сам думаю собі дубця вломити з першого дуба чи падуба, що ми по дорозі вбачимо. І буде той дубець не гірший, ніж у Варгаса був, і доконаю я з ним таких подвигів, що ти можеш себе за щасливця

А. Архипова. Ілюстрація до роману М. де Сервантеса «Дон Кіхот». 1980 р.

вважати: рідко кому доводиться бути свідком і само-видцем майже неймовірних подій.

— То все в божих руках, — одказав йому Санчо, — я вірю всьому, що Ваша милість мені каже. Тільки сядьте-бо рівніше, а то Ви якось аж перехнябилися у сідлі — мабуть, таки добре забилися, як упали.

— Правда твоя, — промовив Дон Кіхот, — але, як бачиш, я не кволюся, що те й те мені болить, бо мандрованим лицарям не подобає на рани скаржитися, хоч би з них і тельбухи вилазили. (...)

(Переклад з іспанської Миколи Лукаша й Анатолія Перепаді)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Чому вітряки здалися Дон Кіхотові саме велетнями, а не, наприклад, лицарями? За якими ознаками він «розгадує» їх? **2.** Які почуття переповнюють лицаря, коли він кидається в бій? **3.** Якими лексичними засобами автор досягає іронічного звучання історії? **4.** У чому полягає для Дон Кіхота велич змагання з вітряками? **5.** Поясніть, чому лицар побачив велетнів, а зброєносець — вітряки.

Творче завдання. **1.** Опишіть настрій Дон Кіхота під час і після бою від його імені. **2.** Опишіть враження Санчо Панси під час і після бою від його імені.

Дискусія. Чи варто воювати з тим, що не можна здолати?

Життєві ситуації. Поясніть зміст вислову *боротися* (або *воювати*) з вітряками. У яких життєвих ситуаціях його використовують?

Розділ XII

Що розповів пастух тим, хто був із Дон Кіхотом

Коментарі

До обов'язкових компонентів авантюрних романів належить сентиментальна любовна історія, де оповідується про нещасливе кохання та пов'язані з ним драматичні перипетії. Перебуваючи в козопасів, Дон Кіхот дізнається про одну з таких романтичних історій, розказану пастухом.

З погляду історії літератури сентиментальні пригоди закоханих походять із жанру так званого «елліністичного роману», найбільш яскравим взірцем якого можна вважати роман «Дафніс і Хлоя».

 (...) — Так от, паночку мій гречний, — вів далі козопас, — жив у нашому селі один хлібороб, на ймення Гільермо, такий заможний, що куди тобі Хризостомовому батькові. І дав йому Господь, окрім багатства незчисленного, ще й дочку-одиначку, яку вродила йому жінка його, молодиця на всю околицю, а вродивши, померла. Як зараз бачу її: красою, мов сонце чи мов зоря, сіяє, а що вже хазяйновита, що до вбогих прихильна, то не інакше, як душенька її в раю в Бога розкошує. Зажурився тяжко Гільермо, що така добра жінка померла, та й сам незабаром переставився, а дочка його малá, багата спадкоємиця Марсела, перейшла під опіку дядька свого, нашого сільського панотця. І росла ж така гарна та хороша, що всім матір свою покійничку нагадувала: то була красуня велика, та донька, бачилося, і її вродою переважить. Як була вже по чотирнадцятій чи п'ятнадцятій весні, то хто було не гляне, усі Господа Святого хвалять, що такою красою благо-

словив її; не один же тоді в неї закохався, не один голову стратив. (...) дядько почав небогу вмовляти, щоб заміж ішла, зводив їй на очі гарні прикмети численних сватачів, що тільки вибирай собі до мислі, та дівчина затялася: ні та й ні, ще їй не хочеться, рано ще голову собі зав'язувати. Дядько на ті її докази здався та й не дуже їй докучав: підбільшає, думав, то сама собі любу дружину до пари знайде. Вважав, бачите, — і слушно вважав, — що негоже ті батьки роблять, котрі дітей своїх до того силують. Ну, гаразд, час собі йде, аж гульк — одного дня прибралася наша гордопишна Марсела за пастушку, хоча дядько й інші люди із села й одраювали її, та й подалася із сільськими дівчатами в поле, сама свою череду пасти. Скоро вона так на люди показала і вроду свою всім навіч появила, як юнацтво навколишнє, з панів, з хліборобів заможних, удягшиися, взором Хризостома, хмара-хмарою почали за нею по полях і лугах уганяти — у тім числі був і сам наш небіжчик, що, казали, не просто любив її, а молився на неї. Не думайте, щоб, гуляючи отак по волі, без жодного нагляду й дозору, вмалила Марсела хоч на стільки честь свою дівоцьку. (...) Правда, вона від пастухів не тікає, розмов із ними не уникає, поводитьсья з усіма ґречно та приязно, але як хто заведе, було, річ про женихання чи й про шлюб святий, законний, — зараз такого йому одкоша дасть, що летить неборак від неї, як камінь із катапульти. (...) Тут неподалік буки високі ростуть, буде їх зо два десятки, так на кожному на корі гладенькій вирізане-викарбуване ім'я Марсели, а на одному ще й корона вимережана — то ясував якийсь зали-

цяльник, що Марсела гідна вінця краси людської. Тут один пастушок зітхає, там другий жалі виливає, звідси чути пісні любовні, а звідти — сумовиті співи. Той цілу нічку просиджує десь під скелею чи під дубом, очей заплаканих і на хвильку не склепляючи, усе про неї мріючи та душею мліючи, поки сонце святе не встане; інший лежить усю днину літню гарячу десь на піску палючому, раз у раз тяженько зітхаючи та скарги свої ненастанні милосердним небесам посилаючи, — і над тим, і над сим, і над п'ятим, і над десятим вільно й безжурно тріумфує вродлива Марсела. А ми всі, що її знаємо, дивимось і виглядаємо — коли вже скінчиться те її гордування, хто буде той щасливець, що зломить уперту її вдачу й утішиться красою її несказанною? Усе, що я вам розповів допіру, то щирісінька правда, отож вірю я і тому, що сей хлопець сказав: не з якої іншої причини й наш Хризостом помер. (...)

(Переклад з іспанської Миколи Лукаша й Анатолія Перепаді)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. 1. У чому полягають трагедія та іронія в описі історії Марсели? 2. Як трактується в епізоді «галантне кохання»? 3. Які іронічні звороти вживає автор, щоб виявити кризь драматизм сміховинність ситуації?

Творче завдання. У тексті є промовисті імена персонажів. Визначте значення імен Марсела, Гільєрмо та Хризостом і пов'яжіть їх із текстом. Як значення впливає на драматичний та комічний складники тексту?

Розділ XXV,

де оповідається про дивні речі, які приключилися хороброму лицареві з Ламанчі в Моренських горах, і про покуту, що він собі накинув, наслідуючи Милосума

Коментарі

Не здобувши звитяги в подвигах, Дон Кіхот вирішує наслідувати великих лицарів і здійснювати покуту. Відмовившись від шаленства та руйнівних вчинків (як Роланд), він збирається — відповідно до взятого ним імені Лицаря Сумного Образу — здійснювати покуту плачем і відлюдництвом. Коли ж Санчо питає, яка причина могла його спонукати до такої покути, Дон Кіхот стверджує, що з причини це може зробити будь-хто, а от справжня краса цього вчинку виявляється в тому, щоб зробити це без причини. Не маючи змоги написати листа до прекрасної Дульсінеї Тобоської, він розповідає його Санчо Пансі, а той покладається на свою блискучу пам'ять.

Лист Дон Кіхота до Дульсінеї Тобоської

«Достохвальна й можновладна сеньоро!

Зранений вістрям розлуки й ужалений жалем у саме серце, найсолодша Дульсінеє Тобоська, зичить тобі щастя і здоровля той, хто сам їх не має. Якщо краса твоя мною гордує, якщо цнота твоя мною нехтує, якщо зневага твоя мене к землі прибиває, то хоч я собі й терпливий удався, не здолаю більше тієї муки зносити, що не тільки важка понад силу, а й довго понад усяку міру триває. Вірний мій зброєносець Санчо розповість тобі докладно, прекрасна невдячнице, кохана ворогине моя, у який розпач я впав із твоєї причини. Якщо ра-
чиш¹ порятувати мене — твій естем, а ні, то чини со-

¹ *Рáчити* — хотіти.

бі, як сама знаєш, а я, збавивши собі віку, задовольню жорстокість твою і моє жагуче прагнення.

Твій до гробу Лицар Сумного Образу».
(Переклад з іспанської Миколи Лукаша
й Анатолія Перепаді)

Краса слова

На фінал першої частини автором написано шість віршів, серед яких чотири сонети: присвяти Дон Кіхотів та його гробниці, Росінантові, Санчо Пансі та Дульсінеї. Перша частина книжки змальовує життя не просто напівбожевільного героя, а майже легендарної особи, адже про нього автор дізнається тільки від третіх осіб. Крім того, поезії, що завершують першу частину, дають змогу говорити про Дон Кіхота як про того, хто, за прикладом античних героїв, заслужив найвищих почесностей — поетичного уславлення, яке отримували давньоримські імператори та полководці, котрі вигравали великі війни. Створюючи цей поетичний ореол, автор підносить не тільки мандрівного лицаря, а й інших персонажів до рівня легендарних осіб, міфологічних постатей. Роман стає вже не просто літературним твором, а способом утвердження величі народного духу.

- Образ Дон Кіхота можна назвати «амбівалентним» і «парадоксальним». У чому ви вбачаєте суперечливість героя? Чому, на вашу думку, для автора дуже важливо зобразити героя і комічно, і трагічно?

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. 1. Як Дон Кіхот уявляє собі ставлення до нього красуні Дульсінеї Тобоської? **2.** За якими ознаками можна стверджувати, що історія мандрівного лицаря — це твір з украленнями куртуазного (любовного) роману? **3.** Чому герой обирає для себе імення Лицаря Сумного Образу?

Творче завдання. Напишіть відповідь Дон Кіхотові від імені Дульсінеї Тобоської.

Дискусія. Чи варто вірити в нездійсненні ідеали?

Робота в групах. 1. У чому мав рацію Дон Кіхот? **2.** У чому він помилявся? Порівняйте результати роботи в групах.

Життєві ситуації. Перекладач М. Лукаш писав: «Кожний із нас трохи є Дон Кіхотом». Що він мав на увазі? Які риси людського характеру втілені в образі героя?

ЧАСТИНА ДРУГА

Коментарі

Перша частина роману — це цілісний твір, у якому розповідається про історію життя героя. Вона завершується його смертю та посмертною славою. Друга ж частина історії, опублікована більше ніж через десять років після першої, стала своєрідним філософським роздумом на *тему обману*, хоча письменник і дотримується тієї ж самої будови: це іронічно побачені та представлені подвиги. Однак на початку другої частини М. де Сервантес вкладає в уста Дон Кіхота думки про умовність істини й брехні. Якщо в першій частині роману вони були окремими епізодами, з яких складалася життєва історія героя, то друга частина — це одна велика історія обману й ілюзії, що проходить через сюжет. У супроводі Санчо Панси під час чергового виїзду Дон Кіхот, який утік із дому, зустрічає трьох сільських дівчат. Санчо, котрому треба приховати свою брехню про нібито зустріч із Дульсінеєю, сказав йому, що одна з них — Дульсінея, а інші — дві її служниці.

Дон Кіхот вважає, що він у черговий раз став жертвою чаклунства великого чарівника, котрий перетворив прекрасну Дульсінею на селянку.

Після пригод, серед яких були й змагання з кількома лицарями, плавання чарівним човном і перемоги над левами (після чого Дон Кіхот воліє називатися Лицарем левів), мандрівник і шукач пригод зустрічає прекрасну мисливицю, яка

виявляється дружиною герцога. Подружжя запрошує Дон Кіхота й Санчо Пансу до себе — і все їхнє перебування при дворі перетворюється на величезну ілюзію повернення славетних лицарських часів. Санчо Панса отримує губернаторство на острові — там він несподівано виявляє велику мудрість, однак не витримує змагання між чесністю та грою, розпочатою герцогом. Санчо не вдається бути правдивим губернатором, він повертається до Дон Кіхота, збагатившись лише досвідом і переконанням, що губернаторство — не для нього.

Роман завершується повним зреченням Дон Кіхотом своїх ілюзій та фантазій. Він відмовляється від лицарства, знову називає себе Алонсо Кіхано й помирає у своєму ліжку вдома...

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. **1.** Охарактеризуйте будову роману про Дон Кіхота. **2.** Визначте специфіку відтворення ознак лицарського роману у творі М. де Сервантеса Сааведри. **3.** Охарактеризуйте образи Дон Кіхота та Санчо Панси.

Творче завдання. Створіть розділ про пригоди Дон Кіхота в наш час (*усно* або *письмово*).

Дискусія. Як ви розумієте поняття «донкіхотство»? Висловіть власне ставлення до нього.

Робота в групах. **1.** Знайдіть на мапі місця, про які йдеться в романі. **2.** Назвіть реалії життя, котрі відображено в романі.

Життєві ситуації. Чи можна поєднати фантазію і повсякденне життя?

Проект. Підготуйте повідомлення про втілення образів роману М. де Сервантеса Сааведри в різних видах мистецтва: а) кіно; б) музика; в) живопис; г) балет; ґ) скульптура (*1 за вибором*).

БАРОКО

БАРОКО ЯК ДОБА ТА ХУДОЖНІЙ НАПРЯМ

Значення поняття. Термін «бароко» пов'язують з італійським словом *barocco* — «дивний, химерний», а також із португальським висловом *perrola barroca* — «перлина неправильної форми». Словом *бароко* позначають саму епоху, художній напрям цієї доби й стиль у мистецтві XVII ст.

Бачення світу та людини. XVII ст. в Західній Європі характеризується складністю соціальних і духовних процесів. У цей час тривала криза феодалізму, який був досить сильним. Водночас відбувався активний процес формування національних держав, об'єднання країн під владою могутніх монархів. XVII ст. називають *добою абсолютизму*, бо в багатьох країнах королі прагнули підкорити собі свавільних феодалів. Вони підтримували мистецтво й науку, уклали союз із церквою, намагаючись панувати у сфері ідеології.

Релігія продовжувала відігравати провідну роль у країнах Західної Європи, проте її позиції значно похитнулися через розвиток науки, техніки, торгівлі й мореплавства. З утвердженням капіталістичних відносин швидкими темпами розвивалося виробництво, зростало значення прикладних наук. З'явилися перші наукові товариства: Лондонське товариство й Паризька академія.

Великі наукові відкриття свідчили про безмежні можливості людського розуму. Цей час позначився вагомими відкриттями в астрономії, математиці, хімії, медицині, філософії та інших галузях науки (Р. Декарт, Ф. Бекон, Г. В. Лейбніц, Б. Паскаль, Б. Спіноза та ін.).

Отже, наукові відкриття XVII ст. обумовили нове бачення світу та людини. Світ тепер постав перед людьми не статичним і завершеним у своїх формах, а рухливим, безмежним, мінливим і не пізнаним до кінця. Він вабив і водночас лякав своєю таїною. У ньому, згідно з уявленнями людей того часу, панують не тільки Божі закони, а й закони природні, невідомі сили й стихії, дію яких людство ще остаточно не збагнуло.

Людина XVII ст. відкрила силу власного розуму, своїх внутрішніх можливостей. Вона намагалася проникнути в глибини світу та своєї душі, але що більше пізнавала, то більше зустрічала загадок і суперечностей, їй розкрився неосяжний Усесвіт, але подеколи він жахав її своєю безмежністю.

Якщо для Відродження характерна віра в цілісну людину та гармонію світу, то в нову добу людина в мистецтві постає суперечливою. Вона переживає складні драми й постійну боротьбу у власній душі, вагається між почуттями, пристрастями та бажаннями й обов'язком і вірою. Світ у людських уявленнях теж

*Л. Берніні.
Аполлон і Дафна.
1622–1625 рр.*

утрачає єдність і гармонійність. Він прекрасний у своїй безмежності, але що приховує ця безмежність — невідомо. Цей складний і суперечливий світ сповнений реального трагізму, боротьби різних начал і стихій.

Якщо в культурі епохи Відродження панував життєствердний пафос, то в XVII ст. митці відчували гостроту нерозв'язаних конфліктів. Діячі Ренесансу поетизували людину, возвеличували її, представники ж культури нового часу показували людину в більш реальному плані, намагалися проникнути в її духовний світ, відобразити боротьбу, що відбувається в людській душі. На відміну від мистецтва Відродження, де переважало відчуття особистої свободи людини, у культурі XVII ст. героям доводилося постійно боротися із залежністю від Бога й ірраціональних сил, чинити опір прихованим у душі пристрастям, середовищу й обставинам. У творах гуманістів епохи Відродження центральне місце посідала людина, а зображення її оточення мало лише другорядне значення. У XVII ст. зростає роль довкілля (природного чи соціального): воно постає не просто фоном для зображення життя людини, а сферою її буття, місцем, де відбуваються великі драми й зіткнення. Митці Відродження сприймали світ статичним і незмінним, а діячі культури XVII ст. зображували явища в постійному русі та мінливості їхніх форм.

Митці зверталися до античних сюжетів, сміливо вводячи їх у реальний контекст, насичуючи актуальним змістом. Вони розвинули думку про внутрішнє багатство людини, невичерпні можливості її розуму й душі, їх цікавила також проблема свободи, яку виборювали герої їхніх творів.

Основні ознаки бароко як художнього напрямку.

Світ у культурі бароко постає в складності, багатогранності виявів, безмежності й мінливості. Під впливом наукових відкриттів, які розширили горизонти пізнання та довели безкінечність буття, представники бароко намагалися осягнути природні стихії, навколишнє середовище, оточення людини — усе, що становить великий і досить непростий для розуміння Всесвіт. При цьому вони усвідомлювали обмеженість раціоналістичних засобів пізнання і тому значну роль надавали інтуїції, безпосередньому відчуттю, «прозрінню серця».

У культурі бароко утвердилося уявлення про світ як про поєднання суперечливих начал, як про арену протилежних сил — світла і темряви, добра і зла, життя і смерті, Бога і диявола. Митці бароко зображували світ у моменти найбільшого напруження, і людина як невід’ємна частина світового буття бере участь у розв’язанні його конфліктів, узявши на себе весь тягар трагізму світу.

Однак представники бароко вміли бачити не тільки драматизм, а й красу життя. Вони намагалися якомога виразніше та яскравіше прикрасити його, щоб подолати трагізм за допомогою засобів краси, знайти через естетичне вихід із кола проблем. Барокове мистецтво не тільки відображало складність буття, а й нагадувало про його щедрість і повноту. Напрочуд тісно поєднані в бароко почуття жаху та відчаю і водночас велика жага життя та його втіх. Святкові форми бароко мали на меті створити для людини прообраз «раю на землі», аби через красу вона могла наблизитися до Бога.

В естетиці бароко посилюється інтерес не тільки до досконалих проявів буття, а й до дисгармонійного, фантастичного, навіть потворного. Усе багатство

світу, його естетична невичерпність розкриваються через постійне підкреслення таїни світобудови. Звідси — атмосфера містики, чогось надзвичайного, що є поза межами свідомості. За допомогою ілюзій, снів і марень митці бароко відтворювали загадковість світу. Вони завжди відчували, що в житті діють сили, вищі за людське розуміння. Ці сили сприймалися досить серйозно, тому у творах часто поряд із реальними персонажами діють міфічні істоти, а дійсне та фантастичне, реальне й ірреальне настільки тісно переплітаються, що нерідко їх неможливо відокремити одне від одного. Усе це — єдиний світ, такий, яким бачили його люди бароко: реальний і загадковий водночас. Створюючи нову естетику, митці прагнули вийти за межі видимого світу, за грані можливого.

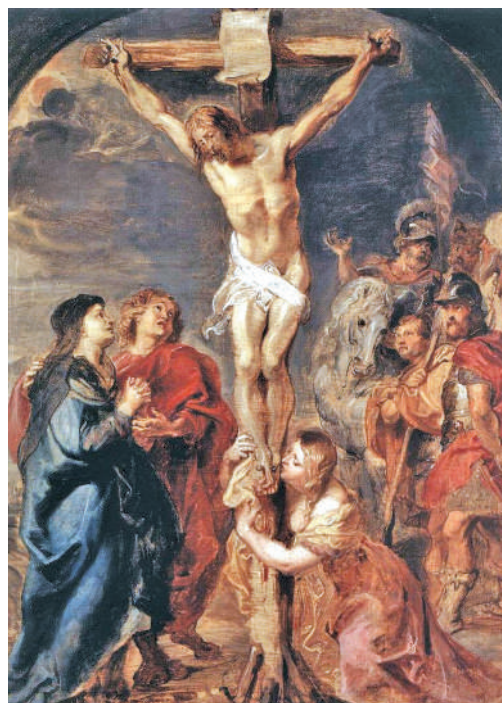
Особистість у мистецтві бароко — складна й багатогранна. Вона характеризується суперечливістю та напруженістю духовного буття, інтенсивністю емоцій, силою пристрастей. Людині в мистецтві бароко доводиться постійно вирішувати внутрішні конфлікти. Нерідко вона не може цього зробити й лише гостро переживає боротьбу прихованих сил у своїй душі.

Мудра думка

«Якби в людини був лише розум... Або ж тільки пристрасті... Але, наділена і розумом, і пристрастями, вона безперервно воює сама із собою або мириться з розумом тільки тоді, коли воює з пристрастями, і навпаки. Тому вона завжди страждає, її завжди переповнюють суперечності» (*Блез Паскаль*).

У внутрішньому світі барокових героїв стикаються дух і плоть, нице і піднесене, нестримна жага на солод і суворий аскетизм. В епоху бароко продов-

жується ренесансна тенденція розуміння людини як індивідуальності, але вже не цілісної і гармонійної, а складної та суперечливої, далекої від схематизму. Хаотичний і дисгармонійний світ постійно втручається в її життя. Нерідко це сприймається нею як боротьба Бога й демонічних сил. Узагалі, взаємини людини з Богом стають справою особистості. Людина постійно відчуває присутність вищого начала у світі, але її шлях до нього пролягає через важкі пошуки й вагання. Головним сюжетом барокового мистецтва стає духовне випробування людини. Представники бароко уявляли світ безладним і хаотичним, у ньому панували невідомі сили, які нерідко уособлював сатана. І людині треба було протистояти цьому світу. Та чи здатна вона морально вистояти у важкій ситуації вибору, чи не піддасться спокусам диявола, чи знайде в собі сили досягнути вічні цінності?.. Людина у творах бароко постійно відчуває сумніви стосовно того, що є Бог, істина, буття, якою вона повинна бути та як діяти в цьому складному бурхливому світі. Бароковий герой наділений певною свободою, він — вільна істота, чії вчинки обумовлені лише власними рішеннями. Проте герой залежить від різних обставин, долі та фатальної приреченості, яку прагне подолати.

*П. П. Рубенс. Розп'яття.
1627 р.*

Барокове мистецтво багато в чому використовує здобутки Відродження, хоча йдеться не про пряме наслідування. Діячі культури бароко намагалися поєднати античну спадщину із християнством. Вони не відхилили ренесансний культ «сильної людини», а прагнули «поставити її на службу Богові». Якщо в епоху Середньовіччя митці спиралися на віру, а в епоху Відродження — на розум, то в епоху бароко вони спробували примирити розум і віру, поєднати їх у намаганні осмислити складність світу й людини.

Хоча людину вже не ідеалізували, як у добу Відродження, представники бароко поставили її в центр своїх світоглядних шукань, порушивши питання про складність людської натури та її зв'язок із безмежним Усесвітом.

Важливою ознакою бароко є універсальність художнього мислення, космічність бачення. Митці зображують не лише епізоди із життя людей, а й буття людства в усесвітньому, глобальному масштабі. Вони розповідають про боротьбу одвічних начал, безкінечність Космосу й місце людини в складному та розбурханому світі. Характерною ознакою бароко є також його динамізм, що виявляється в постійному русі форм, які покликані відтворити рухливість світу й стан душевного неспокою людини.

Представники бароко в літературі. Літературне бароко характеризується ускладненням форм, поєднанням релігійних і світських мотивів та образів, тя-

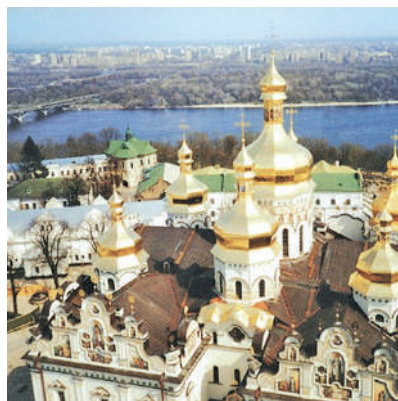
Зауважте! Специфіка барокової культури полягає в тому, що вона стала своєрідним художнім синтезом різних начал: середньовіччя (готики) і Відродження, античних і християнських традицій.

жінням до різних контрастів, алегорій, намаганням вразити читача пишним і барвистим оздобленням твору. Яскравими представниками бароко в Західній Європі були Луїс де Гонгора-і-Арготе, Педро Кальдерон, Тірсо де Моліна (*Іспанія*); Торквато Тассо та Джамбаттиста Маріно (*Італія*); Джон Мільтон і Джон Донн (*Англія*); Ганс Якоб Кристоф Гріммельсгаузен (*Німеччина*).

Бароко виявилось в різних галузях мистецтва: літературі, архітектурі, живописі, музиці, скульптурі та ін. Архітектура бароко характеризується широтою форм, масштабністю будівель, переважанням «хвилястих» ліній та невірноважених композицій. Архітектурні ансамблі органічно вписуються в навколишнє середовище, стаючи частиною рухливого й мінливого світу. Яскравим прикладом архітектурного бароко є церква Сан Карло алле Куатро Фонтане, побудована за проектом Ф. Борроміні.

В Україні також є багато зразків бароко в архітектурі, наприклад Покровська церква, церква Святого Андрія Первозваного (1747–1753), церкви Києво-Печерської лаври, Софійського собору в Києві тощо.

Успенський собор Києво-Печерської лаври. м. Київ. Сучасне фото

Значний внесок у культуру зробили такі видатні художники бароко, як Дієго Веласкес (*Іспанія*), Мікеланджело Караваджо (*Італія*), Пітер Пауль Рубенс (*Фландрія*), Харменс ван Рейн Рембрандт (*Нідерланди*) та ін. У скульптурі бароко привертає увагу живописність композицій, їхній динамізм, плинність ліній, що створює враження мінливості й постійного руху образів (*Лоренцо Берніні* та ін.).

Бароко набуло значного розвитку в українській культурі XVI–XVIII ст. Воно виявилось в архітектурі, живописі, іконографії, літературі й інших видах мистецтва. Окрім загальноєвропейських ознак, бароко в Україні мало свою специфіку. Цей напрям ґрунтувався тут на власних національних джерелах: давньоукраїнських і фольклорних, що проявлялися на різних рівнях напрямку — «високому», «середньому» та «низовому». У культурі українського бароко відображено загадкові й дивакуваті характери. Представники бароко поетизували духовний світ козака, утверджували образ діяльного героя, який віддано служить Вітчизні. У мистецтві українського бароко релігійні мотиви домінували над світськими. Це спричинило численні світоглядні пошуки митців, їхній інтерес до людини в її зв'язках із Богом, Вічністю, Часом, Усе-світом. Літературне бароко простежується в різних жанрах, зокрема в поезії *Л. Барановича, І. Величковського, Г. Сковороди, С. Величка.*

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Коли виникло бароко? У яких країнах воно представлене якнайкраще? **2.** Як зображено світ у бароковому мистецтві? **3.** Як вплинули наукові відкриття на розвиток філософської думки XVII ст. та формування картини світу в епоху Бароко?

Творче завдання. Доберіть визначення (прикметники та дієслова) до поняття «людина доби Бароко».

Дискусія. У чому бароко було «антитезою Ренесансу» і в чому воно розвивало його традиції?

Робота в групах. Підготуйте повідомлення та презентації про шедеври бароко в різних видах мистецтва: а) живопис; б) скульптура; в) архітектура.

Життєві ситуації. Уявіть, що до вас приїхали друзі з-за кордону та вони хочуть ознайомитися з пам'ятками архітектури бароко в Україні. Які споруди ви порадили б їм подивитися? Проведіть віртуальну екскурсію.

Луїс де Гонгора-і-Арготе

1561–1627 рр.

Поезії Гонгори притаманна свіжість і глибина.

Федеріко Гарсія Лорка

Іспанський поет *Луїс де Гонгóra-і-Аргóте* ввійшов в історію національної літератури як творець вишуканої барокової поезії. Він народився в 1561 р. в м. Кордові (Іспанія), де й прожив більшу частину життя. Походив із старовинної, але збіднілої дворянської родини. Юнак вивчав право й теологію в Саламанкському університеті. 1585 р. був посвячений у сан священника. Кілька років провів при дворі, сподіваючись на прибуткову парафію, але не виявив особливої ревності в служінні Богові, викликавши незадоволення церковників своїм «легковажним» способом життя і написанням світських поезій. За вироком єпископа був змушений покаятися в гріхах, але й після цього не змінив своїх звичок. У наступні роки поет кілька разів приїздив до столиці, сподіваючись отримати вигідне церковне призначення. Лише 1617 р. йому присвоїли почесне звання капелана Філіппа III, але й це не змінило його скрутного матеріального становища.

Справжнім покликанням Л. де Гонгори була поезія. Однак за життя митця його твори не друкували,

оскільки він мав церковний сан. Поезії були відомі в списках лише обраному колу його сучасників. Уперше вони були опубліковані після смерті митця в збірці *«Поетичні твори іспанського Гомера»* (1627) і в зібранні поезій, що вийшло друком сім років потому.

Л. де Гонгора поклав початок різновиду барокової лірики — *«культизму»* (або *«культеранізму»*). Цей різновид називають ще *«темним стилем»*. Письменник вважав, що поезія призначена передовсім для культурних людей, які повинні шукати у віршах прихований зміст. Процес *«розгадування»*, *«розкодування»* лірики, на думку поета, спонукає до власних роздумів і дарує естетичну насолоду.

Дослідники виокремлюють два етапи у творчості Л. де Гонгори — до 1610 р., коли його поезія була ще *«ясною»*, і після 1610 р., відколи в його ліриці став домінувати *«темний стиль»*. Аби приховати зміст творів і завуалювати свою думку, митець використовував різні художні засоби: складні синтаксичні конструкції, підтекст, метафори, непрямі вираження думки або

Бібліотека Саламанкського університету.
м. Кордова (Іспанія). Сучасне фото

характеристики образу (перифраз) тощо. Зразками «культистської» поезії Л. де Гонгори є поема «Міф про Поліфема і Галатею» (1613) і численні вірші.

Гонгорізм (з ісп. *gongorismo* — від прізвища іспанського поета Л. де Гонгори-і-Арготе) — поетична школа в іспанській поезії XVI–XVII ст. (у межах художнього напрямку бароко). Гонгоризм тяжів до складної метафори й вишуканого поетичного мовлення. Його ще називають «культизмом», або «культеранізмом».

Переклади творів Л. де Гонгори-і-Арготе здійснював *Михайло Орест* (*Михайло Зеров*, брат поета-перекладача Миколи Зерова), які ввійшли до збірки «Держава слова» (1952).

ГАЛЕРНИК

Коментарі

Вірш яскраво втілює світовідчуття людини доби Бароко. Зображення полоненого галерника набуває символічного змісту. Людина, на думку митця, скута в житті міцними ланцюгами, приречена долею на постійні блукання в океані Всесвіту. Вона залежить від вищих сил і змушена бути іграшкою в руках Невідомого. Проте в центрі вірша поставлено людину — хоча й скуту кайданами, але вільну у своїй уяві, пам'яті й духовній стійкості.

На галері, на турецькій,
І до лави там прикутий,
Руки на весло поклавши,
Очі втупивши додолу,

Він, драгутівський невільник¹,
Біля узбереж Марбельї²
Нарікав під звук суворий
Ланцюга й весла своїх:

«О святе іспанське море,
Славний береже і чистий,
Коне, де незмірна безліч
Сталася нещасть наморських!

Ти ж бо є те саме море,
Що прибоями цілує
Краю батьківського мури,
Короновані і горді.

Про дружину принеси ти
Вістку і скажи, чи щирі
Плач її і всі зітхання,
Що мені і тут лунають,

Бо якщо полон мій справді
Ще оплакує, як легко
Ти могло б південні води
Перлами перевершити!

¹ *Драгутівський невільник* — полонений, на ім'я Драгут, який був адміралом Османської імперії. Його мусульманське ім'я — Тургут-реїс, а Драгутом його прозвали на заході Європи. Відомий своїми походами вздовж берегів Середземного моря (Іспанії, Франції, Італії та інших країн).

² *Марбелья* — місто в Іспанії.

Дай же, о криваве море,
Відповідь; тобі не тяжко
Це вчинити, якщо правда,
Що і води мають мову.

Але ти німуй, о море,
Якщо смерть її забрала;
Хоч цього не сміє статись,
Бо живу я поза нею,

Бо прожив я десять років
Без свободи і без неї
В вічній каторзі при веслах —
Не вбиває сум нікого».

Враз потужно розгорнулось
Шестеро вітрил галерних,
І звелів йому наглядач
Всю свою ужити силу.

(Переклад з іспанської Михайла Ореста)

Турецька галера XVI ст.
Сучасна реконструкція

Краса слова

У творчості Л. де Гонгори переважають мотиви суму, марності життя, самотності й приреченості людини, неможливості досягти бажаної гармонії. Але митець протиставляє трагічній долі внутрішню красу та свободу людини, природу й мистецтво. Мова поезій іспанського письменника відображає драматизм внутрішнього світу особистості в епоху бароко й суперечливість тогочасної дійсності. Порушення складних питань людського буття у творчості Л. де Гонгори зумовило розвиток філософської лірики в Європі.

«Галерник» — це філософський вірш, якому притаманні такі ознаки: 1) філософська проблематика; 2) наявність героя, який утілює роздуми поета про світ, долю та життя; 3) складність поетичного мовлення (символи, метафори, алегорії та інші засоби, що розкривають драматизм людського існування); 4) неоднозначність позиції автора.

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Що уособлює образ галерника в однойменному вірші Л. де Гонгори? **2.** Знайдіть метафори й гіперболи в поезії «Галерник», визначте їхнє призначення в тексті. **3.** Які образи вірша можна вважати символічними? Розкрийте їхній зміст.

Творче завдання. Опишіть душевні переживання ліричного героя вірша «Галерник».

Дискусія. Як ви вважаєте, чи справді в кожній людині є своя визначена доля, як думали представники бароко? Чи завжди в людини є вибір? Поясніть.

Життєві ситуації. Як ви розумієте поняття «внутрішня свобода»? Яку роль вона відіграє в житті людини?

Джон Донн

1572–1631 рр.

Він не боявся писати про те, що в людини є не тільки розум, а й тіло та душа. Він ретельно зображував усі битви, тривоги, угоди, поразки й перемоги цієї тристоронньої війни.

Річард Брук

Постать Джона Донна — багатогранна, а його поезія — емоційна й інтелектуальна. Його творчість відображає різні прояви людської природи, складність духовного буття особистості. Це дало підстави його наступникам визнати митця очільником літературної школи англійських поетів «метафізиків».

Коментарі

«Метафізична поезія» — течія в ліриці бароко, що яскраво представлена в англійській літературі XVII ст. Для неї характерні посилені увага до філософських питань, абстрактність образів і міркувань, схильність до інтелектуалізації лірики та ін.

Метою поетів-«метафізиків» було не лише висловлювання певної думки, а й відтворення адекватного їй емоційного стану, напруження почуттів.

Головними темами «метафізичної поезії» є співвідношення вічного і тлінного, високого і ницого, душі і тіла, божественного і диявольського тощо. Основні образи у творах «метафізиків» — Смерть, Час, Бог, Людина, Світ та ін.

*Невідомий художник.
Джон Донн.
1595 р.*

Джон Донн народився 22 січня (або 12 лютого) 1572 р. в м. Лондоні (Англія) в католицькій родині. Його батько, теж на ім'я Джон, був торговцем. Мати Елізабет Хейвуд, високоосвічена жінка, донька драматурга, дала дітям прекрасну освіту. Джон навчався в коледжі «Харт Холл» в Оксфорді, згодом закінчив Оксфордський університет і вивчав право в корпорації «Лінкольнз-Інн». У 1596–1599 рр. брав участь у воєнних походах

лорда Ессекса в Іспанію та Італію. Після повернення намагався зробити кар'єру за часів правління королеви Єлизавети I. До цієї мети він значно наблизився після свого призначення на посаду секретаря Томаса Еджертона, лорда-хранителя державної печатки Англії. Дж. Донн став членом парламенту й землевласником, а його вірші, що поширювали в списках, привернули до нього увагу сучасників. Але світській кар'єрі Дж. Донна завадила пристрасна любов поета до Енн Мор, племінниці сера Т. Еджертона. 1601 р. він таємно вивіз юну Енн із дому й без дозволу батьків одружився з нею. Цей вчинок, який розцінювали як зраду свого покровителя, назавжди зачинив перед ним двері у вищий світ.

Після цього настав тяжкий чотирнадцятирічний період боротьби з нестатками й спробами повернути втрачені можливості. Твори письменника того часу відображають його конфлікт із світом і глибокі душевні

переживання, унаслідок яких він перейшов в англіканську віру.

Дж. Донн із сім'єю жив переважно за рахунок благодійності меценатів, імена яких він увічнив у своїх поезіях. За підтримки короля Якова I поет нарешті прийняв сан священника англіканської церкви, у 1618 р. отримав ступінь доктора богослов'я в Кембриджському університеті, а з 1621 р. став настоятелем собору Святого Павла в Лондоні.

Яскраві проповіді поета були помітним явищем у релігійному житті Англії того часу. Його мали призначити єпископом, але 1631 р. Дж. Донн помер.

За життя письменник не друкував своїх творів (окрім двох віршів). Утім, він ніколи не переставав писати поезії, що згодом увійшли до збірки «Вірші», надрукованої після смерті митця в 1633 р. Вона складається з любовних поезій «Пісні та сонети», циклу «Священні сонети», поеми «Анатомія світу», а також численних елегій, сатири, послань та епіграм. Лірика Дж. Донна відобразила пристрасть земного кохання, духовні пошуки, звеличення Бога й таємниці людського існування.

Будинок, у якому жив Дж. Донн.
м. Пайрфорд (Англія).
Сучасне фото

Українською мовою окремі вірші Дж. Донна в різні роки перекладали Д. Павличко, В. Коптілов, Л. Череватенко, Б. Завідняк, В. Марач та ін.

«ЩОБ МУЧИТЬ МЕНЕ...»

Коментарі

Ліричний герой Дж. Донна переймається світоглядними питаннями, шукаючи сенс свого існування. Чи завершаться ці пошуки перемогою, духовним спасінням?.. Це філософське питання поет залишає на розсуд читачам.

Щоб мучить мене, крайнощі у всім
Зійшлися; я — клубок із протиріч;
В душі моїй зустрілись день і ніч;
Веселий щойно — враз стаю сумним.
Впадаю в гріх й розкаююсь у нім.
Любов клянущу й хвалу їй шлю навстріч;
Вогонь я й лід, жену й тікаю пріч;
Німих в мольбі, великих у малім.
Я зневажав ще вчора небеса —
Молюсь сьогодні й Богові лещу,
А завтра вже від страху затремчу —
Й набожність потім знов моя згаса.
Коли тремтів від страху я — ті дні
Спасіння, може, принесуть мені.

*(Переклад з англійської
Володимира Марача)*

Краса слова

Головна ознака філософської поезії Дж. Донна — відображення напруження почуттів і розуму, спрямованого в безкінечність в очікуванні духовного одкровення.

У ліриці митця поєднуються світські та релігійні мотиви. Він описує стан людини бароко, яка живе напруженим внут-

рішнім життям, уміє цінувати почуття, усвідомлює безмежність земного світу й водночас іде нелегким шляхом до Бога, до вічних цінностей. Однак, які б трагічні колізії не спіткали ліричного героя, він ніколи не втрачає величі духу.

Поет стверджує можливість морального прозріння та осяяння людини завдяки її душі й розуму. Тому його поезія позбавлена трагічної безвиході. На думку поета С. Колріджа, Дж. Донн «здійснив духовний прорив у сферу безкінечної Вічності».

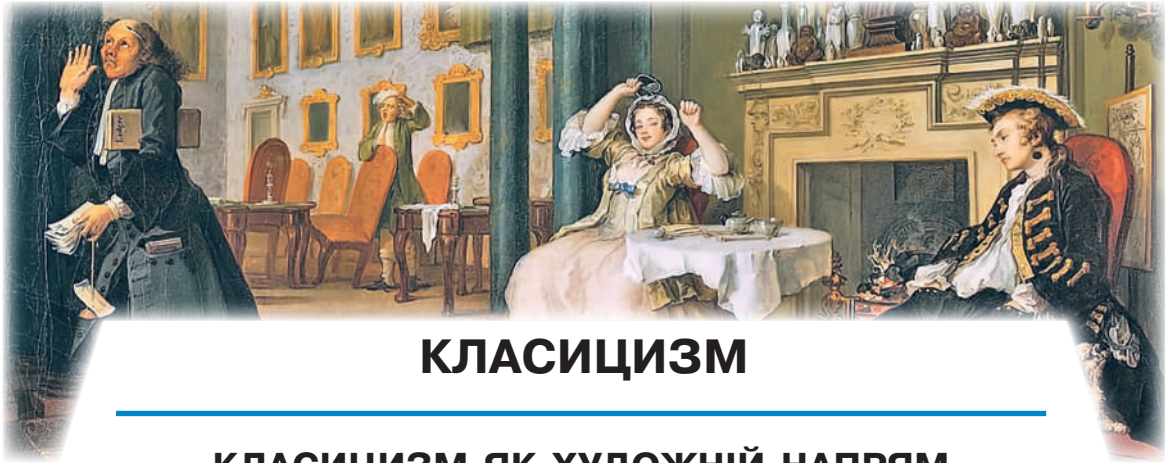
Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. 1. Охарактеризуйте емоційний стан ліричного героя вірша Дж. Донна. **2.** Які філософські питання його хвилюють? **3.** Знайдіть у вірші художні образи, характерні для доби Бароко. Розкрийте їхній зміст.

Творче завдання. Ліричний герой характеризує себе як «*клубок із суперечностей*». Опишіть переживання, що крають його душу.

Дискусія. Чи схиляється ліричний герой Дж. Донна під ударами долі? Поясніть.

Робота в групах. 1. Підготуйте повідомлення про: 1) Оксфордський університет, де навчався Дж. Донн, та його давні традиції, що дійшли до нашого часу; 2) українські переклади творів Дж. Донна. **2.** Чи можна сказати, що сучасна людина переживає протиріччя, як і людина в добу Бароко? Чим вони обумовлені? Зовнішніми чи внутрішніми чинниками? Поясніть внутрішні суперечності, з якими стикаються наші сучасники.

КЛАСИЦИЗМ

КЛАСИЦИЗМ ЯК ХУДОЖНІЙ НАПРЯМ У ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

Поняття про класицизм. *Класицизм* (з латин. *classicus* — зразковий) — художній напрям у європейському мистецтві та літературі. Уперше з'явився в італійській культурі XVI ст. і розвивався протягом XVII–XVIII ст. у Франції, Росії та інших країнах. У деяких регіонах зберігав свої позиції аж до початку XIX ст.

Історичні умови. Становленню класицизму як літературного напрямку сприяло формування сильних монархічних держав. У мистецтві багатьох країн класицизм став першим напрямом, який офіційно визнала влада. Ідея національної єдності в політиці монархів відповідала завданням, що ставили перед собою класицисти. Тому царі й королі охоче наближали до себе письменників, а ті прославляли їх у своїх творах.

К. Лефевр. Людовік XIV.
1670 р.

Принципи державності й дисципліни, які утверджувалися в епоху абсолютизму,

вплинули й на регламентацію в мистецтві. Твори набули більшої чіткості й урівноваженості, згідно із загальноновизнаними канонами. Окрім того, формування націй потребувало впорядкування мови, створення загальнонаціональних мов. У деяких країнах існували великі розбіжності між усним і писемним мовленням. Класицисти почали вирішувати цю проблему, висуваючи нові мовні норми, упорядковуючи елементи мови відповідно до ієрархії стилів і жанрів.

Естетичне підґрунтя. Ще гуманісти епохи Відродження поставили собі за мету відродити античні традиції. Так, в античній драмі вони вбачали взірець художньої досконалості, на який, на їхню думку, мали орієнтуватися драматурги нового часу. В Італії, батьківщині класицистичного театру, ще до XVI ст. були дуже популярними «духовні вистави» (з латин. *sacre rappresentazioni*). Згодом гуманісти почали ставити трагедії Сенеки. Драматург Триссіно в 1515 р. написав за зразком п'єс Софокла трагедію «Софонізба», узявши сюжет із римської історії. Раціоналістична побудова, урівноваженість і логічність сюжету, абстрактність художніх образів, величава мова — усі ці особливості п'єси стали обов'язковими для наступних поколінь класицистів. Це була перша класицистична трагедія. З Італії класицизм поширився по всій Європі — у Франції, Англії, Іспанії, Німеччині й інших країнах. Найбільш плідним виявився цей напрям у Франції XVII ст.

Класицисти брали за зразок твори античного мистецтва. Водночас, орієнтуючись на шедеври античності, вони прагнули створювати «зразкове» мистецтво. Тому естетичне підґрунтя класицизму становить антична теорія поетики, насамперед «Поетика» Арістотеля,

теоретичні засади якої втілювала в життя французька поетична школа доби Відродження «Плеяда», утворена 1549 р. й названа так на честь групи александрійських поетів III ст. до н. е. (котрі колись проголосили піднесеність і вченість поезії). До складу «Плеяди» належали сім поетів: *П. де Ронсар, Ж. дю Белле, Ж.-А. де Баїф, Е. Жодель, Р. Белло, Ж. Дора та П. де Тіар*. Школа розпочала сміливу реформу літератури, поети розробляли нові для французької лірики жанри та форми (ода, сонет, елегія, еклога, комедія, трагедія тощо). У її пізньому періоді проявляються ознаки класицизму, тяжіння до «аристократизму духу». Слідом за поетами «Плеяди» класицисти проголосили античну літературу ідеальною, класичною, гідною наслідування. Цей художній напрям проявився спочатку як теорія і практика наслідування античного мистецтва, але згодом, захоплені прикладом античних майстрів, класицисти прагнули самі встановлювати взірцеві канони мистецтва.

Філософська основа. Філософською основою класицизму став *раціоналізм* (з латин. *rationalis* — розумний) — учення в теорії пізнання, згідно з яким достовірні знання можна здобути лише за допомогою розуму або з понять, притаманних розуму людини від народження.

Згідно з уявленнями раціоналістів, головне — це діяльність розуму, який є критерієм оцінки всього. У галузі етики раціоналізм проголосив раціональні мотиви й принципи моральної діяльності та поведінки, а в естетиці — раціональний (інтелектуальний) харак-

Зауважте! Класицисти вважали, що розум веде до істини, краси, добра й гармонії.

тер творчості. Раціоналісти стверджували віру в розум, пріоритет розумової діяльності людини над іншими проявами її природи.

Дуже посприяла тріумфу класицизму, насамперед у Франції, раціоналістична філософія *Рене Декарта* (1596—1650). Він вважав, що ані відчуття, ані практичний досвід не можуть дати достовірних знань. Людські почуття, на його думку, так само оманливі. Філософ проголосив розум єдиним засобом здобуття знань. «Я мислю, значить, я існую» — писав він.

Велике значення мали його ідеї для розвитку аналітичних наук (геометрії, математики, фізики тощо). Для літератури важливими були думки філософа про незалежність розуму від почуттєвого сприйняття, про необхідність правильного використання розумових здібностей людини як способу уникнути небажаних помилок у житті. Філософ також обґрунтував ідею про здатність розуму наблизитися до істини, і цю тезу також обстоювали класицисти.

Характерні ознаки класицизму. Класицисти утверджували вічність ідеалу прекрасного, і це спонукало їх наслідувати традиції митців античності. Вони стверджували, що якщо створено зразки прекрасного, то завдання митців пізніших часів — наблизитися до них. Звідси — установлення загальних правил художньої творчості.

Класицистичні твори характеризуються високим ступенем абстрактності й узагальнення. Це мистецтво високої думки, ідеї та логіки.

У літературі простежується ієрархія жанрів, тобто чіткий розподіл творів на певні жанри: *високі* (ода, епопея, трагедія, героїчна поема), *середні* (наукові твори, елегії, сатири), *низькі* (комедія, пісні, листи в прозі, епіграми).

Теми для творів високих жанрів — події загальнонаціонального й історичного значення, у яких брали участь царі, видатні діячі, придворні та ін. Ці твори писали урочистою мовою. Темами для середніх і низьких жанрів були наука, природа, людські та соціальні вади. У творах цих жанрів діяли представники середніх і нижчих класів, мова наближалася до розмовної. Якщо у високих жанрах прославляли ідеї монархії та громадянського служіння, то в середніх і низьких жанрах утверджували ідеї пізнання світу й людської природи, викривали вади суспільства та людських характерів.

Важливим елементом в естетиці класицизму є вчення про розум як головний критерій художньої правди й прекрасного в мистецтві. Класицисти вважали, що античні майстри творили за законами розуму. Письменникам нового часу теж потрібно дотримуватися цих законів. Звідси походить майже математична точність правил мистецтва класицизму (*ієрархія жанрів, правило трьох єдностей у драматургії* тощо). Усе це спричиняє у творах класицистів безпристрасність і логічність.

З ученням про абсолютність ідеалу прекрасного й раціоналізмом класицистів пов'язане їхнє розуміння універсальних типів людських характерів. Використовуючи трактат давньогрецького філософа Теофраста «Характери», класицисти стверджували незмінність людської вдачі. Тому класицистичні образи відрізняються абстрактністю та універсальністю, утілюючи лише загальні риси, а не індивідуальні ознаки. Персонажі здебільшого схематичні, у кожного з них підкреслено якусь одну провідну рису (честь, обов'язок, хоробрість, лицемірство, жадібність тощо).

Система класицистичних жанрів

Стилі	Жанри	Теми	Ідеї	Герої	Мова
високі	ода, трагедія, епопея, героїчна поема	події загального державного й історичного значення	прославлення монархії, громадянське служіння	царі, видатні діячі, придворні	велична, урочиста
середні	наукові твори, елегії, сатири	наука, природа, людські вади	пізнання світу й людської природи	представники середніх класів	загальноживана
низькі	комедія, пісні, листи в прозі, епіграми	соціальні вади, негативні риси характерів	викриття соціальних і людських вад	представники середніх і низьких класів, а також сатирично змальовані представники вищих класів	наближена до розмовної

У класицизмі персонажів чітко поділяють на позитивних і негативних, що мають виконувати певні виховні завдання. Ідеалом класицизму була сувора й вольова людина, яка ставила державні інтереси вище за особисті. Якщо в мистецтві середніх віків людина співвідносила своє життя з Богом, а в культурі Ренесансу відчула силу власних можливостей, то в класицизмі всі вчинки та дії героїв обумовлені суспільною

необхідністю, справою почесного служіння монарху та державі. Понад усе в героях класицизму цінували верховне начало — розум, який усвідомлювали як чинник високої духовності й моралі.

Класицисти вважали людські пристрасті виявом стихійного та руйнівного начала. На їхню думку, тільки розум може дати людині найвищу мету життя. В оцінці особистості важливу роль відігравали моральні принципи, поняття про норми поведінки та добродетності. У творах класицистів різко протиставлено добро і зло, піднесене й буденне. Їхній основний зміст становили суперечності між природними бажаннями людини й громадянським обов'язком, пристрастями та розумом. Герої класицизму жертвували собою заради обов'язку, а якщо й переймалися пристрастями, то це призводило до трагедії.

*К. Лоррен.
Суд Паріса. Фрагмент.
1645–1646 рр.*

Драматичні твори (трагедія, комедія) підпорядковуються *правилу трьох єдностей* — часу, місця та дії. П'єса показувала події, які відбувалися протягом одного дня та в одному місці.

Правило трьох єдностей у драматургії	=	дія	+	місце	+	час
--------------------------------------	---	-----	---	-------	---	-----

Чітка композиція твору була засобом виявлення логіки задуму автора та певних рис персонажів. Художні твори відповідали правилам симетрії, гармонії всіх елементів, що відображали важливі й сповнені мудрості події буття.

Зауважте! Класицизм ґрунтується на принципах наслідування античності, ідеалізації, узагальнення та гармонії.

Митці оцінювали зображувані події передовсім за їхнім суспільним значенням. Вони вважали, що основне завдання мистецтва — дати людям певні норми, зразки для наслідування в поведінці та вчинках. Представники класицизму були переконані в існуванні двох основних умов людського щастя — суспільної (підкорення державним інтересам) та етичної (підкорення пристрастей розуму). Тому всі жанри класицизму характеризуються дидактичністю, прагненням повчати. При цьому митці повчали всіх — від короля та дворянства до представників народу, намагаючись наблизити до життя свій ідеал.

Естетичну цінність для класицистів становило лише вічне, непідвладне часу, зокрема твори античності. Класицистичні твори стали торжеством гармонії, розуму й порядку над хаосом і суперечностями буття.

Класицисти втілювали в мистецтві ідеал прекрасного, що різко відрізнявся від реальної дійсності, але від цього не ставав менш величним.

Представники класицизму. Класицизм виявився в різних видах мистецтва. У літературі його представляють Франсуа Малерб, Франсуа де Ларошфуко, П'єр Корнель, Жан Расін (*Франція*); Михайло Ломоносов, Гавриїл Державін (*Росія*) та ін.; у живописі — Нікола Пуссен, Клод Лоррен (*Франція*); Карл Брюллов, Олександр Іванов (*Росія*) та ін.; в архітектурі — Андре Ленотр, Жюль Ардуен-Мансар (*Франція*); у музиці — Жан Батист Люллі (*Франція*) та ін.

Класицизм — це мистецтво піднесеної думки й гармонії, потяг до впорядкування життя на противагу хаосу. Це приклад високої краси, що відображає одвічне прагнення людства до абсолюту.

В Україні через несприятливі історичні обставини класицизм не мав змоги розвинути як цілісна структурована система. Однак деякі тенденції класицизму виявилися у творах *Ф. Прокоповича* «Володимир» (1722), поемі *І. Котляревського* «Енеїда» (1798), одах *П. Гулака-Артемовського* та ін.

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. 1. Дайте визначення поняття «класицизм». 2. Які історичні чинники вплинули на його формування? 3. У яких країнах Європи класицизм розвинувся найбільше? Чому? 4. Що становить філософське підґрунтя класицизму? 5. Розкажіть про естетичні засади класицизму. 6. Яке значення класицисти надавали розуму? 7. Яку роль відігравала антична спадщина у творах класицистів? 8. Які теми й образи були характерні для високих, середніх і низьких жанрів?

Творче завдання. Зіставте бароко й класицизм як художні напрями. Заповніть таблицю в зошитах.

Аспекти зіставлення	Класицизм	Бароко
людина		
світ		
ідеали		
поетика		

Життєві ситуації. Класицизм утверджував ідею громадянського служіння та ідеал людини-громадянина. Чи актуальні вони в наш час?

Проект. Підготуйте виступ на тему «Гармонія класицизму» (4–5 хв), використайте матеріали підручника, фото й ілюстрації шедеврів класицизму з видань про мистецтво й інтернету.

Мольєр

1622–1673 рр.

Даремно заздрісна юрба
Хотіла б оганьбить, тупа,
Мольєр, твої найкращі твори, —
Навіки дивні чари їх,
Пройшовши крізь віки й простори,
В серцях відіб'ються людських.

Нікола Буало

У період розквіту класицистичної трагедії глядачі сприймали комедії як несерйозне видовище, що мало лише розважати публіку. Французький драматург Мольєр надав комедії зовсім іншого змісту. Його п'єси були не тільки цікавими, а й повчальними. Беручи образи й ситуації для своїх комедій із життя, він показував людям їхні вади, пристрасті й помилки. Мольєр поєднав правила класицизму з традиціями народного театру, що надало його творам особливої життєвості та динамізму. Вони стали виявом самого духа народу, вільнодумства та протесту проти всього ницого, фальшивого й хибного.

Жан Батіст Поклен (сценічне ім'я *Мольєр*) народився 15 січня 1622 р. в м. Парижі (Франція). Його батько Жан Поклен був хазяїном шпалерної крамниці й майстерні. Згодом купив посаду придворного шпалерника, а через деякий час отримав почесне звання королівського камердинера. Жан Батист був сином Жана Поклена від першого шлюбу. Його мати Марія Крессе померла, і батько одружився вдруге. Він дав

синові блискучу освіту. Юнак навчався в Клермонському колежі, де вивчав давньогрецьку мову та латинську античну літературу, історію та філософію. Після закінчення навчання вступив до Орлеанського університету, де здобув учений ступінь ліценціата права. Він мав змогу продовжити справу свого батька або зайнятися юридичною практикою.

Однак ще з дитинства його вабив театр. Сім'я Покленів жила в одному з людних районів Парижа. Тут юнак дивився народні вистави, виступи мандрівних труп комедіантів. Відвідував і вистави стаціонарного паризького театру — Бургундського отелю. Коли хлопець оголосив про свій намір стати актором, батько був проти. У ті часи професію актора засуджувала церква й зневажало суспільство. Хоча в 1641 р. король Людовік XIII видав наказ, який прирівнював гру акторів до інших видів мистецтва, діячі театру ні в кого не викликали поваги, а церковники продовжували вважати акторську професію гріховною. Незважаючи на це, Жан Батист вирішив присвятити своє життя театру.

1643 р. разом із сім'єю Бежар він заснував у Парижі театральну трупу — так званий «Блискучий театр». Утім, молодим акторам було важко конкурувати з професійними паризькими театрами: вони не мали досвіду й власного репертуару, ставили переважно трагедії. «Блискучий театр» проіснував менше двох років і розпався, залишивши замість слави безліч боргів. Проте це не зменшило енергії молодого драматурга. Разом

Зауважте! Мольєр був справжнім новатором у галузі літератури й театру, він використав здобутки народної творчості та різних видів мистецтва.

зі своєю трупю він вирушив у мандри французькими провінціями. Роки блукань і поневірянь (1645–1658) не минули марно. Жан Батист почав писати комічні п'єси, узявши театральний псевдонім *Мольєр*.

1658 р. молодий драматург разом із трупю вирішив повернутися до столиці й виступити в Луврі перед королем Людовіком XIV. Тоді на суд монарха була представлена п'єса «Закоханий лікар». Його сучасники згадували, що король дуже сміявся під час вистави, а після завершення подарував Мольєрові 500 ліврів. Він велів надати драматургу та його трупі для роботи театр «Пті-Бурбон», неподалік від Лувра. З того часу король підтримував драматурга.

Через деякий час монарх дав розпорядження перевести трупу Мольєра в приміщення театру «Пале-Рояль». Драматург перебудував цей театр: зняв величезний амфітеатр, зробив три яруси лож і партер, щоб проста публіка могла там стояти, як в інших паризьких театрах. У цьому приміщенні трупа виступала до смерті митця.

1662 р. Мольєр одружився з Армандою Бежар, молодшою сестрою Мадлени Бежар, з якою мав дружні та творчі стосунки від початку своєї театральної кар'єри. Цей шлюб приніс письменникові чимало страждань. Він кохав Арманду, але вона була набагато молодша за нього. Як актриса, надто любила розкіш та увагу шанувальників. Мольєр болісно переживав кохання без взаємності, але розлюбити Арманду не міг.

Публіка аплодувала комедіям Мольєра. Разом із тим вони викликали й гнівні напади аристократії, церкви й інших драматургів. Мольєра звинувачували в аморальності, відсутності художнього смаку, пору-

шенні правил класицизму. У той час митця підтримав Н. Буало, який схвалював «поєднання приємного з корисним» у комедіях митця і підкреслював філософську глибину його творів.

Мольєр відкрив новий принцип у мистецтві — правдивість. Драматург відповідав своїм критикам, що орієнтується не на смаки глядачів, які сидять у ложах, а на думку тих, хто стоїть у партері. Король усіляко підтримував драматурга, використовуючи його талант для влаштування придворних розваг.

Починаючи з 1644 р. паралельно з роботою в «Пале-Роялі» Мольєр багато часу присвячував створенню комедій-балетів, які мали величезну популярність при дворі Людовіка XIV. У цих п'єсах комедійні сцени виконували актори з трупи драматурга, а балетні інтермедії — придворні, серед яких нерідко з'являвся і сам король.

Найвищого розквіту талант Мольєра досяг у 1664–1670 рр., коли були створені найкращі його комедії — «Тартюф», «Дон Жуан», «Скнара», «Міщанин-шляхтич».

У 1664 р. для грандіозного свята у Версалі митець написав комедію «Тартюф», але королева-мати Анна Австрійська була незадоволеною виставою. Згодом Мольєра звинуватили в образі релігії та церкви. Річ у тім, що письменник у тій п'єсі викрив святенництво й лицемірство, що стали нормою в тогочасному суспільстві та в діяльності церкви. Боротьба за п'єсу тривала п'ять років. Тільки завдяки королю Людовіку XIV «Тартюф» не був заборонений.

У комедії «Міщанин-шляхтич» (1670) драматург викрив кумедне намагання буржуа «перетворитися» на дворянина. За часів митця дворянство переживало економічний і моральний занепад, але зберігало

колишні привілеї. Уряд заохочував прагнення буржуазії купувати землі, посади та дворянські титули, бо за рахунок цих надходжень поповнювався державний бюджет. Мольєр відобразив у комедії стосунки, що склалися між двома класами, та особливості суспільної моралі загалом.

Мольєр віддано служив королю Людовіку XIV. Він писав для нього п'єси й балети, а іноді виконував обов'язки слуги: допомагав одягатися, був присутній на його обідах. Але в останні роки життя драматург утратив прихильність Людовіка XIV. Наприкінці 1660-х — на початку 1670-х років Мольєр створював комедії-балети разом з італійським композитором Ж. Б. Люллі, який незабаром цілком заволодів увагою короля. Людовік XIV не міг тепер обійтися без Ж. Б. Люллі в придворних розвагах. Він отримав монополію не тільки на всі музичні твори, які виконували у Франції, а й на тексти до них. Це означало, що Мольєр мав просто подарувати Ж. Б. Люллі значну частину своїх творів.

17 квітня 1673 р. Мольєр грав у своїй виставі «Удаваний хворий». Його сучасники згадували, що він ще ніколи не досягав такої досконалості в акторській грі. На сцені митець знепритомнів. Його віднесли за лаштунки, на кілька хвилин Мольєр прийшов до тями, але потім знову знепритомнів. У такому стані його перенесли додому, де він невдовзі помер. Церква заборонила ховати драматурга на місцевому цвинтарі (за католицьким звичаєм, актор на смертному одрі повинен був покаятися в лицедійстві, а він не зробив цього). Мольєра поховали як самогубця — уночі, без церковного обряду, за муром цвинтаря. Але його ім'я уславило епоху не менше, аніж ім'я короля Людовіка XIV.

Мольєр був не тільки видатним драматургом, а й талановитим актором і режисером. Комедії Мольєра містять багато захопливих сцен і стрімких подій. Він навчав акторів не просто з пафосом декламувати тексти, а вживатися в роль. Мольєр вимагав від акторів природної гри, щоб глядач міг у сценічних персонажах упізнати самого себе.

Гумор — різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах.

Іронія — прийом, який виражає глузливо-критичне ставлення до предмета зображення; прихована насмішка, коли висловлювання набуває протилежного значення.

Сатіра — особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому й осудливо-му осміянні негативного. Спрямована проти соціально шкідливих явищ; на відміну від гумору, має гострий, непримиренний характер. Об'єктом сатири є вади людських характерів, негативні соціальні явища тощо.

Сарказм — їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті й гнівного презирства.

П'єса «Міщанин-шляхтич». Історія створення.

У 1669 р. король Людовік XIV приймав у своїй резиденції у Версалі турецьких послів на чолі із Солиманом-агою. Турків змусили довго чекати, а потім запросили до галереї нового палацу, прибраної надзвичайно розкішно. Король сидів на троні, його вбрання було прикрашене діамантами на чотирнадцять мільйонів ліврів. Однак Солиман-ага та його почет не висловили очікуваного захоплення. Турецькі послы зробили вигляд, начебто в Туреччині всі носять

костюми з діамантами. Поведінка гостей не сподобалася королю, і він наказав придворному драматургу Мольєру й композитору Ж. Б. Люллі написати п'єсу, у якій би висміяли турків. Так було створено п'єсу «Міщанин-шляхтич».

Її прем'єра відбулася 14 жовтня 1670 р. в замку Шамбор. Після вистави комедію почали критикувати. Вищий світ зрозумів, що у творі висміяли не турків, а представників аристократії та буржуа, які хотіли здобути дворянські титули. Адже п'єса була пародією на мораль і спосіб життя вищих кіл суспільства.

Особливості жанру. За змістом «Міщанин-шляхтич» є зразком *соціально-побутової комедії*, у якій розкрито норми моралі й спосіб життя буржуазії та аристократії. Однак у ній наявні також елементи любовної комедії. Конфлікти твору поділено на два види: *соціальні* (стосунки між різними класами — аристократами й буржуа) і *психологічні* (зіткнення здорового глузду й розуму — автор, читачі, глядачі — з пристрасним бажанням Журдена стати дворянином). Автор майстерно

Замок Шамбор (Франція).
Сучасне фото

поєднав соціальний зміст із любовними колізіями, що зробило п'єсу цікавою для глядачів. У захопливій розважальній формі він повчав публіку, нагадуючи про людську гідність, необхідність долати ниці пристрасті й зберігати за будь-яких обставин честь, розум і власну особистість.

Характерною особливістю твору є те, що за формою — це комедія-балет. У п'єсу було включено пісні, танці й музичні інтермедії. Автор надав гострого, викривального змісту жанру для придворних розваг.

Драматург поєднав *комедію характерів* (у центрі уваги автора — характер, його цікавить передусім моральна сутність персонажів) з *комедією ситуації* (саме ситуації сприяють повному виявленню характерів, причому провідну роль відіграє розіграш, вигаданий Ков'елем).

Мольєр узяв своїх героїв із реальної дійсності, зумів показати їхню суть, головне в цих характерах. Персонажі говорять природно й невимушено, їхня мова індивідуалізована. Новим для класицистичної комедії було й використання елементів народного театру: *фарсу*¹, *буфонади*², *комедії дель арте*³.

Тематика й проблематика комедії. Основною темою комедії є зображення прагнення багатого буржуа пана Журдена потрапити до вищого світу. Для цього він навчається, наймає вчителів, у всьому намагається бути схожим на дворян — одягом, звичками й манерами. Сміх викликає не навчання, а плазування та лакейське приниження Журдена перед придворними званнями й титулами, кумедні спроби зрівнятися з аристократами.

¹ *Фарс* — вид народного театру, що мав гостру, сатиричну спрямованість; герої фарсу — містяни, представники різних соціальних груп.

² *Буфонада* — комедійна манера актора, коли використовують засоби надмірного комізму, окарикатурення персонажів.

³ *Дель арте* — комедія імпровізації, поширена в Західній Європі ще за часів середньовіччя.

Бажання посісти вище місце в суспільстві — природне для людини, тож комічного ефекту не виникло, якби автор не показав, у яке саме «пристойне товариство» хоче потрапити Журден. Тому другою темою комедії є викриття лицемірної моралі аристократії. Разом із Журденом комічними образами п'єси стають граф Дорант і маркіза Дорімена.

Мольєр порушує в п'єсі важливі соціальні та моральні проблеми: місце людини в суспільстві, моральні пріоритети й ідеали держави, освіта, виховання, мистецтво, утвердження кохання, честь, людська гідність та ін.

Водночас драматург проголошує цінність особистості незалежно від її соціального й майнового стану. Цю думку яскраво втілено в образі Клеонта. Мольєр захищав право чесних і добрих людей на щастя.

Художні образи. Образна система п'єси характеризується чіткістю та симетричністю будови. Негативним персонажам протистоять позитивні. Образи поєднано в певні пари: пан Журден і пані Журден, Дорант і Дорімена, Люсіль і Клеонт, Ков'ель і Ніколь. Кожний із персонажів є художнім типом: Журден — тип міщанина, утілення марнославства; Дорант — лицемірний і цинічний дворянин; пані Журден — тип сварливої дружини; Ков'ель — розумний та кмітливий слуга; Клеонт — тип благородної людини, яка понад усе цінує честь і кохання. У персонажах підкреслено якусь одну рису, але разом із тим драматург намагався показати їх різнобічно, у різних ситуаціях.

Сміх у комедії. У п'єсі Мольєра панує атмосфера сміху. Драматург використовує сміх для викриття негативних рис людей і вад суспільства. Сміх у комедії має величезну виховну силу, бо за його допомогою автор засуджує справжнє життя вищого світу. Він до-

помагав посміятися над собою, побачити марнославство, лицемірство, невігластво та пихатість людей.

Сміх Мольєра — багатозначний за своїм змістом. Він то веселий, доброзичливий, життєрадісний, то викривальний і нищівний. Багатозначність сміху зумовлює розмаїття засобів комічного в п'єсі. У зображенні Журдена, пані Журден, закоханих Клеонта та Люсіль автор віддає перевагу гумору й іронії. А для змалювання образів аристократів застосовує гостріші засоби комічного — сатиру й сарказм. Якщо вчинки Журдена автор лише висміює, то спосіб життя Доранта та Дорімени він рішуче засуджує.

Мольєр був блискучим майстром комізму. Комізм у «Міщанині-шляхтичі» виникає і в окремих ситуаціях, у які потрапляють герої п'єси, і в їхніх висловлюваннях (яскравий приклад словесного комізму — вигадана «турецька» мова). Проте комізм прихований передусім у характерах персонажів, що виявляються через їхні вчинки та діалоги. Комічні ефекти в комедії Мольєра ґрунтуються на широкому використанні можливостей народного театру, що надав п'єсі особливої життєвості та дієвості. Завдяки сміху драматург створив живі сатиричні образи, які не втратили свого значення і в наш час.

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ (1670)

П'єса
(Скорочено)

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 2

Пан Журден у халаті й нічному ковпаку, учитель музики, учитель танців, учень учителя музики, співачка, двоє співаків, танцюристи, двоє лакеїв.

Пан Журден. Ну, панове? То як же буде? Ви покажете мені ваш легенький жарт?

Учитель танців. «Жарт»!.. Який жарт?

Пан Журден. Ну, той... Чи як там, по-вашому? Ваш пролог чи діалог із співами й танцями?

Учитель танців. Ага-а!

Учитель музики. Ми до Ваших послуг.

Пан Журден. Вам довелося-таки трохи почека-ти; це тому, що я сьогодні вдягнувся так, як вдягаєть-ся шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був усяку надію їх натягти...

Учитель музики. Ми тут для того, щоб викону-вати всі Ваші бажання.

Пан Журден. Прошу вас обох залишитися тут, доки мені не принесуть мого нового вбрання: я хочу, щоб ви побачили, яке воно ловке та як мені личить.

Учитель танців. Усе, що накажете.

Пан Журден. Ви побачите, який я елегантний із голови до п'ят.

Учитель музики. Ми впевнені, що це так.

Пан Журден. Що ви скажете про цей індійський халат?

Учитель танців. Він надзвичайно милий.

Пан Журден. Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вдягається вранці в такі ж халати.

Учитель музики. Він Вам дуже личить.

Пан Журден. Лакеї, агов! Обидва мої лакеї!

Перший лакей. Чого бажаєте, пане?

Пан Журден. Нічого. Я хотів лише перевірити, чи ви мене добре чуєте. *(До вчителя музики й до вчите-ля танців.)* Чи подобаються Вам мої лівреї?

Учитель танців. Чудові!

Пан Журден (*розгорнувши халат, показує, що на ньому вузькі червоні оксамитні штани й зелений оксамитний камзол*). Це моє вранішнє вбрання, у ньому я робитиму різні вправи.

Учитель музики. Пречудово!

Пан Журден. Лакей!

Перший лакей. Пане?

Пан Журден. Другий лакей!

Другий лакей. Пане?

Пан Журден (*скидаючи халат*). Тримайте! (*До вчителя музики й учителя танців.*) Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Учитель танців. Розкіш! Краще й бути не може.

Пан Журден. То що ж ви мені покажете?

Учитель музики. Я хотів би, щоб Ви спочатку прослухали нову арію (*показуючи на свого учня*), він щойно скомпонував її для серенади, яку Ви мені замовили. Це один із моїх учнів, у нього щодо таких речей хист надзвичайний.

Сцена з вистави «Міщанин-шляхтич». Театр «Буфф дю Нор»
(Франція)

Пан Журден. Гаразд, але навіщо було доручати це учневі? Ви могли б самі скомпонувати таку штуку.

Учитель музики. Вас, пане, бентежить слово «учень»? Але є такі учні, що розуміються на музиці не гірше від видатних маестро. Це чудова мелодія! Послухайте тільки...

Пан Журден *(до лакеїв)*. Подайте мені мій халат, щоб я міг краще слухати. Стривайте... може, зручніше так, без халата... Ні, давайте його сюди, так буде краще.

Співачка.

Нудьгую день і ніч, нудьгую і страждаю,
Бо став немилий я чудовим цим очам;
Коли так мучите того, хто вас кохає, —
Що ж можете вчинить, Ірісо, ворогам?

Пан Журден. Ой, та й сумна ж яка пісня! Аж спати захотілося... Я волів би, щоб ви зробили з неї трохи веселішу.

Учитель музики. Але ж, пане, треба, щоб мелодія відповідала словам.

Пан Журден. Мене оце недавно навчили співати одну прехорошу пісеньку. Стривайте-но... Як же її співати?

Учитель танців. На жаль, не знаю.

Пан Журден. Там щось про овечку...

Учитель танців. Про овечку?

Пан Журден. Атож. Ага! *(Співає.)*

Я гадав, що Жанетон
Ніжна та гарненька,
І ласкава, мов мала
Овечка біленька.
Дарма! Дарма!

Я ж не відав того,
Що ці білі зубки
І гостріші, й зліші,
Ніж в тигра лісного.

Правда, хороша?

Учитель музики. Найкраща у світі.

Учитель танців. І Ви її чудово співаєте.

Пан Журден. Бачите, а ще й не вчився музики.

Учитель музики. А потрібно було б навчитися, пане, так само, як і танців. Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним...

Учитель танців. ...і виховують у людини почуття прекрасного.

Пан Журден. Хіба вельможне панство теж навчається музики?

Учитель музики. Звичайно, пане.

Пан Журден. І я вчитимуся. Тільки не знаю, як би його знайти час для того, бо, крім учителя фехтування, я запросив ще й учителя філософії, що має почати цього ранку.

Учитель музики. Філософія, звичайно, дає де-що, але музика, пане, музика...

Учитель танців. Музика й танці... Музика й танці — ось, що найбільше потрібне людині.

Учитель музики. Найкорисніша річ для держави — це музика.

Учитель танців. Найкорисніша річ для держави — це танці.

Учитель музики. Без музики не може існувати жодна держава.

Учитель танців. Без танців людина не знала б, що їй робити.

Учитель музики. Усе безладдя, усі війни, що кояться у світі, виникають саме через те, що ніхто не вчиться музики.

Учитель танців. Усі злигодні людства, усі фатальні зміни, якими сповнена історія, усі помилки дипломатів, усі невдачі великих полководців — усе це сталося саме через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден. Як то?

Учитель музики. Хіба ж війна не є наслідком того, що між людьми немає єдності?

Пан Журден. Так.

Учитель музики. І якби всі люди вчилися музики, чи не було б це засобом об'єднати їх усіх і встановити загальний мир на землі?

Пан Журден. Ваша правда.

Учитель танців. Коли людина чинить неправильно — чи то в родинних, чи то в державних справах, чи то командуючи військом, — хіба ж не кажуть завжди: такий-то зробив неправильний крок у такій-то справі?

Пан Журден. Авжеж, так кажуть.

Учитель танців. А неправильний крок роблять чому? Хіба ж не тому, що не вміють добре танцювати?

Пан Журден. Це правда, ви маєте рацію обидва.

Учитель музики. Ми, власне, і хотіли довести Вам, які корисні танці та музика й наскільки вони вищі за всі інші мистецтва та науки.

Пан Журден. Тепер я розумію.

Учитель музики. Ви маєте бажання ознайомитися з нашими творами?

Пан Журден. Аякже!

Учитель музики. Я вже Вам колись розповідав про мої спроби висловити музикою різні почуття.

Пан Журден. Чудово!

Учитель музики (*до співаків*). Ідіть сюди. (*До пана Журдена.*) Ви повинні собі уявити, що вони вдягнені, як пастухи.

Пан Журден. Чому це завжди як пастухи? Вічно у вас пастухи та й пастухи.

Учитель танців. Коли розмова ведеться в супроводі музики, то найкраща для того форма — пастораль. Пастухи тільки те й робили, що співали, і було б зовсім ненатурально й недотепно, коли б вельможне панство або ситі міщани почали висловлювати свої почуття співом.

Пан Журден. Ну, гаразд, гаразд! Побачимо.

Музичний діалог

Співачка та двоє співаків.

Співачка.

Душа в закоханості краю
Спокою ні на мить не зна...
Там, кажуть, з радістю нудьгують і зітхають.
Хай кажуть, але добре знаю,
Що в світі кращого над воленьку нема.

Перший співак.

У світі кращого нема над ніжні чари,
Що дві душі запалюють пожегом,
Одним незміряним бажанням!
Немає щастя без любові жару!
Позбав життя солодкого кохання —
І радість, втіха зникнуть в хмарах...

Другий співак.

Як солодко було б спізнати любові,
Аби міг вірити я любки слову.
Даремна річ! Жорстока доля злая!
Я череднички вірної не знаю...
Через їх рід лукавий і неситий
Отруєне кохання всього світу.

Перший співак.

Ніжна жага!

Співачка.

Щирість щаслива!..

Другий співак.

Жінка брехлива!..

Перший співак.

О дорога!

Співачка.

Мого серця ти пара!

Другий співак.

Геть! Жахлива примаро!

Перший співак.

Ненависть смертельну покинь і кохай.

Співачка.

А дівчину вірну знайдеш — пошукай!

Другий співак.

Даремне!.. Де її зустріну?..

Співачка.

Щоб нашу честь оборонить —
Любов моя до послуг пана.

Другий співак.

Та чи ж повірю я на мить,
Що ти не зрада, не омана?

Співачка.

Хто з двох відданіше кохає —
Ми легко перевірять можемо.

Другий співак.

Того, чия любов лиха,
Скарай мерщій, о милий Боже!

Усі втрьох разом.

О, ніжні почуття
Хай в серці запалають...
Кохання розцвітає,
Як вірність в нас буяє!

Пан Журден. Оце й усе?

Учитель музики. Усе.

Пан Журден. До ладу підбрано... ще й вислови
такі ловкенькі.

Учитель танців. А ось і моя робота. Покажу вам
невеличкий зразок граціозних рухів і різноманітних
поз, що роблять танці такими чарівними.

Пан Журден. І знову пастухи?

Учитель танців. Це вже як вам схочеться. *(До
танцюристів.)* Починайте!

ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири танцюристи виконують різні па під керівництвом
учителя танців.

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Осмислюємо прочитане. 1. Що викликало у вас сміх під час читання? 2. Які засоби комічного використав автор у поданому тексті? Наведіть приклади. 3. Розкрийте значення елементів одягу персонажа для його характеристики. 4. Що ви можете сказати про «систему освіти», за допомогою якої Журден прагне стати аристократом? Чи справді вона корисна?

Творче завдання. Дайте поради пану Журдену.

Дискусія. З якою метою пан Журден наймає різних учителів і хоче вчитися?

Життєві ситуації. Поясніть, навіщо людині потрібно вчитися.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей.

(...) Учитель філософії. Із чого ж ми з Вами почнемо? Чи хочете я почну Вас учити логіки?

Пан Журден. А що це за штука — логіка?

Учитель філософії. Вона вчить нас трьох процесів мислення!

Пан Журден. Хто ж вони такі, оці три процеси мислення?

Учитель філософії. Перший, другий і третій. Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі універсалій; другий — у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій — у тому, щоб робити правильні висновки за допомогою фігур: Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipon тощо.

Пан Журден. Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Пан Журден. Моралі?

Учитель філософії. Так.

Пан Журден. Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії. Вона розповідає про щастя, учить людей стримувати свої пристрасті й...

Пан Журден. Ні, це не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волю гніватись і лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

Учитель філософії. Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою?

Пан Журден. А що воно таке, ота фізика?

Учитель філософії. Фізика вивчає закони всіх природних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин, вона пояснює причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів і бурі.

Пан Журден. Тут щось забагато галасу та плутанини.

Учитель філософії. Ну, то чого ж я Вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії. Охоче.

Пан Журден. А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії. Гарзд. Щоб виконати Ваше бажання, розглядаючи справу із філософського боку, треба почати все по порядку: по-перше, треба вивчити всі властивості звуків і спосіб їхнього вимовлення. Отже, я мушу Вам зазначити, що звуки поділяються на голосні, які зветься так через те, що визначають звуки голосу, і на приголосні, які звучать при голосних. (...)

Пан Журден. Це все я розумію.

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *a*, треба широко розкрити рот: *a*.

Пан Журден. *A, a*. Так.

Учитель філософії. Звук *e* треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: *a, e*.

Пан Журден. *A, e, a, e*. Так, так. Та й цікаво ж!

Учитель філософії. А щоб вимовити звук *i*, треба ще більше наблизити щелепи, витягаючи куточки рота аж до вух: *a, e, i*.

Пан Журден. *A, e, i, i, i, i*. Так! Хай живе наука!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *o*, треба трохи розкрити щелепи й зблизити куточки губ: *o*.

Пан Журден. *O, o*. Авжеж, так, правда! *A, e, i, o, i, o*. Просто — чудо! *I, o, i, o*.

Учитель філософії. Рот набирає форми кружальця, що нагадує собою літеру *o*.

Пан Журден. *O, o, o*. Ваша правда. *O*. Як добре, коли дечого навчишся!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *u*, ми майже стискаємо зуби, витягаємо губи вперед і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: *u*.

Пан Журден. *U, u*. А й справді так: *u*.

Учитель філософії. Обидві Ваші губи витягаються вперед так, ніби Ви робите гримасу. Ось чому, коли Вам захочеться посміятися з когось, скривити йому міну, — Вам досить тільки вимовити: *у*.

Пан Журден. *У, у*. Правда, правда! Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо інші літери — приголосні.

Пан Журден. І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії. Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосний *д*, треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: *да*.

Пан Журден. *Да, да*. Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Учитель філософії. А коли схочете вимовити *ф*, притисніть верхніми зубами нижню губу: *фа*.

Пан Журден. *Фа, фа*. Таки правда! Ах, матінко ж моя і батечку! Не добрим словом вас згадую!

Учитель філософії. А щоб вимовити *р*, треба підперти кінчиком язика піднебіння, проте силою дихання язик щоразу повертається на попереднє місце, що спричиняється до невеличкого тремтіння: *р, ра*.

Пан Журден. *Р, р, ра, р, р, р, р, р, ра*. А таки правда. Ах, який же Ви молодець! А я? Скільки часу я прогайнував! *Р, р, р, ра*.

Учитель філософії. Я поясню Вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден. Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати Вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму й прошу Вас дуже допоможіть мені написати їй ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії. Гаразд.

Пан Журден. Адже ж це буде гречно? Чи не так?
Учитель філософії. Звичайно. Ви хочете написати їй вірші?

Пан Журден. Ні, ні, навіщо вірші?!

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден. Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії. Так, пане. Усе, що не проза, — вірші, а що не вірші, — проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо, це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі та подай мені мій нічний ковпак», — то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років із гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. Велике, велике Вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо! Ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну, якимось делікатніше висловитися?

Учитель філософії. Напишіть, що полум'я її очей обернуло в попіл Ваше серце, що Ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден. Ні, ні, ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я Вам сказав: «Прекрасна маркізо! Ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Учитель філософії. Треба було б написати докладніше.

Пан Журден. Ні, кажу ж Вам! Я хочу, щоб у листі були саме ці слова. Тільки треба розставити їх як слід, по-модному, так, щоб вийшло делікатно, як ніні заведено. Будьте такі ласкаві, навчіть мене, як найкраще це зробити.

Учитель філософії. Їх можна насамперед написати й так, як Ви самі сказали: «Прекрасна маркізо! Ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». Або: «Від кохання смерть мені віщують, прекрасна маркізо, Ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть Ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують». Або ж: «Віщують мені Ваші оченята чудові смерть, прекрасна маркізо, від кохання».

Пан Журден. А як же воно найкраще?

Учитель філософії. Найкраще так, як Ви самі сказали: «Прекрасна маркізо! Ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Пан Журден. От так штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре. Щиро Вам дякую і прошу Вас прийти завтра трохи раніше.

Учитель філософії. Не турбуйтеся, я не запізнюся.

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Осмислюємо прочитане. **1.** Про які галузі науки йдеться в цьому розділі? **2.** Чому пан Журден відхиляє деякі галузі? Як ви думаєте, він має рацію у своїй позиції? **3.** Знайдіть у тексті приклади гумору й іронії. **4.** Про які почуття героя йдеться в цьому розділі?

Дискусія. Чому пан Журден наполягає на власному тексті записки?

ЯВА 7

Пан Журден, лакей.

Пан Журден (*до лакея*). Та невже ще й досі не принесли моє нове вбрання?

Лакей. Ні, пане.

Пан Журден. Той клятий кравець примушує мене чекати, коли в мене стільки справ. Ох, який же я лютий! Щоб йому добра не було! Щоб його лихоманка замучила, того розбійника кравця! Щоб його чорти вхопили, того кравця! Щоб його чума задавила, того кравця! Хай тільки попадеться він мені зараз, цей негідник кравець, собака кравець, пройдисвіт кравець, я йому...

ЯВА 8

Пан Журден, кравець, учень кравця
з вбранням для пана Журдена, лакей.

Пан Журден. Ага! Ось і Ви! А я вже почав був на Вас гніватися.

Кравець. Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Уже й так довелося посадити аж двадцяттеро хлопців за Ваше вбрання.

Пан Журден. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них уліз. Ось маєте: аж дві петельки луснуло.

Кравець. Вони ще розтягнуться.

Пан Журден. Так, так, коли всі петельки луснуть. Та ще й черевики, що Ви їх замовили для мене, страх як муляють мені ноги.

Кравець. Зовсім не муляють, пане.

Пан Журден. Як то не муляють?!

Кравець. Ні, вони зовсім Вам не муляють.

Пан Журден. А я Вам кажу, що муляють.

Кравець. Це Вам тільки так здається.

Пан Журден. Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б, то не здавалося б!

Кравець. Гляньте-но: не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся, як мені пощастило зробити Вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору, — для цього треба бути справді ве-

Сцена з вистави «Міщанин-шляхтич».
Театр «l'Echo du Robec» (Франція)

ликим майстром. Б'юсь об заклад, що й найкращий кравець не зуміє такого пошити.

Пан Журден. Що ж це таке? Ви пустили квіточки голівками донизу.

Кравець. Але ж Ви й слова не сказали, що хочете догори.

Пан Журден. А хіба про це треба говорити?

Кравець. Аякже. Усі аристократи носять тільки так!

Пан Журден. Аристократи носять голівками донизу?

Кравець. Авжеж, пане.

Пан Журден. О! А й справді гарно.

Кравець. Коли хочете, то я можу пустити їх і догори.

Пан Журден. Ні, ні.

Кравець. Ви тільки скажіть.

Пан Журден. Ні, кажу ж Вам, не треба: Ви добре зробили. А як Ви думаєте, чи буде мені це вбрання до лиця?

Кравець. Ви ще й питаєте! Та жодний художник не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня: щодо штанів — це справжній геній, а другий у справі камзолів — просто герой.

Пан Журден. А перука й пера пристойні?

Кравець. Усе як слід.

Пан Журден (*придивляючись до кравцевого вбрання*). Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий: він же від мого останнього костюма, що Ви мені пошили! Я впізнав його відразу.

Кравець. То був такий добрий крам, пане... Я не міг стриматися, щоб не відкряти й собі клаптик на вбрання.

Пан Журден. Так-то воно так, але навіщо ж було краяти від мого?

Кравець. Чи не хочете поміряти Ваше нове вбрання?

Пан Журден. Аякже, давайте.

Кравець. Стривайте! Це так не робиться. Я привів із собою людей, щоб одягнути Вас під музику: таке вбрання одягають звичайно із церемонією. Ей! Увійдіть-но сюди!

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. 1. Чому панові Журдену не сподобався новий одяг? 2. Які аргументи наводить кравець? Чи вплинули вони на Журдена? 3. Як ви думаєте, для чого Журденові новий костюм? 4. Які риси характеру виявляються в образі кравця? Назвіть їх і наведіть відповідні цитати з тексту. 5. Охарактеризуйте пана Журдена в цій сцені.

Творче завдання. Сформулюйте від імені пана Журдена його життєву мету. Яким шляхом він іде до неї? Висловіть власне ставлення до життєвої мети героя та способу її досягнення.

Дискусія. Чому пан Журден, який уміє бути практичним і спостережливим, постійно потрапляє в комічні ситуації?

ЯВА 9

Пан Журден, кравець, учень кравця,
учні кравця, які танцюють, лакей.

Кравець *(до учнів)*. Одягніть це вбрання на пана Журдена так, як ви вдягаєте вельможних осіб.

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири хлопці, танцюючи, наближаються до пана Журдена. Двоє знімають із нього штани для вправ, а двоє інших — кам-

зол; після цього, рухаючись увесь час у такт, вони вдягають на нього нове вбрання. Пан Журден походить між ними, а вони роздивляються, чи добре той костюм на нього припасований.

Учень кравця. Шляхетний пане, зробіть ласку, дайте хлопцям дещицю, щоб вони випили за Ваше здоров'я.

Пан Журден. Як ти на мене сказав?

Учень кравця. Шляхетний пане.

Пан Журден. «Шляхетний пане»! Ось воно що значить одягнутися так, як одягаються вельможні особи! А вдягнешся по-міщанському, то на тебе зроду не скажуть «шляхетний пане». *(Даючи гроші.)* Маєш, оце тобі за «шляхетного пана».

Учень кравця. Дуже Вам вдячні, Ваша ясновельможносте.

Пан Журден. «Ясновельможність»! Ото! «Ясновельможність»! Постривай, друже мій... «Ясновельможність» теж дечого варта; це ж неабияка дрібничка — «ясновельможність»! Маєш! Ось що дає тобі його ясновельможність.

Учень кравця. Ваша ясновельможносте, ми всі вип'ємо за здоров'я Вашої світлості.

Пан Журден. «Вашої світлості»! Ого-го! Стривай, не йди ще. До мене — «Ваша світлосте»! *(Стиха, набік.)* От, їй-право, якщо дійде до «високості» — увесь гаманець йому віддам. *(Уголос.)* Тримай, ось тобі за мою «світлість»!

Учень кравця. Глибока Вам дяка, Ваша ясновельможносте, за Вашу ласку.

Пан Журден *(набік)*. Добре зробив, що спинився, а то я б йому всього гаманця віддав.

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Осмислюємо прочитане. 1. За що пан Журден готовий щедро винагородити учня кравця? 2. Яке значення пан Журден надає своєму вбранню? 3. Які засоби комічного використано в цій частині п'єси?

Творче завдання. Прокоментуйте останню фразу яви 9. Чи вміє пан Журден рахувати гроші?

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Пан Журден, два лакеї.

Пан Журден. Ідіть за мною. Я хочу пройтися трохи в новому вбранні, показати себе в місті, та глядіть мені: ідіть слідом за мною, не відставайте ні на крок, — нехай усі бачать, що ви — мої лакеї.

Лакей. До Ваших послуг, пане.

Пан Журден. Покличте до мене Ніколь: мені треба їй дещо наказати. Сійте, ось вона сама йде.

ЯВА 2

Пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пан Журден. Ніколь!

Ніколь. Прошу?

Пан Журден. Слухай-но...

Ніколь (*сміючись*). Хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти чого смієшся?

Ніколь. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Що із цим паскудним дівчиськом?

Ніколь. Хі-хі-хі! На кого Ви схожі! Хі-хі-хі!

Пан Журден. Що таке?

Ніколь. Ах, ах! Боже ж ти мій! Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти що ж це, нахабнице... з мене смієшся?

Ніколь. Ні, ні, пане, як то можна?.. Хі-хі, хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ось ну, лишень, засмійся ще раз! Постривай, заробиш від мене.

Ніколь. Ніяк не можу спинитися, пане. Хі-хі-хі-хі, хі-хі!

Пан Журден. Ти не перестанеш?

Ніколь. Даруйте, паночку, але ж Ви такі кумедні, що я ніяк не втримаюся від сміху. Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ні, ви гляньте-но, яка зухвалість!

Ніколь. Ой, Ви ж такі кумедні-прекумедні в цьому вбранні! Хі-хі!

Пан Журден. Я ж тобі...

Ніколь. Вибачте, будь ласка. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Слухай-но, якщо ти зараз же не перестанеш, — присягаюся, я дам тобі такого ляпаса, якого ти ще зроду не діставала.

Ніколь. Гарзд, пане! Уже перестала, я не сміятимуся більше.

Пан Журден. То ж то! Ти мені гляди! Поприбираєш зараз же...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Поприбираєш як слід...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Поприбираєш, кажу тобі, у залі, і...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Ти знову?

Ніколь (*падаючи від сміху*). Стривайте, пане, краще побийте мене, а тільки дайте насміятися досхоchu — так мені буде легше. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ой, як візьмуся я за тебе...

Ніколь. Пане, я просто лусну, якщо не посміюся...
Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ну, чи бачив хто коли таку негідницю? Зухвало сміється простісінько мені у вічі, замість того, щоб слухати мої накази!

Ніколь. Що Ви бажаєте, щоб я зробила, пане?

Пан Журден. Бажаю, щоб ти, дурисвітко, поприбирала добре в кімнатах, до мене незабаром мають завітати гості.

Ніколь *(підводячись)*. Ах! Далєбі, я вже не маю більше охоти сміятися! Усі Ваші гості завжди такого понароблюють, так понасмічують у кімнатах, що від самого цього слова в мене починає псуватися настрій.

Пан Журден. Може, ти бажаєш, щоб я заради тебе позачиняв двері для всіх знайомих?

Ніколь. Принаймні для декого з них не завадило б їх зачинити.

Сцена з вистави «Міщанин-шляхтич». Театр
«Буфф дю Нор» (Франція)

ЯВА 3

Пані Журден, пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пані Журден. Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'ялив на себе, чоловіче? Чи не задумав, часом, людей посмішити, що вбрався, наче городнє опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден. Тільки дурні та дурепи, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден. Уже й так тицяють. З твого повождення давно вже всі сміються.

Пан Журден. Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден. Усі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш. Власної господи не впізнати! Можна подумати, що в нас щодня якесь свято — тільки те й роблять, що з ранку й до смерку на скрипках терликають і пісень горлають. Бідні сусіди ніколи не мають спокою.

Ніколь. Пані правду кажуть. Я не зможу підтримувати в будинку порядок, якщо тут швендятиме така сила всякого люду. Понаносять сюди на підошвах болота мало не із цілого міста, а бідній Франсуазі — робота! Вона геть змучилася, натираючи щодня підлоги після ваших славнозвісних учителів, які до нас учащають.

Пан Журден. Ой Ніколь, гляди! Ну й служниця ж у нас! Проста селючка, а така гостра на язик!

Пані Журден. Ніколь має рацію. А розуму в неї більше, ніж у тебе. Ну, скажи, будь ласка, нащо тобі здався вчитель танців у твої роки.

Ніколь. А отой довготелесий фехтувальник? Цілий будинок здригається, коли він гупає ногами...

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич»
(реж. Р. Кожьо, Франція, 1982)

І незчуєшся, як він усю підлогу нам у залі повивертає.

Пан Журден. Цитуйте ви: і покоївко, і жінко!

Пані Журден. Може, ти хочеш навчитися танцювати на старість, коли тобі вже ноги відбере?

Ніколь. Може, Вам заманулося когось убити?

Пан Журден. Цитуйте, я вам кажу! Нічого ви не тямите — ні одна, ні інша. Вам і не збагнути, які це дає переваги.

Пані Журден. Ти подумав би краще, як дочку заміж віддати: вона в нас якраз на порі.

Пан Журден. Я подумаю про це, коли нагодиться добра партія для неї, а тим часом хочу думати про те, щоб самому дечого хорошого навчитися.

Ніколь. Я чула, пані, що вони, щоб ситніша юшка варилася, ще й учителя філософії собі найняли.

Пан Журден. Авжеж. Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві.

Пані Журден. А чи не пішов би ти краще до школи, щоб тебе там добре відшмагали на старості літ? (...)

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Як пан Журден уявляє своє виходження у вищий світ? **2.** Чому Ніколь не може втриматися від сміху? **3.** Які оцінки вона висловлює? **4.** Як пані Журден ставиться до примх свого чоловіка?

Творче завдання. Прокоментуйте фразу пана Журдена: «Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві». Що він вкладає в поняття «розум» і «пристойне товариство»?

ЯВА 11

Коментарі

Пан Журден стоїть на заваді кохання своєї дочки Люсіль і Клеонта, який не має багато грошей, але має гідність і бажання чесно зробити свою кар'єру. Пан Журден хоче віддати дочку заміж за аристократа, незважаючи на її почуття. Під час першої прем'єри п'єси найбільше обурення у великосвітської публіки викликав образ Клеонта, котрий не тільки не приховував свого низького походження, а, навпаки, підкреслював його, проголошуючи, що титули та звання не мають жодного значення, бо головне для людини — це її розум і високі моральні якості.

Пані Журден, Клеонт, Люсіль, Ков'ель, Ніколь.

Пані Журден. Дуже рада Вас бачити, Клеонте! Ви нагодилися саме до речі. Зараз прийде мій

чоловік, скористайтеся нагодою і попросіть його віддати за Вас Люсіль.

Клеонт. Ах, пані, які це солодкі слова! Як вони збігаються з моїми бажаннями! Чи міг я чекати на такий приємний наказ, чи міг я сподіватися на таку велику ласку?

ЯВА 12

Клеонт, пан Журден, пані Журден,
Люсіль, Ков'ель, Ніколь.

Клеонт. Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до Вас із проханням... Є одна річ, про яку я давно вже мрію. Це прохання надто важливе для мене, і тому я звертаюся до Вас сам особисто. Отже, скажу Вам без манівців: честь бути Вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе найщасливішою людиною у світі, коли б міг заслужити такої ласки.

Пан Журден. Перше ніж дати Вам відповідь, добродію, я попрошу Вас сказати мені: Ви — шляхетного роду?

Клеонт. Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за шляхетного тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дає змогу носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно приховувати своє справжнє походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за того, ким ми є насправді. Звичайно, мої предки займали почесні посади, сам

я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що сподіваюся зайняти не останнє місце в суспільстві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке не належить мені з народження, хоча, може, інші на моєму місці й вважали б, що вони мають право це зробити; отже, скажу Вам відверто: я — не шляхетного роду.

Пан Журден. Дозвольте, добродію, потиснути Вашу руку, проте дочка моя — не для Вас.

Клеонт. Чому?

Пан Журден. Ви — не шляхетний, Ви не матимете моєї дочки.

Пані Журден. Шляхетний! Що тобі до того шляхетства? Хіба ми самі від ребра Людовіка Святого походимо, чи що?

Пан Журден. Цить, жінко! Я вже бачу, до чого воно йдеться!

Пані Журден. Хіба ж ми з тобою самі не чесні міщани з діда-прадіда?

Пан Журден. Ото хтось тебе за язик тягне!

Пані Журден. Та хіба ж твій батько любісінько не був таким самим крамарем, як і мій?

Пан Журден. Ото кляті жінки! Не дадуть і слова сказати! Якщо твій батько й був крамарем, тим гірше для нього; що ж до мого, то так його може лише лихий язик називати. Кажу Вам востаннє: я хочу, щоб мій зять був високого роду.

Пані Журден. Твоїй дочці потрібний чоловік до пари: для неї чесний, заможний, гарний на вроду хлопець набагато кращий від будь-якого шляхтянчика — жебрака та потвори.

Ніколь. Що правда, то правда! Бачили ми в нашому селі одного паничика... Такий тухтій, такий йолоп, що й у цілому світі другого такого не стрінеш!

Пан Журден (до Ніколь). Цить, грубіянко! Вічно втручаєшся в розмову. Добра для дочки маю чимало, тільки почестей мені бракує, тож і хочу я зробити з неї маркізу.

Пані Журден. Маркізу?

Пан Журден. Еге ж, маркізу.

Пані Журден. Ой, лишечко! Крий нас, боже!

Пан Журден. Це вже вирішена справа.

Пані Журден. Ну, то я тобі скажу, що цього ніколи не буде. Нерівний шлюб завжди нещасливий. Не хочу я, щоб мій зять дорікав моїй дочці ріднею, щоб мої онуки соромилися називати мене бабусею. Та коли б вона приїхала до мене в екіпажі, вельможною дамою, та не вклонилася б, бува, комусь із наших сусідів, то її і вся вулиця засміяла б! «Гляньте-бо, — загомоніли б усі, — як оця пані маркіза ніс задерла! А це ж Журденова дочка, яка ще недавнечко, малою дитиною, вважала за велике щастя погратися з нами у “вельможну даму”. Колись не була вона такою пихатою, адже ж обидва діди її торгували сукном коло брами Святого Інокентія. Надбали своїм діткам добра, грошеняток і розплачуються тепер, мабуть, недешево на тім світі за те, що придбали! Чесній людині зроду так не розбагатіти». Не хочу я поговору! Одне слово, я хочу такого зятя, щоб він мені дякував за мою дочку, щоб я могла йому по-простому сказати: «Ну ж бо, зятьку, а сідай-но лишень до столу та пообідай із нами».

Пан Журден. Отак собі міркують обмежені люди: не мають навіть бажання видряпатися знизу нагору! Досить балачок! А таки наперекір вам усім моя дочка буде маркізою! А як розлютуєш мене ще дужче, то я з неї герцогиню зроблю!

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. **1.** Чому пан Журден не хоче видати свою дочку заміж за Клеонта? **2.** Хто підтримує Клеонта в цій ситуації? Чому? **3.** Які чесноти Клеонта розкриваються в його розмові з паном Журденом? **4.** Як ви думаєте, кого підтримує автор?

Життєві ситуації. Як розуміють поняття «шляхетність» герої Мольєра? А як ви розумієте це поняття? Чи актуальне воно в наш час?

ЯВА 19

Коментарі

Маючи ніжне почуття до Дорімени, пан Журден просить Доранта всіляко сприяти його кохання, що має також допомогти йому відчинити двері у вищий світ. Дорант має власні інтереси (діамант, що Журден передав через нього Дорімені, Дорант дарує від свого імені). У той час кохання розуміли як «любовну гру», де є своя стратегія та тактика, де за допомогою гри можна було зробити кар'єру. Мольєр протиставляє цій грі та фальшу справжні почуття Клеонта й Люсіль. А пан Журден змальований сатирично, оскільки в стосунках із жінкою його хвилює передовсім те, щоб він діяв за прийнятими у вищому світі «правилами».

Пан Журден, Дорімена, Дорант.

Пан Журден (*зробивши два поклони, спиняється занадто близько біля Дорімени*). Відступіть трохи далі, пані.

Дорімена. Що?

Пан Журден. На один крок, будьте ласкаві.

Дорімена. Що таке?

Пан Журден. Відступіть трохи, щоб я міг ще втретє Вам поклонитися.

Дорант. Маркізо, пан Журден розуміється на витонченому поведженні.

Пан Журден. Це мені така честь, пані, що Ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю щастя... Ви були такі добрі... що обдарували мене такою ласкою... що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був гідний бути гідним такої гідності, як Ваша... коли б саме небо... із заздрості до мого щастя... послало мені... дало мені перевагу... щоб я міг заслужити... так би мовити...

Дорант. Досить, досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже чула про Ваш гострий розум... (*Стиха до Дорімени.*) У цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Дорімена (*стиха до Доранта*). Так, це відразу впадає в очі.

Дорант. Пані, дозвольте відрекомендувати Вам мого найкращого друга...

Пан Журден. Це надто багато честі для мене...

Дорант. ...Людину дуже шляхетну.

Дорімена. Я відчуваю до нього глибоку повагу.

Пан Журден. Я ще нічого не зробив, пані, щоб заслужити такої ласки.

Дорант *(стиха до пана Журдена)*. Глядіть же: ані найменшого натяку на діамант, який Ви їй подарували...

Пан Журден *(стиха до Доранта)*. А чи можна хоч поцікавитися, чи припав він їй до вподоби?

Дорант *(стиха до пана Журдена)*. Та що Ви! Боронь, боже! То було б із Вашого боку страх як нечемно. Якщо Ви бажаєте поводитися так, як годиться у вишуканому товаристві, то вдавайте, ніби то не Ви його подарували. *(Уголос.)* Пан Журден, маркізо, каже, що він щасливий вітати Вас у своїй господі.

Дорімена. Це для мене велика честь.

Пан Журден *(стиха до Доранта)*. Який я вдячний Вам, пане, що Ви закинули їй добре слівце за мене!

Дорант *(до пана Журдена)*. Я ледве вмовив її поїхати до Вас.

Пан Журден *(стиха до Доранта)*. Не знаю, чим Вам віддячити.

Дорант. Він каже, пані, що Ви — красуня над красунями.

Дорімена. Він дуже ласкавий до мене.

Пан Журден. Пані, то Ви дуже ласкаві до мене, що Ви...

Дорант. А чи не час уже й про обід подумати? (...)

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Розкрийте підтекст кумедної сцени з поклонами пана Журдена. **2.** Про що стиха говорять між собою Дорант і Дорімена? Як вони ставляться до пана Журдена? **3.** Чому Дорант просить пана Журдена мовчати про

діамант? Яка риса характеру Доранта виявляється в цій сцені? **4.** Чому Дорант перериває пана Журдена наприкінці яви?

Творче завдання. Про що не сказав Дорімені Журден у цій яві? Продовжте від його імені обірване речення (*усно*).

Дискусія. Хто з персонажів більш щирий у своїх почуттях? Доведіть.

ДІЯ П'ЯТА

Коментарі

У четвертій дії слуга Ков'ель вигадує план, за допомогою якого можна буде одружити Клеонта з Люсіль. Знаючи про захоплення пана Журдена знатними титулами, Ков'ель вирішив «посвятити» пана Журдена в «мамамуші», а Люсіль видати за «сина турецького султана». Цей план вдається. У дії п'ятій настає щаслива розв'язка комедії. Тут збираються всі учасники п'єси.

ЯВА 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль,
Дорант, Дорімена, Ков'ель.

Пані Журден. Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш видати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден. Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою у вічі лізеш, ніяк тебе на добрий розум не наставиш!

Пані Журден. Це тебе ніяк на добрий розум не наставиш! Що далі, то більше безглуздя! Що ти надумав і до чого тут це зборище?

Пан Журден. Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана.

Пані Журден. За сина турецького султана?!

Пан Журден. Атож. *(Показуючи на Ков'єля.)* Негайно ж вислов йому свою пошану через цього перекладача.

Пані Журден. Навіщо мені той перекладач! Я і сама скажу йому просто у вічі, що моєї дочки він не бачитиме ніколи.

Пан Журден. Чи ти замовкнеш нарешті, кажу тобі ще раз!

Дорант. Як, пані Журден?! Та невже Ви відмовляєтеся від такої честі? Невже ж Ви не хочете, щоб його турецька високість був Вашим зятем?

Пані Журден. Боже мій, пане, не суньте Ви свій ніс до чужих справ!

Дорімена. Чи ж можна відмовлятися від такої великої честі?

Пані Журден. Я б і Вас попросила, шановна пані, не турбуватися тим, що Вас зовсім не обходить!

Дорант. Ми дбаємо насамперед про вас. Нам дуже близькі ваші інтереси: ми ж ваші друзі.

Пані Журден. Чудово обійдуся я і без вашої дружби.

Дорант. Та ж Ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком?

Дорант. Звичайно.

Пані Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Чого, часом, не зробиш, щоб стати вельможною дамою!

Пані Журден. Я задушу її власними руками, якщо вона вступне таку штуку!

Пан Журден. Безглузде базікання! Сказано тобі раз: весілля буде, та й по всьому!

Пані Журден. А я тобі кажу, що не буде нічого!

Пан Журден. Ах, скільки зайвого галасу!

Люсіль. Мамо...

Пані Журден. Геть від мене, гидке дівчисько!

Пан Журден *(до пані Журден)*. Що?! Ти її лаєш за те, що вона послухалася батька?

Пані Журден. Атож. Вона так само й моя дочка, як і твоя.

Ков'єль *(до пані Журден)*. Пані...

Пані Журден. А Ви що маєте мені сказати?

Ков'єль. Одне слово.

Пані Журден. Дуже мені потрібне Ваше слово!

Ков'єль *(до пана Журдена)*. Пане, якщо Ваша дружина захоче вислухати мене один на один, то я обіцяю Вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден. Нічого знати не хочу!

Ков'єль. Та Ви тільки вислухайте мене!

Пані Журден. Ні.

Пан Журден *(до пані Журден)*. Вислухай його!

Пані Журден. Ні, я не хочу його слухати!

Пан Журден. Він тобі скаже...

Пані Журден. Не хочу я, щоб він до мене балакав!

Пан Журден. Сто чортів! Ну, та й уперта ж! Чи тобі що станеться, як ти його вислухаєш?

Ков'єль. Ви тільки вислухайте мене, а тоді робіть, як самі знаєте.

Пані Журден. Ну, що там таке?

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). Ми вже цілісіньку годину подаємо Вам різні знаки, пані. Невже ж Ви ще й досі не бачите, що все це ми робимо тільки для того, щоб підлаштуватися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже це сам Клеонт — оцей син турецького султана.

Пані Журден (*стиха до Ков'єля*). Ага-а-а!

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). А я, Ков'єль, перекладач при ньому.

Пані Журден (*стиха до Ков'єля*). Ага! Ну, коли так — я здаюся.

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). Тільки і взнаки не давайте.

Пані Журден (*уголос*). Так! То інша річ. Гарзд, даю згоду на цей шлюб.

Пан Журден. Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! (*До пані Журден.*) От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то значить — син турецького султана.

Пані Журден. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Дорант. Чудова ідея! А щоб Ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися і від сьогодні перестали ревнувати Вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракт Вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт із маркізою.

Пані Журден. І на це залюбки даю мою згоду.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Це Ви для того, щоб замилити їй очі?

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Нехай собі втішається цією вигадкою.

Пан Журден (*стиха*). Гарзд, гарзд! (*Уголос.*)
Пошліть по нотаря!

Дорант. А поки він прийде й складе шлюбні контракти, давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.

Пан Журден. Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.

Пані Журден. А Ніколь?

Пан Журден. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере, хто хоче!

Ков'ель. Дуже Вам дякую, пане! (*Набік.*) От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Комедія закінчується балетом.

(*Переклад із французької Ірини Стешенко*)

Краса слова

Художнє новаторство Мольєра в драматургії. Використовуючи класицизм, Мольєр разом із тим зробив ряд важливих художніх відкриттів, що зумовили подальший розвиток жанру комедії. Він прагнув наблизити комедію до сучасності, умів бачити в конкретному типове, характерне для всього людства. Його образи, узяті із самого життя, надзвичайно правдиві й достовірні. Драматург вважав, що те-

О. Рамодін.

Ілюстрація до твору Мольєра
«Міщанин-шляхтич». 1990-ті роки

атр повинен відобразити дійсність і вади людей, до того ж не тільки розважати глядачів, а й виховувати їх. Він розвивав два види комедії: комедію характерів і комедію положень, нерідко поєднуючи їх. Мольєр використовував у своїх п'єсах співи, музику й танці. Він умів майстерно поєднувати комічне та трагічне, і це надавало його персонажам особливої виразності. Він закликав акторів спостерігати за дійсністю, говорити на сцені живою мовою, грати природно й невимушено. Комедії Мольєра просякнуті народним духом, вони ґрунтуються на народних оцінках і поглядах.

- Які оцінки дають вчинкам і поведінці пана Журдена різні персонажі? З якими, на вашу думку, збігається авторська позиція?

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Які риси характеру пана Журдена використали для здійснення плану Ков'єля? **2.** Як реагує пані Журден на те, що відбувається? Що її переконало дати згоду на шлюб Клеонта та Люсіль? **3.** Хто з присутніх нічого не знав про те, що відбувається насправді? **4.** Чому, на вашу думку, Мольєр віддає останні слова в п'єсі Ков'єлю?

Творче завдання. Поясніть назву п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич».

Дискусія. Чи є сенс людині прагнути потрапити у вищі кола суспільства? Яким шляхом?

Робота в групах. Знайдіть у тексті засоби комічного й поясніть їхню роль: а) гумор; б) іронія; в) сатира; г) сарказм.

Життєві ситуації. Яка система освіти є корисною для сучасної людини?

Проект. Підготуйте проект на тему «Новаторство Мольєра в галузі драматургії». Оформте результати як презентацію.

ЛІТЕРАТУРА ХХ–ХХІ ст.

У ПОШУКАХ СЕБЕ Й ВИСОКОГО ПОЛЬОТУ

Усе наше життя — це боротьба, злети та падіння, успіхи й розчарування... Ми намагаємося досягти високої мети, заповітної мрії, пізнати світ, але це не завжди вдається — підніматися вгору важко... Тому для кожного з нас дуже важливо зрозуміти, для чого ми долаємо цей тернистий шлях.

Для здійснення задуманого ми шукаємо підтримки й допомоги родини, близьких і друзів, запозичуємо позитивний досвід героїв літературних творів.

У цьому розділі ви познайомитеся з маленьким принцом і з вашою ровесницею — польською школяркою Агнешкою, які мужньо долають складні випробування в житті, позбавляючись оманливих ілюзій, знаходять своє місце в реальному світі. Герої творів допоможуть вам знайти вихід із непростих життєвих ситуацій, побороти будь-які негаразди, визначити сенс свого існування.

Тож не бійтеся розчарувань! Вирушайте в подорож разом із героями та героїнями, щоб знайти істину!

Антуан де Сент-Екзюпері

1900–1944 рр.

Він писав мудрі казки для дітей, які стають дорослими й розпочинають свій політ...

Андре Моруа

Уявіть собі з висоти Париж, Середземне море, Африку, Америку або інші землі... А. де Сент-Екзюпері все це бачив, бо він був не тільки письменником, а й пілотом, який облетів половину земної кулі. Згори йому було добре видно, яка маленька наша планета Земля, як живуть люди в спільному домі, як потрібно його всім разом оберігати... Тож які вони, люди, котрі населяють Землю? Що вони роблять для своєї планети? Куди прагнуть? Цими запитаннями переймався А. де Сент-Екзюпері. Вони хвилюють нас і нині.

Антуан Марі Жан-Батіст Рожé де Сент-Екзюпері народився в 1900 р. в м. Леоні (Франція). Його ім'я свідчить про належність до старовинного дворянського роду. Хоча він рано втратив батька, дитячі роки залишили в його серці хороші спогади. Діти (їх було п'ятеро) жили в справжньому палаці (Сент-Моріс де Реман), де слухали казки матері про королів і принців, а потім самі вигадували про них різні історії. Антуан мав біляве кучеряве волосся і був трохи схожий на маленького принца...

Після закінчення школи й коледжу хлопець поїхав до Парижа, де навчався в Академії мистецтва на відділенні архітектури. У 1921 р. його призвали до французької армії. Він записався до авіаційного полку. Антуан склав екзамени на керування літаками. Служив на поштових авіалініях, випробовував нові літаки, здійснюючи далекі перельоти. Працював і військовим льотчиком. 15 разів потрапляв в аварії, але знову й знову піднімався в небо, бо там відчував себе вільним і щасливим. Його послали працювати в найвіддаленіші куточки світу. В африканському містечку Кап-Джубі (нині Тарфая — на краю пустелі Сахари, у Марокко) А. де Сент-Екзюпері був начальником аеропорту. Там він написав свій перший твір *«Південний поштовий»* (1929). А 1930 р. його відзначили високою нагородою Франції — орденом Почесного легіону за вагомий внесок у розвиток авіації. Незабаром співвітчизники письменника прочитали *«Нічний політ»* (1931), відзначений французькою премією «Феміна». 1938 р. вийшов друком роман *«Планета людей»*, нагороджений Великою премією Французької академії.

Якось, повертаючись із Нью-Йорка, літак А. де Сент-Екзюпері потрапив в аварію в Гватемалі, після якої пілот довго не міг одужати.

Коли розпочалася Друга світова війна, він отримав призначення в діючу військову частину. Письменник-патріот здійснював бойові польоти. За мужність і героїзм був нагороджений Військовим хрестом. У 1940 р. виїхав до Нью-Йорка, де написав знамениту повість-казку *«Маленький принц»* (1942). Коли 1943 р. твір вийшов друком, пілот знову повернувся до французького війська. Тепер він керував швидкісним літаком «Лайтнинг Р-38».

31 липня 1944 р. А. де Сент-Екзюпері вилетів з аеродрому Борго на острові Корсика в розвідку й не повернувся...

Тривалий час ніхто не знав, де і як він загинув. Тільки 1998 р. хтось із рибалок поблизу м. Марселя знайшов у морі браслет із написом «Консуело» (ім'я дружини письменника) та адресою видавництва в Нью-Йорку. 2003 р. в цьому районі Середземного моря було знайдено уламки літака пілота. Ця світла й добра людина ніби розчинилася в небі, залишивши по собі, як комета, яскравий слід для всіх нас. І ми йдемо на це світло...

Притча — повчальний алегоричний твір, у якому розповідь підпорядкована моралі та повчальному змісту. У притчі відтворено узагальнені образи та метафоричні події. Будь-який жест, слово чи подія в притчі набувають філософського (універсального) змісту.

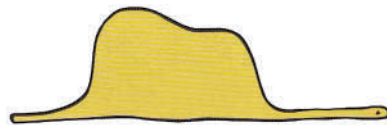
МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ (1942)

Повість-казка
(Скорочено)

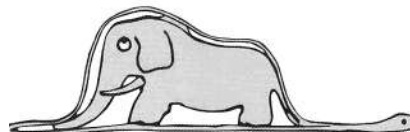
I

Коли мені було шість років, у книжці під назвою «Невигадані пригоди» розповідалося про тропічні ліси — я побачив якимось незвичайний малюнок. На малюнку величезний удав ковтав якогось хижого звіра. Ось копія того малюнка:

У книжці було сказано: «Удав ковтає свою жертву цілком, не розжовуючи. Після цього він не може повернутись і спить пів року, аж поки не перетравить їжу». Я багато думав про повне пригод життя джунглів і теж намалював кольоровим олівцем свій перший малюнок — малюнок № 1. Ось що я намалював:

Я показав свій твір дорослим і спитав, чи не лякає він їх. «А чому капелюх має лякати?» — відповіли мені. Але ж то був не капелюх. То був удав, який проковтнув слона. Тоді я намалював удава в розрізі, щоб дорослим було зрозуміліше. Їм же завжди треба все пояснювати. Оце мій малюнок № 2:

Дорослі порадили мені не малювати більше змія ні зовні, ані в розрізі, а краще цікавитися географією, історією, арифметикою та граматиною. Отак і сталося, що в шість років я завершив блискучу кар'єру художника. Зазнавши невдачі з малюнками № 1 і № 2, я зневірився в собі. Дорослі ніколи нічого не розуміють самі, а діти дуже стомлюються весь час пояснювати та тлумачити їм. Отож довелося мені обрати іншу професію, і я навчився керувати літаками. (...)

II

Так я жив самотнім життям, і не було нікого, з ким міг би по-справжньому поговорити, аж до аварії, якої я зазнав у Сахарі шість років тому. Щось поламалось у моторі мого літака. Зі мною не було ані механіка,

ані пасажирів, і я мав усе зробити сам, хоча ремонт був складний. Це для мене було питання життя або смерті. Питної води я мав од сили на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тисячі миль від будь-якого людського житла. Я був ще самотніший, ніж той, хто після корабельної катастрофи опиняється на плоті серед океану. Уявіть же собі, як я здивувався, коли на світанку мене збудив чийсь дивний голосок.

Він сказав:

— Будь ласка... намалюй мені баранця.

— Що?

— Намалюй мені баранця...

Я підскочив, наче мене грім ударив. Ретельно протер очі. Пильно подивився навколо — і побачив незвичайного хлопчика, який серйозно розглядав мене. Ось найкращий його портрет, котрий згодом мені пощастило намалювати. Тільки на моєму малюнку він, звичайно, не такий гарний, як був насправді.

(...) Я ніколи в житті не малював баранів і тому відтворив для нього один із двох малюнків, які тільки й умів малювати: удава зовні. Я був дуже вражений, коли хлопчик відповів:

— Ні, ні! Я не хочу слона в удаві! Удав — дуже небезпечний, а слон надто великий. У мене все маленьке. Мені потрібний баранець. Намалюй баранця.

І я намалював.

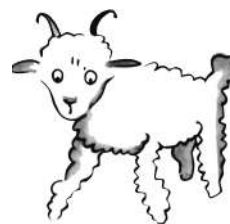
Він подивився пильно та й каже:

— Ні! Цей баранець зовсім кволий. Намалюй іншого.

Я намалював.

Мій друг усміхнувся лагідно й поблажливо:

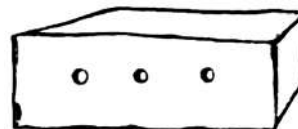

— Ти ж добре бачиш — це не баранець, а великий баран. У нього роги...

Тоді я намалював ще одного. Але він забракував і той малюнок.

— Це надто старий. Я хочу такого баранця, щоб довго жив.

Тоді, утративши терпіння — адже мені треба було якнайскоріше розбирати й лагодити мотор, — я надряпав оцей малюнок:

І сказав:

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, якого ти хочеш.

Я був страшенно здивований, побачивши, як засяяв мій юний суддя:

— Саме такого я і хотів! Як ти думаєш, багато трави потрібно для цього баранця?

— А хіба що?

— У мене удома все — маленьке...

— Йому, напевне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранця.

Хлопчик схилив голову над малюнком:

— Не такий він і маленький... Глянь! Він заснув...

Так я познайомився з маленьким принцом.

IV

(...) Його рідна планета навряд чи більша, ніж будинок! Це не дуже мене здивувало. Я добре знав, що,

крім таких великих планет, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, котрим дали імена, є ще сотні інших, і серед них такі маленькі, що їх навіть у телескоп важко помітити. Коли якийсь астроном відкриє таку планету, він дає їй не ім'я, а номер. Називає, скажімо: астероїд 3251. У мене є серйозні підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, — астероїд В-612. Цей астероїд бачили тільки раз — 1909 року, його помітив у телескоп один турецький астроном. (...)

Я залюбки почав би цю повість так, як починають чарівну казку. Я хотів би сказати: «Був собі маленький принц, який жив на планеті, трішечки більшій за нього самого, і якому дуже потрібний був друг...» Ті, хто розуміє життя, одразу побачили б, що все це щира правда.

Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали задля розваги. Мені стає так боляче, коли я згадую свого маленького друга й розповідаю про нього. Минуло вже шість років відтоді, як він разом зі своїм баранцем покинув мене. І я намагаюся розповісти про нього, щоб не забути його. Це сумно, коли забувають друзів. Не кожний має друга. (...)

Х

Планета маленького принца була поблизу астероїдів 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Отож він і почав із того, що відвідав їх, — треба ж було чимось зайнятися і чогось навчитися. На першому астероїді жив один король. Убраний у пурпур і горностай, він сидів на троні — зовсім простому, а проте величному.

— А, ось і підданий! — вигукнув король, побачивши маленького принца. (...)

— Можна мені сісти? — несміливо поцікавився маленький принц.

— Наказую тобі сісти! — відповів король і велично підібрав полу своєї горностаєвої мантиї.

Одне дивувало маленького принца. Планета була зовсім маленька. Чим же міг король тут правити?

— Вибачте, Ваша величносте, — озвався він, — дозвольте запитати...

— Наказую: питай! — поспіхом мовив король.

— Ваша величносте... чим Ви правите?

— Усім, — дуже просто відповів король.

— Усім?

Король скромним жестом показав на свою планету й на інші та на зірки.

— І всім цим Ви правите? — перепитав маленький принц.

— Усім, — одказав король.

Бо він був не тільки абсолютний монарх, а й володар Усесвіту.

— І зорі скоряються Вам?

— Ну, певно, — підтвердив король. — Зорі негайно виконують мої накази. Я не терплю непокори...

Така могутність викликала захоплення в маленького принца. От би йому таку владу, тоді б він зміг милуватися заходом сонця не сорок чотири рази на день, а сімдесят два, або навіть сто чи двісті разів,

і ніколи не пересуваючи стільця! Згадавши свою покинуту маленьку планету, він трохи засумував і наважився попросити короля:

— Мені хотілося б подивитися, як заходить сонце... Зробіть ласку... Накажіть сонцю заходити...

— Якщо б я звелів своєму генералові літати, як метелик, з квітки на квітку, або написати трагедію, або обернутися на морського птаха, і генерал не виконав би наказу, то хто був би в тому винен — він чи я?

— Ви, Ваша величносте, — твердо відповів маленький принц.

— Точно, — згодився король. — Від кожного треба вимагати тільки те, що він може зробити. Основою влади має бути передусім розум. Якщо ти накажеш своєму народові кинутись у море, він зробить революцію. Я маю право вимагати покори, бо мої накази розумні.

— А як же мій захід сонця? — нагадав маленький принц, який, спитавши про щось, ніколи не відступав, доки не діставав відповіді.

— Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб воно зайшло. Але у своїй мудрості правителя почекаю, коли будуть сприятливі умови.

— А коли це буде? — поцікавився маленький принц.

— Гм... гм... — відповів король, спочатку заглянувши в товстий календар. — Це буде... гм, гм... сьогодні, це буде о сьомій годині сорок хвилин вечора. І тоді ти побачиш, як точно виконують мої накази.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що тут не завжди можна побачити захід сонця. І потім уже він трохи нудьгував.

— Мені більше тут нічого робити, — сказав він королю. — Пора в дорогу.

— Залишся! — мовив король, дуже гордий із того, що в нього є підданий. — Залишся, я призначу тебе міністром.

— Міністром чого?

— Міністром... міністром юстиції.

— Але ж тут нікого судити!

— Це невідомо, — заперечив король. — Я ще не все королівство оглянув. Я дуже старий, для карети немає в мене місця, а ходити пішки стомлююся.

Маленький принц нахилився і ще раз глянув на другий бік планети.

— О! Я вже подивився! — вигукнув він. — Там більше нікого немає.

— Тоді судитимеш самого себе, — відповів король. — Це важче. Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зможеш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий.

— Сам себе я хоч де можу судити, — сказав маленький принц. — Немає чого мені тут жити. (...)

«Дивні люди ці дорослі», — подумав маленький принц, мандруючи далі.

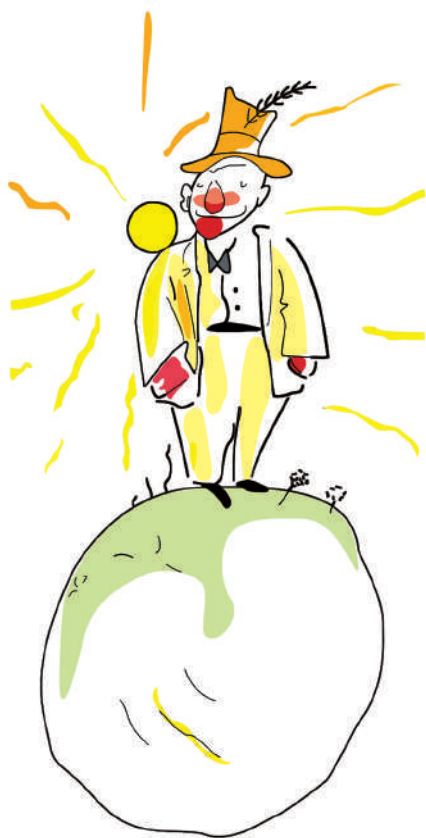
ХІ

На другій планеті жив честолюбець.

— А-а, ось і шанувальник прибув! — скрикнув він, ще здалеку помітивши маленького принца.

Адже для пихатих усі інші — їхні шанувальники.

— Добридень, — сказав маленький принц, — який смішний у Вас капелюх.

— Це для вітання, — пояснив честолюбець. — Щоб кланятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто ніколи не приходить.

— Он як? — сказав маленький принц, нічого не зрозумівши.

— Поплескай у долоні, — порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець, трохи піднявши капелюх, поштиво вклонився.

«Тут цікавіше, ніж у королівстві», — подумав маленький принц. І знову почав плескати в долоні.

А честолюбець, піднімаючи свій капелюх, знову кланявся.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила маленького принца.

— А що треба зробити, щоб капелюх упав? — спитав він.

Але честолюбець не почув. Пихаті люди не чують нічого, крім похвали.

— Ти справді шануєш мене? — спитав він маленького принца.

— А що означає шанувати?

— Шанувати — значить, визнавати, що я найвродливіший, найкраще вдягнутий, найбагатший і найрозумніший на планеті.

— Але ж на твоїй планеті ти один!

— Зроби мені ласку, усе одно шануй мене!

— Я шаную, — сказав маленький принц, легенько стеновши плечима. — Та яка тобі від того користь?

І він утік від честолюбця.

«Ці дорослі — таки дуже дивні люди», — просто-душно подумав він, мандруючи далі. (...)

XX

Сталося так, що після довгих блукань, пройшовши через піски, скелі й сніги, маленький принц нарешті знайшов дорогу. А всі дороги ведуть до людей.

— Добрий день! — сказав він.

То був сад, повний квітучих троянд.

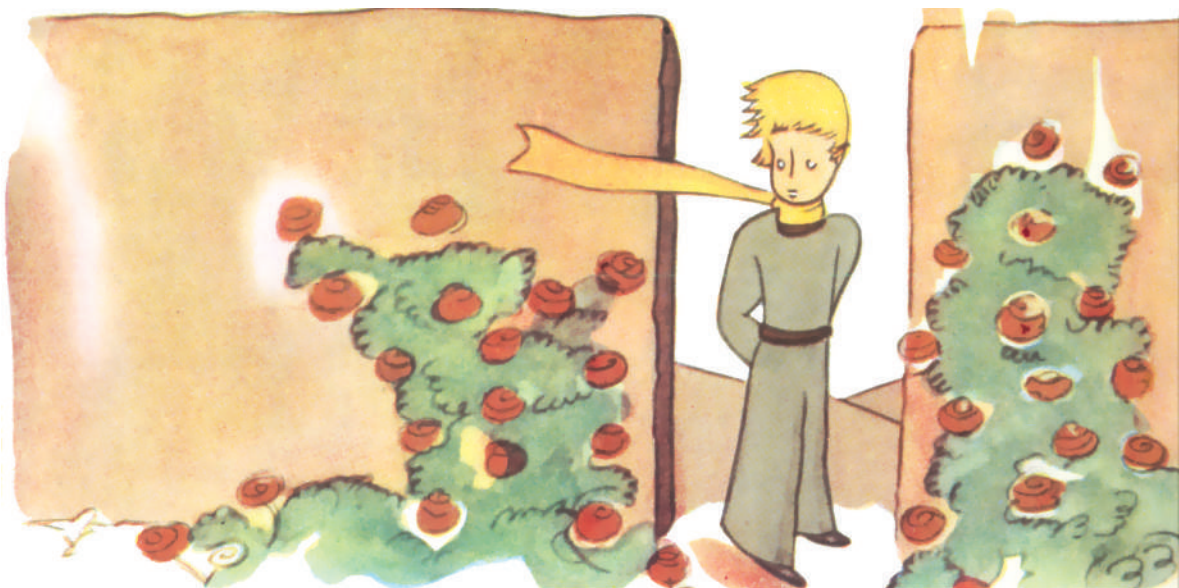
— Добрий день! — відповіли троянди.

Маленький принц подивився на них. Усі вони були подібні до його квітки.

— Хто ви? — вражений, спитав він.

— Ми — троянди, — сказали квіти.

— А-а!.. — мовив маленький принц.

І відчув себе дуже нещасним. Його квітка розповідала йому, що вона одна така в усьому світі. А ось тут було п'ять тисяч таких же квіток, в одному тільки саду!

«Їй було б дуже прикро, якби вона побачила це! — подумав маленький принц. — Вона б страшенно розкашлялась і вдала, що вмирає, аби тільки не стати смішною. А я мусив би прикидатися, ніби доглядаю її, бо інакше, щоб принизити мене, вона справді могла б умерти...»

А потім він ще сказав собі: «Я думав, що маю таке багатство — єдину у світі квітку, а то звичайнісінька троянда, і три вулкани, які сягають мені до колін і з яких один погас, можливо, назавжди — цього замало, щоб бути великим принцом...» І, упавши на траву, він заплакав.

XXI

Отоді й з'явився лис.

— Добрий день! — сказав лис.

— Добрий день! — чемно відповів маленький принц та озирнувся, проте нікого не побачив.

— Я тут, — пролунав голос, — під яблуною.

— Хто ти? — спитав маленький принц. — Ти такий гарний...

— Я — лис, — сказав той.

— Пограйся зі мною, — попросив маленький принц. — Мені так сумно...

— Я не можу з тобою гратися, — відказав лис. — Я не приручений.

— О! Вибач, — мовив маленький принц. І, подумавши, додав: — А що означає «приручити»?

— Ти нетутешній, — сказав лис. — Що ти шукаєш?

— Я шукаю людей, — відповів маленький принц. — А що означає «приручити»?

— Люди, — сказав лис, — мають рушниці й ходять на полювання. Це так ускладнює життя! І ще вони розводять курей. Це єдина користь од них. Ти шукаєш курей?

— Ні, — мовив маленький принц. — Я шукаю друзів. А що означає «приручити»?

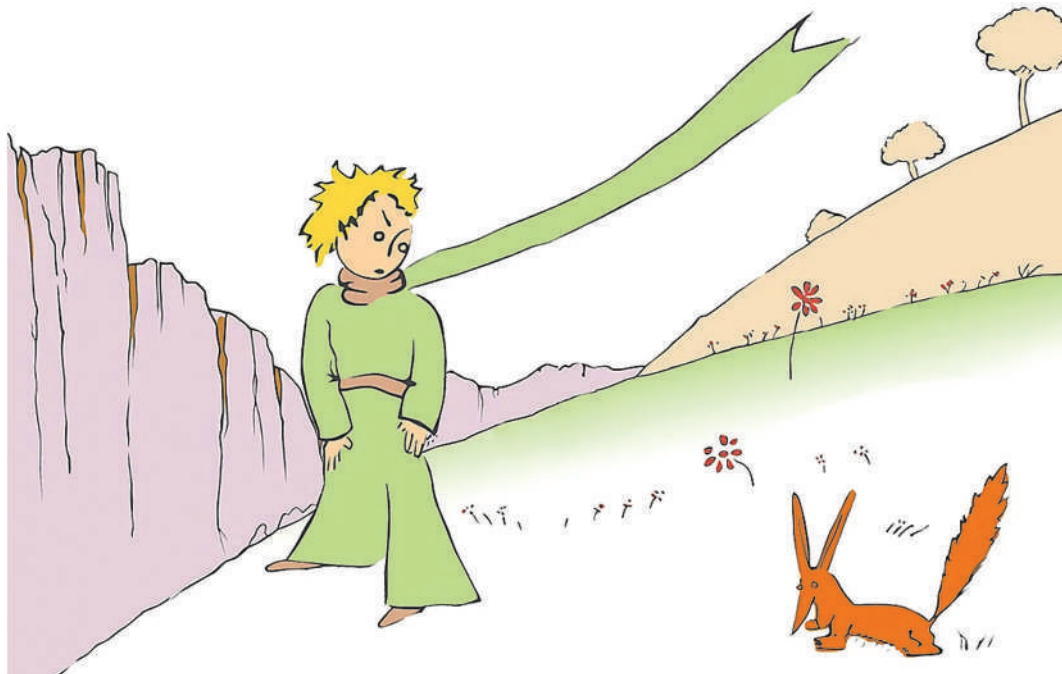
— Це давно забуте поняття, — сказав лис. — Воно означає повернути до себе. (...)

Лис замовк і довго дивився на маленького принца.

— Будь ласка... приручи мене!

— Я б із радістю, — відповів маленький принц, — але в мене мало часу. Мені ще треба знайти друзів і дізнатися про багато різних речей.

— Дізнатися можна тільки про те, що приручиш, — сказав лис. — У людей уже немає часу про щось дізнаватися. Вони купують речі готовими в торговців. Але ж немає таких торговців, що продавали б друзів,

і тому люди вже не мають друзів. Якщо хочеш мати друзів — приручи мене! (...)

Маленький принц пішов подивитися на троянди.

— Ви зовсім не подібні до моєї троянди, — сказав він їм, — ви ще ніщо. Ніхто вас не приручив, і ви нікого не приручили. Ви такі, як раніше був мій лис. Він був подібний до ста тисяч інших лисів. Але я з ним потоваришував, і тепер він став єдиним у цілому світі...

І маленький принц повернувся до лиса.

— Прощавай... — сказав він.

— Прощавай, — відповів лис. — Ось мій секрет. Він дуже простий: добре бачить тільки серце. Найголовнішого очима не побачиш.

— Найголовнішого очима не побачиш, — повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

— Твоя троянда така дорога тобі через те, що ти віддавав їй стільки часу.

— Моя троянда така дорога мені... — повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

— Люди забули цю істину, — сказав лис. — Але ти не повинен забувати. Ти назавжди береш на себе відповідальність за того, кого приручив. Ти відповідаєш за свою троянду...

— Я відповідаю за свою троянду... — повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

*(Переклад із французької
Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)*

Осмислюємо прочитане. **1.** Яким ви уявляєте маленького принца? **2.** Які дорослі зустрілися на його шляху? Чому вони видалися «дивними» героєві? **3.** Прокоментуйте висловлювання лиса: «*Якщо хочеш мати друзів — приручи мене*».

Творчі завдання. **1.** Намалюйте карту подорожей маленького принца. **2.** Придумайте сюжет розділу про зустріч маленького принца з героями нашого часу, можливо, з вами... Про що б ви поговорили з ним? Разом з однокласником (однокласницею) складіть та озвучте діалог із маленьким принцом (*12–14 речень*). **3.** Придумайте сюжет розділу про зустріч маленького принца з принцесою.

Дискусія. Як ви думаєте, чи знайшов маленький принц те, що шукав? А пілот?

Робота в групах. Розкрийте символічний зміст образів: а) пустеля; б) астероїд В-612; в) троянда; г) баобаби; ґ) лис; д) криниця.

Життєві ситуації. «*Я відповідаю за свою троянду*», — говорив маленький принц. А за що відповідаєте ви? Що для вас означає бути відповідальним за когось або за щось?

Проект. За допомогою інтернету та бібліотеки підготуйте проект на тему «Повість-казка “Маленький принц” в образотворчому мистецтві». Здійсніть власне дослідження малюнків А. де Сент-Екзюпері, а також інших митців до твору. Які з малюнків, на вашу думку, є найбільш вдалими втіленнями художнього тексту? Створіть презентацію.

Барбара Космовська

Народилася 1958 р.

Я вперше зустріла людину, яка не кричала, не лякала, а намагалася вислухати. Якби люди знали, скільки від цього залежить, жити було б легше...

Барбара Космовська

Чи знаєте ви, як важко бути підлітком? Звісно ж, знаєте... Чи були у вас колись проблеми з батьками, однолітками, учителями? Напевно, були й ще будуть... Як же здолати зовнішні та внутрішні труднощі, які ми переживаємо у своєму житті? Тут немає конкретних порад, але хороша книжка завжди стане в пригоді... У творах польської письменниці Б. Космовської ви зустрінетеся зі своїми однолітками.

Барбара Космовська народилася 24 січня 1958 р. в м. Битові (Польща). Навчалася в Гданському університеті, працювала вчителькою польської мови в рідному місті. Згодом сферою її наукових інтересів стала художня література для молоді. У 1999 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Між дитинством і дорослим життям. Про романи Зофії Урбановської». Письменниця добре обізнана із життям молодих людей, які стали головними героями її творів.

Хоча вона почала писати в 1970-ті роки, її перший роман «Голодна кішка» було видано лише 2000 р. З того часу вийшло друком понад півтора десятка її рома-

нів, найпопулярніші серед них — «Буба» (2002), «Буба: мертвий сезон», «Позолочена рибка» (2007) та ін.

Дилогію про Бубу молодь Європи любить за те, що авторка з великою увагою поставилася до підлітків. Вони, складні й вразливі, подеколи не зрозумілі батькам і самим собі, заговорили у творах Б. Космовської сучасною мовою про те, що глибоко приховано в душі, — про перше кохання і розчарування, про пошуки себе та змісту буття, про стосунки з дорослими та своїми однолітками. Юні герої в романах мисткині живуть у реальному світі, де, на жаль, подеколи зникають справжні почуття, де люди більше цінують гроші, аніж духовність, де ніхто нікому не потрібний. Проте письменниця вірить у сучасну молодь. На її думку, підлітків не треба надто повчати й обмежувати їхню свободу, їх просто треба любити та прагнути зрозуміти, і тоді вони в усьому розберуться самі, зможуть зробити світ довкола себе добрішим і людянішим.

А ви як вважаєте?..

Українські читачі ознайомилися з книжками Б. Космовської про польську школярку Бубу в перекладах *Б. Антоняк*, які дуже легко читати. Вони відтворюють стиль спілкування сучасної молоді.

Роман «Буба». Дорослі та діти. Відкриваючи книжку Б. Космовської, ми потрапляємо у світ сучасної сім'ї. Дія відбувається в Польщі, проте кожний із нас упізнає в колізіях польської родини власні проблеми та життєві ситуації. Розповідь ведеться від імені головної героїні твору — 16-річної школярки Агнешки, яку називають у сім'ї Бубою. Поруч з

Агнешкою багато дорослих — мати Марися, батько Павел, дідусь Генрик, сестра Ольга та її чоловік Роберт, сусіди Вальдек і Віолетта Маньчаки, хатня робітниця Аня Бартошова та ін. Однак між ними немає справжнього порозуміння і довіри. Художній світ, змальований Б. Космовською, є ніби порожнім для Буби. Ніхто не цікавиться тим, як вона живе, навчається в школі, як почуввається, про що думає, що її хвилює... Усі забули навіть про її день народження. Атмосфера духовної порожнечі панує в будинку, ущент наповненому людьми.

Немає теплих стосунків і між батьками Буби та її дідусем Генриком, котрого «дорослі діти» прагнуть контролювати й навіть намагаються відібрати пенсію. Із сусідами Маньчаками сімейство Агнешки поєднують не дружні стосунки, а лише гра в бридж і суто прагматичні інтереси. Маньчакам подобається смачно поїсти в домі Марисі й Павела або з приємністю провести час, проте у відвідинах Маньчаків немає душевності й щирості. Вони більше приділяють увагу матеріальному — зовнішності, одягу, прикрасам, автомобілям тощо. Напевно, ви також зустрічали у своєму житті таких людей...

Родина Буби не бідує: її мати — відома письменниця, авторка жіночих романів, а батько працює на телебаченні. Проте основні конфлікти твору відбуваються не через нестачу грошей, а через брак духовного зв'язку між людьми. Тому Буба не випадково порівнює свою сім'ю із симфонічним оркестром, у якому втрачено гармонію.

У творі постійно сваряться між собою батьки Буби, її сестра Ольга зі своїм чоловіком, сусіди. Приводи

для сварок, як правило, дріб'язкові, але вони спричиняють постійне напруження, через що Буба страждає і добре почувається лише за зачиненими дверима своєї кімнати.

Дорослі, змальовані в повісті Б. Космовської, постають «*смішними й трагічними водночас*». Так про них каже мудрий дідусь Генрик. У кожного з них є свої вади, але є і позитивні якості. Письменниця прагне не засудити сучасних дорослих, а придивитися до них, спробувати їх зрозуміти, як це зробила Буба. Навіть якщо дорослі не завжди справедливі, вони все одно мають право на власне життя, помилки, розуміння і прощення дітей. Але для цього треба мати мудрість як дорослим, так і дітям.

«Сучасний світ — складний, заплутаний і непередбачуваний, — стверджує письменниця. — У ньому не можна поділити людей на хороших і поганих, вони всі різні. І тільки любов здатна відновити сімейні стосунки».

У фіналі твору помирилися батько й мати Буби, а також сестра Ольга із чоловіком. Нарешті мрії героїні про щасливу родину здійснилися. Однак для багатьох її однокласників ці мрії — нездійсненні. «*У нашому класі більше розлучених батьків і матерів, ніж тих, які живуть разом*», — із сумом констатує Буба. Це одна з болючих проблем сучасності, яку порушила письменниця у творі.

Зауважте! Книжки Б. Космовської відзначені престижними преміями Польщі та світу: головна премія на конкурсі «Повір у силу фантазії» (2002), перша премія на Літературному конкурсі імені А. Ліндгрена (2007) та ін.

Образ юної героїні. Якими є герої нашого часу? Б. Космовська створила образ звичайної дівчини Буби в її стосунках із родиною та шкільними товаришами. Вона не була *«ані вродливою, ані гарною, ані високою, ані низенькою»*. Це пересічна школярка, яких так багато у Польщі, в Україні й інших країнах. Дівчина має успіхи в грі в бридж, але не може впоратися з вправами на фізкультурі та з фізикою. Буба спочатку постає дуже нещасною, болісно переживає родинні негаразди, а також перше кохання без відповіді й зраду найкращої подруги. І все це приголомшило її майже одночасно.

Заради Адама Куницького Буба готова сидіти годинами біля телефона, знайти будь-який привід, щоб тільки побачитися з ним. Однак він не помічав її, віддавши перевагу найпривабливішій дівчині в класі — Йольці. Улюблені книжки й музика допомагали Бубі долати самотність і відчуженість, а ще — дідусь Ген-

К. Кусько. Ілюстрація до роману Б. Космовської «Буба»

рик, з яким вона завжди могла відверто поговорити. Бубу не чули й не помічали батьки, вони взагалі ніким не цікавилися, крім себе.

Протягом роману Буба дорослішає, поступово розбирається в собі, однолітках і своїх почуттях. Вона навчилася розрізняти «справжнє» і «фальшиве», «виросла» зі свого уявного кохання до Адася й «доросла» до відкриття дорослого світу через любов до Мілоша. Пройшовши «школу виживання» і набувши певного життєвого досвіду, Буба може тепер порадити Адаму Куницькому: *«Ти повинен сам вирости з Йольки, Адасю»*. Справді, кожна людина проходить свій шлях зростання...

Звичайна дівчина Буба виявилася насправді незвичайною. Незважаючи на те що, за її словами, *«зараз усі схожі одне на одного»*, вона залишилася сама собою, справжньою. Можливо, саме тому Буба так болісно переживає відсутність «справжнього» у навколишньому світі, тому песика Добавку вона сприймає теж як частину справжнього й природного начала на противагу фальшу.

Дідусь Генрик повірив у здібності онуки й відправив її на чемпіонат Польщі з бриджу, де Буба перемогла. Це значно підняло її авторитет серед однокласників. Проте вона залишилася тією самою Бубою — доброю, відкритою, уважною до інших. Дівчина здатна співчувати Агаті, проблеми котрої набагато складніші, бо та зіткнулася з алкоголізмом і жорстокістю батьків. Буба не тримає зла на Йольку, котра, крім Адася, ладна *«захопити»* й Мілоша. Буба помирила сестру Ольку з Робертом. А головне — вона завжди обирає внутрішню гідність і порядність.

У фіналі твору звучать казкові мотиви — Буба, як Попелюшка, збирається на «бал», тобто на дискотеку. Як позитивна героїня, винагороджується коханням «принца», тобто Мілоша, у якому вона роздивилася *«щось справжнє»*. Кохання Буби змінило її саму та Мілоша: він досяг значних успіхів у навчанні саме завдяки їй, а вона поруч із ним відчула себе впевненішою і вже не самотньою. Так і має бути. Той, хто не втрачає своєї внутрішньої сутності у випробуваннях, досягає щастя, вважає письменниця, і не тільки в казках, а й у реальному житті.

«Могутній Пігмаліон» (дідусь Генрик). Одним із найкращих образів роману Б. Космовської є дідусь Генрик. Ніхто не знає, скільки йому років. Він має почуття здорового гумору, що дає змогу йому й іншим долати різні перешкоди. Дідусь Генрик допоміг Бубі усвідомити складність сучасного світу: *«Інколи трапляються речі, яких не міг би уявити жодний пристойний філософ»*. Він зрозумів смуток Буби напередодні шкільної дискотеки: у неї не було святкового вбрання. Відчуваючи себе *«могутнім Пігмаліоном»*, котрий створив міфічну красуню Галатею і вдихнув у неї життя, дідусь Генрик виступає також у ролі *«античного майстра»* і сучасної *«феї»*, що дарує Попелюшці нашого часу нову сукню, у якій вона відчула себе по-справжньому щасливою.

Розповідаючи про теплі стосунки дідуся Генрика та Буби, письменниця утверджує ідею про те, що світ може перетворитися на справжню казку завдяки добру, людяності й порозумінню.

«Важливо любити людей...» (моральні проблеми твору). Б. Космовська порушила у своєму тво-

рі чимало важливих проблем сучасності: відчуження і самотність особистості в суспільстві, стосунки дітей і батьків, ставлення до людей літнього віку, стосунки в школі, дорослішання та входження у великий світ, перше кохання, розлучення і необхідність збереження почуттів, а ще такі важкі й болючі проблеми нашого часу, як залежність від алкоголізму, жорстокість, надання переваги матеріальному, а не духовному тощо. У повісті не запропоновано вирішення цих проблем. Кожний із персонажів твору переживає їх по-своєму. Хтось — ніби «граючись на дитячому майданчику», хтось — не помічаючи їхнього існування взагалі, а хтось — серйозно й глибоко, як Буба. Нікого не повчаючи, авторка тим часом пропонує нам, своїм сучасникам, дивитися в знайомий реальний світ і бачити в ньому не тільки те, що зовні, а й те, що приховано за звичайними життєвими ситуаціями.

К. Кусько. Ілюстрація до роману Б. Космовської «Буба»

Краса слова

Жанрова своєрідність твору. «Буба» — яскравий зразок сучасного молодіжного *сімейно-побутового роману*. Основ-

на форма розвитку сюжету — діалоги та життєві ситуації, що подані крізь призму бачення юної героїні твору. Поєднання прямої і непрямой мови, розповідь від 1-ї та 3-ї особи дають можливість авторці переходити від однієї точки зору до іншої. У такий спосіб вона утверджує думку про те, що сучасний світ є неоднозначним і строкатим. У ньому багато різних думок і позицій, тому кожному персонажеві потрібно докласти зусиль, щоб знайти в житті своє місце.

Письменниця уважна до розкриття психології сучасників, до їхнього не тільки зовнішнього, а й внутрішнього буття. Тому роман «Буба» можна назвати ще й *психологічним*. У творі є ознаки й *гумористичного роману*, бо тут багато кумедних ситуацій і жартівливих оцінок. Живий і доброзичливий гумор дає змогу виявити прихований зміст образів і подій, стає засобом подолання реального трагізму світу. Коли люди сміються над собою, вони позбавляються всього того, що їм не потрібне й заважає бути щасливими.

- Які події роману викликали у вас усмішку? А коли вам було сумно, тривожно? Які епізоди твору можна вважати смішними й трагічними водночас? Наведіть приклади з тексту.

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. **1.** Чому Буба називала своє життя *школою виживання*? **2.** Охарактеризуйте стосунки Буби з її батьками. Чи розуміли вони одне одного? Доведіть прикладами з тексту. **3.** Розкрийте світ мрій, уподобань і почуттів Буби. Чому вона почувалася нещасною? Що зробило її щасливою? **4.** Назвіть людей, які дарували Бубі душевне тепло. Визначте роль кожного з них у її житті.

Творче завдання. Придумайте ще один розділ про Бубу (*усно*). Підготуйте розповідь.

Дискусія. Буба каже: *«Іноді краще бути самій, аніж із кимось, хто зробить твоє життя сірим і безрадіним»*. Чи погоджуєтесь ви з героїнею? Висловіть власну позицію.

Робота в групах. Розкажіть про життя Буби від імені: а) самої героїні; б) її подруги Йольки; в) Мілоша; г) дідуся Генрика.

Життєві ситуації. Буба нерідко помилялася, допоки не навчилася розбиратися в людях. Які помилки зробила Буба та чим вони обумовлені? У які моменти розвитку сюжету твору вона навчилася відрізнити справжнє від фальшивого? Чи вмієте це робити ви?

Проект. Візьміть участь у читацькій конференції на тему «Сучасна література для молоді». Підготуйте розповідь про вашу улюблену книжку сучасного автора або авторки.

Роман «Буба: мертвий сезон». Образ сучасного світу. У другому романі Б. Космовської героїня дізналася про те, що на світі *«існують Ребекки, які народжуються для того, щоб Буби не могли спокійно спати»*. Мілош закохався в дівчину, з якою познайомився влітку в науковому таборі. Ребекка була дуже вродливою та впевненою в собі, а Мілош через неї віддалився від Буби, став примхливим і неприємним. Це завдавало великого болю героїні, утім, не тільки це. Світ, ще донедавна звичний і зрозумілий для Буби (хоча й не без проблем), змінився. Стали іншими й люди, які оточують героїню. Тато втратив роботу на телебаченні, що значно погіршило його психологічний стан і стосунки з матір'ю. Сестра Ольга ризикувала втратити шлюб у пошуках вигідного місця роботи. Навіть дідусь Генрик, з яким Буба могла раніше порадитися, теж, на її подив, змінився. Він вирі-

шив придбати комп'ютер як *«протиотруту від домашньої самотності й байдужості»*.

Отже, Буба залишилася одна зі своїми проблемами. Вона мусила шукати вихід в атмосфері відчуження і самотності. І сама ж повинна була виробити власну позицію щодо тих змін із світом і людьми, що відбулися на її очах. Це стало перевіркою її внутрішнього ества.

У своєму романі Б. Космовська втілює думку про те, що хоча світ і люди довкола нас змінюються, ми можемо впоратися із цими змінами, якщо збережемо в собі людяність, порядність і власну гідність.

Уперше юна героїня стикається не тільки з домашніми й шкільними питаннями, а й із напрочуд складними дорослими проблемами. Через свою героїню Бубу Б. Космовська закликає уважніше придивитися до тих, хто слабший, у кого не вистачає сили боротися з вадами, і простягнути їм руку допомоги, підтримати й зрозуміти.

Сучасний світ, який постійно змінюється, змінив і Бубу. Але, пройшовши нелегкі випробування, вона стала духовно міцнішою та впевненішою в собі. Допомагаючи іншим, дівчина знайшла справжніх друзів, визначила сенс свого існування.

У фіналі твору всі герої готуються відзначати свято Миколая, що є одним із найбільших свят у християнському світі. Буба збирає друзів — Мілоша, Агату, Стася. Вони дарують одне одному подарунки, і кожний із них відчуває зустріч із справжнім дивом — дружбою, що стала опорою в житті. Дива відбуваються і з іншими персонажами. Дідусь Генрик і тато Буби нарешті змогли позбавитися від неприєм-

ної комп'ютерної залежності й повернутися до нормального життя. Мати і тато героїні теж помирилися, і мама навіть згодна фінансувати татову нову телепередачу, щоб він повернувся до улюбленої справи. У домі Буби на свято Миколая встановлюються мир і злагода. І в цьому є заслуга Буби, котра була напрочуд тактовною і мудрою стосовно інших.

Тема вибору особистої позиції. Найважливішою темою у творі є проблема вибору власної позиції в житті. Кожний вибирає її, керуючись своїми уявленнями про світ. Але водночас, як вважає авторка твору, якщо ти помиляєшся, у тебе завжди є шанс виправити свою помилку й знову зробити спробу стати на правильний шлях.

БУБА: МЕРТВИЙ СЕЗОН (2007)

Роман
(Уривки)

(...) А зовсім нещодавно світ робив усе, аби Буба почувалася обранкою долі. Початок канікул аж ніяк не віщував негараздів. Усі гороскопи стверджували, що вона може, навіть зобов'язана забути про свої проблеми, бо Венера оточила її особливою турботою. Якщо вірити зорям, дівчина мала стати здоровішою, вродливішою, багатшою та більш коханою. Тим часом Буба залишилася сама.

Коли Мілош був у Фінляндії, куди вони з батьком поїхали в науковий табір, гороскопи не брехали. Та щойно повернувся — і все змінилося. Ніби там, у північних широтах, хлопець замерз або впав у якусь по-

лярну сплячку, котра перетворила його на крижину. Траплялося, що він відтавав, очі знову блищали й Мілош сміявся колишнім сміхом. Таке відбувалося завжди, коли в розмові згадували ім'я Ребекки, з якою він познайомився в таборі. Спершу Буба цього не помічала, а навіть коли щось і підозрювала, то відразу картала себе за дурні ревності. Та коли невидима Ребекка стала всюдисущою, приєднуючись до них на кожному побаченні, Бубині занепокоєння зросло. І, нарешті, затьмарило будь-які радощі від канікул, бо дівчина зрозуміла, що з Фінляндії Мілош повернувся не сам. У нього на плечі продовжувала висіти ота злощасна нова знайома, яка на всьому зналася найкраще. А навіть коли й не на всьому, байдуже, якщо це згадка про Ребекку, а не Бубина присутність запалювала в Мілошевих очах іскорки ніжності.

Коли Буба намагалася легенько натякнути, що віднедавна вони зустрічаються втрюх, Мілош ображався і звинувачував її, що та поводить ся, як дитина.

Те, що її почуття сприймали як дитинні капризи, ще більше поглиблювало розпач, і невдовзі Бубина ситуація стала просто-таки нестерпною. Дівчина могла змінитися заради Мілоша, але при всьому бажанні не здатна була перетворитися на справжню студентку, переможницю конкурсу «Міс Академікус», незрівнянну плавчиню, скелелазку, топмодель і волонтерку, котра у вільний час співає з групою яхтсменів «Іменини Боцмана».

А Мілош чимраз частіше ставав неприємним і примхливим. Щоправда, він зрідка заходив до Буби, пропонуючи орнітологічні прогулянки, але з таким виразом обличчя, наче йшлося про повторення мину-

лорічного матеріалу посеред спекотного літа. І навіть на хвилину не міг забути про Ребекку.

— Ребекка професіонально фотографує, — захоплено розповідав він. — На таке дерево Ребекка видирається без страховки. А знаєш, що її навіть птахи не бояться? — Мілош аж нетямився від захвату.

Отак дівчина дізналася, що існують Ребекки, які народилися для того, щоб Буби не могли спокійно спати (...).

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. 1. Що найбільше турбувало Бубу? 2. Як змінилася поведінка Мілоша? Дайте власну оцінку героєві. 3. Назвіть емоції та почуття, які переживала Буба.

Творче завдання. Напишіть уявний електронний лист Бубі, у якому дайте поради дівчині, яка опинилася в складній ситуації.

Коментарі

У кожного з персонажів твору є особиста біда, глибоко прихована в душі, але всіх їх єднає трагедія самотності, роз'єднаності, загального нерозуміння...

Напередодні початку навчального року Буба вирішила провідати свою найкращу подругу Агату. Приготувавши власноруч шарлотку, дівчина вирушила в той район, де мешкала однокласниця. Мама Агати повідомила, що доньки немає вдома, і запропонувала дівчині залишити номер телефону.

(...) Буба поверталася неохоче, придивляючись до перехожих. Усі поспішали до своїх будинків, що стояли в оточенні дерев, яких ледь торкнулася осінь. Погляд вихоплював у натовпі дівчат її віку. Буба сподівалася, що одна з них виявиться Агатою, яка повільно прямуватиме їй назустріч у своєму розтягнутому светрі. Її можна було впізнати ще й за довгими ногами, яким шкільна баскетбольна команда завдячувала своїм успіхом. Та Агати не було ніде.

Уже вкотре того дня Буба відчула незрозумілий смуток. Неначе хтось на злість їй посіяв спустошення в альбомі з найближчими людьми. Прибрав звідти найрідніші обличчя, а замість них уклеїв папірці, на яких нічого не було.

Удома на Бубу чекав дідусь. Звісно, із препоганою новиною.

— Твої батьки помирилися, — прошепотів він, коли онука зазирнула до його кімнати.

— Чудово! — передчасно зраділа Буба.

— Це я їх помирив, — не забарився похвалитися дідусь, хоча вираз обличчя в нього був якийсь розгублений. — Цим комп'ютером.

— Як це? — здивувалася дівчина.

— Тепер вони обоє проти мене, тому мусять триматися разом. Павел навіть прошепотів твоїй матері «крихітко», а це вже неймовірна брехня, — сумовито закінчив він.

Буба йшла до школи як на страту. Батьки, у яких перше вересня асоціювалося лише з початком Другої світової війни, провели її здивованими поглядами. Дівчина почувалася покинутою і самотньою. Вона ще й нашттовхнулася на Йольку, котра, як і вона, спіз-

нювалася. Йолька вискочила на шкільному паркінгу з якогось неймовірного автомобіля, пофарбованого, безсумнівно, під колір її чудового костюмчика. Побачивши молодика, який відчинив перед Йолькою двері авто, Буба зітхнула з ледь помітною заздрістю. (...) Відчиняючи двері класу, Буба пошукала поглядом Агату, але на її місці сидів якийсь непоказний хлопчина. Мілоша теж не було. (...) Коли Буба повернулася додому, її появі зраділа лише Добавка, бо тільки вона терпляче чекала на хазяйку, розлігшись на килимку в передпокої.

(...) — Спасибі, Агато, що ти подзвонила, — Буба сховалася з телефоном у своїй кімнаті. — Шкода лише, що так пізно...

Зі слухавки лунали таємничі слова. Добрі й погані, але Буба жадібно слухала їх усі. Дівчина то усміхалася до трубки, то сумно кивала головою, не перебиваючи важливої розповіді.

— Ми впораємося, Агато, — обіцяла Буба. — Напиши мені. Так, я ретельно все нотуватиму. Надолужиш! — палко запевняла вона. — Тільки повертайся чимшвидше, — попросила, перш ніж у трубці запанувала тиша.

Коментарі

У школі з'являється новий учень — Стась, який у шкільному середовищі отримав прізвисько Сирота. Згодом він стане новим другом Буби... У Сироти, як зрозуміла Буба, були кепські справи з навчанням. Дівчина вирішила будь-що поговорити з хлопцем, переконати його взятися за розум та допомогти йому.

Новенькому в класі не велося. Крім Мілоша, який нарешті пригадав про існування школи («Я був у крутезному студентському таборі», — поблажливо похвалився він Бубі, добравшись нарешті до парті). Усі з радістю прийняли нового, бо схоже було, що з хлопця, котрий виглядав повним тюхтієм, можна досхочу нареготатися.

Мілош не кепкував із нього, він, здається, узагалі не помітив новенького. Відтоді, як познайомився з Ребеккою, бачив лише її та щомиті поглядав на годинник. Навіть Редбулька це зауважила, бо час від часу питала: «Ну що, Бродзевич, скільки ще хвилин до канікул?»

— Не переймайся ним, — радила знічев'я Йолька, якій постійно вдавалося впіймати Бубу на тому, що вона сумно позирала в бік Мілоша. Буба зненавиділа фразу «Не переймайся ним», бо щоразу, як її чула, до неї поверталися спогади про розрив, який стався без жодної причини, якщо на мить забути про Ребекку.

«Забудеш тут про неї, — думала Буба, — якщо ця красуня невидимкою приходить до школи разом із Мілошем і, мабуть, оселилася в цьому нещасному годинникові, з яким у хлопця встановився постійний зоровий контакт».

А новий робив усе, щоб хлопці класно розважалися. Усе, тобто нічого. Він не вмів лаятися. Поганенько їздив на велосипеді, не кажучи вже про те, що велик у нього був із нульовою кількістю передач. А на футболці не було карлючок Пшема Бокса, і це відразу кидалося у вічі. Зрештою, автограф однаково б не допоміг, оскільки новенький виглядав на фізкультурі

настільки безнадійно, що до кола кепкувальників приєднався навіть Шварценеггер. (...)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. Що в образі Стася викликало кепкування інших учнів? Чому він був «не такий, як усі»?

Творче завдання. Дайте 2–3 поради Стасеві щодо того, як зарекомендувати себе в новому колективі.

Дискусія. Яким краще бути — таким, як усі, чи унікальним?

Життєві ситуації. Чи потрапляли ви (або ваші знайомі) в подібні ситуації? Як потрібно з них виходити?

Несподівано Мілош покликав на день народження. Проблему з подарунком вирішила просто. Вишуканий зошит, який вона збиралася призначити для щоденника, було прикрашено написом «Орнітологічні нотатки». На обкладинці Буба приклеїла фото лежня, яке дивом уціліло відтоді, як дівчина вирішила позбутися всього, що нагадувало про Мілоша. Вона запакувала зошит в екопапір і почала підписувати листівку: «Краще синиця в жмені, аніж журавель у небі».

«Це для мене побажання, а не для нього», — невесело подумала Буба й за кілька хвилин придумала новий текст: «У пошуках райського птаха не забувай про співочого дрозда» (...). Після третьої спроби народився майже шедевр: «Бажаю тобі, щоб у свій бінокль ти завжди помічав рідкісні екземпляри, проте не забував про звичайних горобців. Завдяки їм світ теж стає кращим», — написала вона й полегшено зітхнула.

Підбадьорена своїм побажанням для Мілоша, Буба поклала картку до подарунка. І здивувалася, бо це й були всі її приготування до дня народження. Вона вирішила не одягати спідницю, а йти, як звичайно, у джинсах. Волосся зібрала у «хвостик». Протерла ганчірочкою мартенси, і навіть досить помітна пляма на джинсах не зіпсувала їй настрою.

«Зрештою, — утішала вона себе дорогою до зупинки, — я туди йду, щоб побути кілька хвилин у тіні славнозвісної Ребекки. На щастя, мені це більше не заважає...» — чесно зізналася собі дівчина й глянула на знайому лавку. (...)

Мілош у білій сорочці був більше схожий на офіціанта з «Брудзя», ніж на шукача рідкісних птахів. (...)

— Це чудово, що ти прийшла, — у голосі пані Бродзевич не було фальшу. — Я усвідомила, як люблю тебе, лише тоді, коли ти перестала в нас з'являтися. Мені так прикро.

— Не турбуйтеся так, — усміхнулася Буба. — Ми намагаємося знову заприятелювати, і це чудово.

— Добре, що ти дала Мілошеві другий шанс, — пані Бродзевич привітно глянула на дівчину. — А він буде невдахою, якщо його змарнує.

— Я не знайома з Ребеккою, — тихо зізналася Буба, — і трохи непокоюся, що ми не надто одна одній сподобаємося.

— То Мілош тобі нічого не сказав? — пані Наталія припинила знущатися з помідора. — От уже два тижні, як він купує один квиток у кіно й самотою мандрує тими своїми трясовинами, наче журавель, що отримав відкоша від чаплі, — засміялася вона, проте це пролунало не дуже весело.

— Я цього не знала, — замислено промовила Буба. — Тепер розумію, чому Мілош мене запросив.

— На мою думку, між цим немає нічого спільного, — у словах пані Бродзевич не було й натяку на нещирість. — До речі, мене зовсім не засмутив такий поворот подій, — голосно закінчила вона й рушила до синові кімнати зі склянками на таці (...).

— Я думала, що тут буде купа народу. А це більше подібне до побачення...

— Я запрошував Сироту, але виявилось, що він нині зайнятий, — знизав плечима Мілош. — Навмисне не хотів тобі казати, що ми будемо лише вдвох, бо ти, мабуть, узагалі б не прийшла.

— Не знаю, — щиро відказала Буба.

— З Ребеккою якось так вийшло... — знітився Мілош.

— Точніше, не вийшло, — уточнила Буба.

— Так, справді. Сам не розумію чому. Не знаю, що я зробив не так, — поскаржився хлопець.

— А ти й не зробив нічого поганого. Так буває.

— Ти переконана? І можна когось покинути просто так? Без будь-яких причин?

Буба серйозно кивнула, і Мілош знітився.

— Авжеж, — похнюпився хлопець. — Я ж і сам так учинив із тобою.

— І, як бачиш, я не лише пережила це, але завдяки цьому почала краще розуміти себе й інших.

— Яких це інших? — поцікавився Мілош.

— Таких, як ти. Покинутих, — пояснила Буба й з апетитом, якому міг би позаздрити будь-хто, узялася за канапки, особливо налягаючи на прикрашені помідором.

Виявилось, що їм стільки всього треба обговорити, та коли Буба нарешті глянула на годинник, то перелякалася.

— О боже, бабця Рита, напевне, уже заявила в поліцію про моє зникнення! (...).

Вони йшли повільно, зачаровані зимовим сном, що заповнив місто. Тротуари були вкриті тоненькими сніговими килимками, на яких залишалися сліди двох пар черевиків.

«Ми ніби йдемо разом, а все-таки поодинці», — подумала Буба.

— Я саме подумав, що нині все було, як раніше, — озвався Мілош, позираючи на неї.

— Було дуже гарно, але вже не так, як колись, — заперечила дівчина. (...) — Але мені здається, що зараз я потрібна тобі, бо ти залишився сам. Розумієш... порожнеча, яку треба заповнити, аби не страждати. А я так не хочу... Залишимося друзями. Так буде краще (...).

Робота з текстом

Осмилюємо прочитане. **1.** Як ви думаєте, чому Мілош залишився сам? **2.** Розкрийте зміст прислів'я, яке написала Буба на зошиті, подарованому Мілошеві. Чому вона кілька разів змінювала текст? **3.** Чи допомогла Буба Мілошеві?

Творче завдання. Прокоментуйте висловлювання: «...порожнеча, яку треба заповнити, аби не страждати». Про яку «порожнечу» йдеться? Як можна її подолати?

Коментарі

Напередодні Дня святого Миколая Буба отримує подарунки, але головне — удячність людей, котрим вона допомогла своєю підтримкою, людяним ставленням.

Падав лапатий сніг, і грудень, наче безцеремонний гість, запанував у кожному кутку Звіринецької. Буба жваво крокувала до школи, задоволена тим, що її вулиця теж набула святкового вигляду. Вітрини навколишніх крамничок сяяли кольоровими гірляндами, вабили різдвяними прикрасами, хоча до свят було ще далеко. Але Буба, роздивляючись виставлені іграшки, подумки планувала, які й кому купити подарунки під ялинку. Усміхнулася, побачивши бар «Шейх», який теж мовби змагався з іншими за кількістю новорічних прикрас і вогників і... наштовхнулася на Клеменса.

Він стояв, випроставшись і дозволяючи сніжинкам падати на дашок його кашкета. З-під потертого пальтечка виднів елегантний костюм. Клеменс виглядав дуже урочистим і серйозним (...).

— Сподіваюся, тепер усе гаразд? — Бубу розчулив цей самотній чоловік, який увесь час просиджував на парковій лаві (...). Поголений і підстрижений, він був схожий на вишуканого нареченого з бідного кварталу.

— Я прийшов Вам подякувати... — кахикнув він. — Матуся передає пряники, — Клеменс простягнув Бубі великий пакунок. — Саме на свята. А від мене — намістечко. Ми всі гуртом вибирали, усією компанією з «Малого Рися». І Рись теж, — додав він (...).

— Цього року Ви мій перший святий Миколай, — усміхнулася дівчина, щоб приховати розчуленість.

— Ну, зі святістю це Ви переборщили, панно Бубо, — Клеменс зніяковів. — Спасибі Вам за все, — тремтячим голосом закінчив він і подався в бік кущів, укритих сніговими шапочками (...).

«Цікаво, кого я ще нині зустріну дорогою до знань?» — думала вона, швиденько знімаючи куртку.

— А цьомчик буде? — почулося за спиною.
— Агата?
І, недовго роздумуючи, Буба кинулася в обійми подруги.
— Як ти погарнішала! — радість у Бубиному голосі змішувалася зі здивуванням. — Чудово, що ти нарешті повернулася.
— Я б охоче з тобою десь посиділа й побазікала, але дуже вже багато пропустила в школі, — сміялася Агата.
— А після уроків? — Буба аж нетямилася від щастя. — Може, улаштуємо собі маленьке свято?
— Звісно! Підемо до «Брудзя»?
— Авжеж! З власними пряничками! — раділа Буба. — У мене тут їх два кілограми, а скільки я хочу тобі розповісти!
— То розкажеш, — серйозно відповіла Агата, і Буба більше не сумнівалася, що її подруга повернулася назавжди.
Уроки тягнулися без кінця. На щастя, їхнє підвіконня терпляче чекало на двох подруг. За вікном виднів чудовий зимовий краєвид.
Та, захопившись розмовою, дівчата не помічали ані пейзажу, ані зацікавлених поглядів однокласників. Навіть шикарне Йольчине вбрання, що складалося із самих етикеток, не викликало в них жодного інтересу (...).

Коментарі

Агата повернулася в лицей, а Стась (Сирота) був вимушений його залишити. Несподівано для всіх виявилось, що він — студент, досяг блискучих результатів в університеті;

його преміювали стипендією до Америки... А поки розгор-
талися події в школі, дідусь Генрик пішов на зустріч зі своїм
другом, з яким спілкувався в інтернет-чаті. Та дідусевим ін-
тернет-співрозмовником виявився... тато Буби. Кумедна си-
туація, чи не так?.. Але за нею прихована нагальна потреба
людини в спілкуванні...

(...) Шарлотка, спечена для Агати, могла б спо-
кійно прикрашати стіл англійської королеви,
а подароване Клеменсом намисто перетворило ста-
реньку блузку на справжнє диво.

«У такі хвилини треба сказати проблемам: “Вхід
заборонено!”», — думала Буба, накриваючи стіл для
гостей (...). Кава вже холонула. Агата гріла об чашку
свої закоцюблі долоні й радісно позирала на подру-
гу (...).

— У тебе вдома нічого не змінилося? — Буба за-
непокоїлася, що її запитання занадто сміливе, а мо-
же, навіть зайве. — Скажи тільки, чи з братом у тебе
й далі такі хороші стосунки? — спробувала вона вря-
тувати ситуацію.

Агата взяла Бубу за руку, і цей такий звичайний
жест заспокоїв дівчину.

— Ти — моя подруга, — серйозно мовила Агата. —
Тому маєш право розпитувати мене про все. Я то-
бі довіряю. А вдома майже нічого не змінилося, якщо
ти запитуєш про тата. Він не дає собі ради з хворо-
бою... Зате я тепер дивлюся на цю проблему зовсім
по-іншому. Більше не звинувачую себе, що тато п'є.
І допомагаю братові зрозуміти, що ми з ним нічим не
завинили... З мамою гірше, але вона теж повинна ко-
лись подорослішати, якщо ти розумієш, про що я...

— Звичайно! — Буба вдивлялася в сутінки за вікном. — Мої батьки теж повинні подорослішати, хоча, здавалося б, вони давно повнолітні. А зараз, коли наближається ювілей їхнього шлюбу й ми з дідом вирішили подарувати тандем, я роздумую, як мама з татом поїдуть на такому велосипеді... Адже кожне з них рушить у свій бік, тому це буде лише купа зусиль, втома, а тандем ні з місця! (...)

— Ми тебе проведемо, — вирішила Буба, і Добавка радісно заметляла хвостом. (...)

Добре було отак іти поруч і разом мовчати.

«Слова немов сніжинки, — думала Буба. — Коли торкаються нашої шкіри, можуть викликати радість або відчуття холоду. А потім зникають. Мовчанка краща, ніж слова, бо звільняє місце для думок. Мовчання — це погода для дружби», — і вона ще міцніше притулилася до плеча подруги (...). Уся школа жила в очікуванні Різдвяних канікул...

Робота з текстом

Дискусія. Як ви думаєте, чи стали Буба й Агата мудрішими? Доведіть свою думку.

(...) — Щось незвичайне відбувається, — поділився з Бубою своїм відкриттям тато, установлюючи ялинку. — Коли я йду на роботу, моє авто завжди очищене від снігу. Гадки не маю, хто це в нас такий турботливий...

Як приємно ходити по крамницях! Розмова з татом нагадала Бубі про того, кому теж потрібно зробити сюрприз. Дівчина не мала сумнівів, хто щодня чистив

батькове авто від снігу й приніс до їхнього порога чудову ялинку.

(...) Буба відразу вибрала смугастий кольоровий шарф і шапку-вушанку. Додала ще товсті рукавиці та, не звертаючи уваги на ціну, рушила до каси.

Повертаючись, зазирнула до крамнички з іграшками. Вона вже давно приглянула подарунок для Агати, треба було лише купити. Опинившись на вулиці з невеличким пакунком, дівчина засмутилася. На Сироту чекала власноручно пошита Бубою гарненька пошивка для маленької подушки. Вона була біло-червона, у кольорах польського прапора, аби Стасеві в Америці снилися сніги про батьківщину. Залишався Мілош... (..) Вирішила обговорити це з дідом (...).

Клеменс сидів у новій зеленій куртці, яка кольором нагадувала про свята. Він виглядав дуже задоволеним і пильно спостерігав за перехожими, котрі згиналися під вагою торбин і сумок із продуктами.

— Панну Бубу вітаю і про песика питаю! — галантно озвався він, коли дівчина підійшла до лавки (...).

— Спасибі Вам! І тато теж просив подякувати, — зворушено мовила Буба, витягаючи невеликий згорток. — Я зустріла Миколая. Він зовсім не був святим, швидше, був схожий на філософа чи мрійника. У будь-якому разі він був класний. І попрохав мене, щоб я Вам передала цей маленький подарунок.

— Панно Бубо... — Клеменсів голос затремтів. — Але... я не можу...

— Усі ми можемо, якщо бодай трохи любимо одне одного, — швидко відповіла Буба. — Ви тільки гляньте...

Дівчина відхилила комір куртки, і Клеменс угледів намисто. Ніби таке звичайне, але під колір Бубиних очей, і вже це було дивовижним. До того ж воно так гарно прикрашало струнку дівочу шию. Та ще й зігрівало душу.

— Мені б хотілося, щоб Ви користувалися цим подарунком так часто, як я Вашим, — сказала дівчина й цмокнула Клеменса в шорстку щоку. (...)

«Як це я сказала панові Клеменсу? Що ми можемо робити одне одному подарунки, якщо бодай трохи любимо одне одного... А якщо так, то навіщо морочити дідусеві голову? Адже я люблю Мілоша». І засніжена стежка додому начебто вкрилася білими пелюстками троянд... (...)

Біла скатертина сяяла. Буба оглянула ошатно накритий стіл і подумала про магію зеленого деревця, на яке нетерпляче чекають упродовж року. Їй стало трохи шкода, що невдовзі всі знову очікуватимуть наступного Святвечора, а цей піде в небуття разом із водою в раковині, де митимуть посуд, розіллється плямою борщу по скатертині, зібгається з обгортковим папером, здертим із подарунків. Десь подінуться стишені голоси й затихнуть колядки, які зараз нагадують скарбничку святкового настрою. Усе повернеться на круги своя, хоча Буба давно переконалася, що в них удома все не так, як у людей.

«Воно й добре, і водночас погано, — думала дівчина, ніжно дивлячись на рідних, які розставляли на столі нові полумиски з різною смакотою. — З одного боку, ми буваємо непередбачуваними й егоїстичними, з іншого — уміємо в скрутну хвилину знайти в собі

стільки любові до близької людини, якщо вона її потребує...» (...)

Буба не прислухалася до родинних розмов. Вона тримала в руках гарненьку скляну вазочку й вітальну картку.

— Бубо, що це? — Ольга першою помітила зворушення сестри (...).

— Гляньте, — якимсь дивним тремтячим голосом озвалася Буба. — У цій вазочці лежить яєчко лежня... Це доказ того, що він живе в Котанському гаю. Можна сказати, справжній скарб...

— Дайте відгадаю, від кого це, — усміхнувся дід Генрик.

— Лежень... лежень... — замислився тато. — Але ж це надзвичайно рідкісний птах!

— Яйце? Але ж, здається, це не те свято! — зауважила мама. — Більш доречно було б на Великдень...

— Не обов'язково! — Буба обережно поставила вазочку. — Скажу вам лише, що для Мілоша ця начебто дрібничка важливіша від усіх Ребекк на світі.

— Але, напевне, не від тебе, доню, — здогадався тато, і Буба не знала, як приховати рум'янець, який раптом спалахнув на її щоках, нагадуючи пурпурове небо, котре віщує морозяну ніч... Ні! Швидше, червону троянду, яка розквітла просто в Бубиному серці.

(Переклад із польської Божени Антоняк)

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. **1.** Розкрийте зміст подарунків, які вручають герої роману одне одному. **2.** Чи отримала Буба бажаний подарунок? Якщо так, то який? Чи почувалася вона щасливою?

Творче завдання. Напишіть різдвяні листівки для улюблених героїв роману.

Дискусія. Чи було кохання Буби й Мілоша справжнім? Якими є критерії справжнього кохання?

Робота в групах. Знайдіть у тексті приклади: а) милосердя; б) підступності; в) булінгу; г) поваги до іншої людини. Прокоментуйте.

Життєві ситуації. Чи варто прислухатися до порад батьків у процесі дорослішання і пошуку власного життєвого шляху? Чи може бути корисним чужий життєвий досвід? Це для вас актуально?

Проект. Створіть 2–3 пости для соцмережі про сучасні твори зарубіжної літератури для підлітків.

Книжка і комп'ютер

Підготуйте усну розповідь на тему «Як використовувати комп'ютер і не потрапити в залежність від нього?» (10–12 речень).

ЗМІСТ

ВІДРОДЖЕННЯ

ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКА	9
Сонети	12
ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР	15
Сонети	20
Ромео і Джульєтта (<i>Трагедія</i>) (<i>Скорочено</i>)	31
МІҐЕЛЬ де СЕРВАНТЕС СААВЕДРА	50
Дон Кіхот (<i>Роман</i>) (<i>Уривки</i>)	63

БАРОКО

ЛУЇС де ГОНГОРА-і-АРГОТЕ	93
Галерник	95
ДЖОН ДОНН	99
«Щоб мучить мене...»	102

КЛАСИЦИЗМ

МОЛЬЄР	114
Міщанин-шляхтич (<i>П'єса</i>) (<i>Скорочено</i>)	123

ЛІТЕРАТУРА ХХ–ХХІ ст.

АНТУАН де СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ	162
Маленький принц (<i>Повість-казка</i>) (<i>Скорочено</i>)	164
БАРБАРА КОСМОВСЬКА	178
Буба: мертвий сезон (<i>Роман</i>) (<i>Уривки</i>)	189

Навчальне видання

НІКОЛЕНКО Ольга Миколаївна,
ЗУЄНКО Марина Олексіївна,
СТОРОХА Богдан Валентинович

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 54.1–Н 54.2)

8 клас
(У 2-х частинах)

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні підручника використано матеріали з інтернет-видань,
що знаходяться у вільному доступі.

Редактор *Н. Забаштанська*
Художній редактор *Н. Антоненко*
Технічне редагування *О. Бабенко*
Комп'ютерна верстка *О. Бабенко*
Коректори *С. Бабич, І. Барвінок*

Формат 84×108/16
Ум. друк. арк. 21.84. Обл.-вид. арк. 9,17.
Тираж 1713 пр. Зам. №

Видавництво «Грамота»,
вул. Паньківська, 25, оф. 15, м. Київ, 01033.
Тел./факс: (044) 253-98-04.

Електронна адреса: www.gramota.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано в ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.